

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

DR. ALFÖLDI ANDRÁS,

DR. HUSZÁR LAJOS

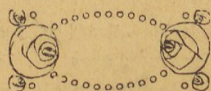
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

XXXII–XXXIII. ÉVFOLYAM

1933 – 1934.

KIADJA

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST

STÁDIUM SAJTÓVÁLLALAT RÉSZÉNYTÁRSASÁG

1936.

TARTALOM:

	Oldal
<i>Jónás Elemér</i> : Az árpási római éremlelet	3
<i>N. L. Rasmusson</i> : Daniel Warou, seine Verwandschaft und früheren Lebensjahre	28
<i>N. L. Rasmusson</i> : Warou Dániel rokonsága és ifjúsága	31
<i>Rudnay Gyula</i> : Warou Dániel	34
<i>Jeszenszky Géza</i> : Eltűnt Kossuth-érmek	84
<i>Faludi Géza</i> : Sámbock János éremgyűjteménye	89
<i>Huszár Lajos</i> : Concini Cyprian emlékérmek	91
<i>Barcsay-Amant Zoltán</i> : Egy kiadatlan szabadságharci szükségpénz-sorozat	93
<i>A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára új szerzeményei</i>	94
<i>Schulek Alfréd</i> : XV. századbeli magyar pénzlelet Visegrád várából	97
<i>B. L.</i> : Éremleletek	98
<i>Társulati élet</i> :	100
<i>Deutscher Auszug</i>	102
<i>Resumé français</i>	106

A végén öt képes tábla.

A közleményekben foglalt állításokért és az éremleírások helyességéért azok szerzői felelősek.

A Numizmatikai Közlöny közleményeinek úgy utánnyomása, mint fordítása, valamint a közölt képek utánnyomása, akár eredeti, akár változtatott nagyságban, tilos. Kéziratokat nem adunk vissza.

MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

Alakult 1901-ben a numizmatika tudományos művelésére és a hazai éremgyűjtés fejlesztésére.

A társulat folyóirata a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

szerkeszti: *DR. ALFÖLDI ANDRÁS*, egyet. nyilv. rendes tanár
(Budapest, IV., Ferenc József-rakpart 25.)

A társulat tagjai tagsági díjuk fejében kapják a Közlönyt. A tagok kötelezettsége legalább 3 évre terjed. A fővárosban lakó tagok legalább 10 pengő, vidéken és külföldön lakó tagok legalább 6 pengő tagsági díjat fizetnek. Alapító tagok legalább 100 pengőt fizetnek egyszerismindenkorra.

A közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, úgyszintén tudományos ügyekben, továbbá leletek, gyűjtemények és numizmatikai irodalmi termékek dolgában való értesítések és kérdések közvetlenül a szerkesztőhöz küldendők.

Társulati ügyekben és új tagok felvételét illetőleg, úgyszintén hirdetések és esetleges reklamációk dolgában is a társulati elnök, *Zimmermann Lajos dr.* intézkedik. Címe: Budapest, IV., Váci-utca 78–80. sz. Telefonja: 1–801–40. Hivatalos órát tart a társulat helyiségében (VIII., Csepreghy-utca 4. sz. II. emelet 15.) csütörtökön este 6 órától 8 óráig.

A társulati könyvtár és gyűjtemény a társulat helyiségében *Karny Rezső dr.* főkönyvtáros, továbbá *Huszár Lajos dr.* és *Jónás Elemér dr.* könyvtárosok, valamint *Szentgáli Károly* főtitkár és a társulati gyűjtemény őre hivatalos órái alatt — csütörtök este 6 órától 8 óráig — áll a tagok rendelkezésére.

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT MEGBÍZÁSÁBÓL.

SZERKESZTI

DR. ALFÖLDI ANDRÁS,

DR. HUSZÁR LAJOS

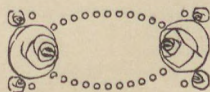
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

XXXII–XXXIII. ÉVFOLYAM

1933–1934.

KIADJA

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST

STÁDIUM SAJTÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

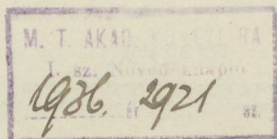
1936.

300714

TARTALOM:

	Oldal
<i>Jónás Elemér: Az árpási római éremlelet</i>	3
<i>N. L. Rasmusson: Daniel Warou, seine Verwandtschaft und früheren Lebensjahre</i>	28
<i>N. L. Rasmusson: Warou Dániel rokonsága és ifjúsága</i>	31
<i>Rudnay Gyula: Warou Dániel</i>	34
<i>Jeszenszky Géza: Eltűnt Kossuth-érmek</i>	84
<i>Faludi Géza: Sámbock János éremgyűjteménye</i>	89
<i>Huszár Lajos: Concini Cyprian emlékérmé</i>	91
<i>Barcsay-Amant Zoltán: Egy kiadatlan szabadságharci szükségpénz-sorozat</i>	93
<i>A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára új szerzeményei</i>	94
<i>Schulek Alfréd: XV. századbéli magyar pénzlelet Visegrád várából</i>	97
<i>H. L.: Éremleletek</i>	98
<i>Társulati élet:</i>	100
<i>Deutscher Auszug</i>	102
<i>Resumé français</i>	106

A végén öt képes tábla.

Az árpási római éremlelet.

A Kr. u. IV. sz.-ból olyan római éremlelet, melynek zömét I. Valentinianus, Valens és Gratianus császárok nagy tömegben készült centenionalisai alkotják, az utóbbi évek folyamán magyar földön több is látott napvilágot. Ezek közül azonban kétségkívül legnagyobb a következőkben ismertetett lelet, amelyet a gyakori római leleteiről ismert *Árpáson* (Győr vm), *Dombföldön* találtak 1933-ban.

A leletet — amely nem hivatalos úton került a M. Történeti Múzeum Éremtárába — csak Szebellédy Ferenc gyógyszerész úr lekötelező figyelme és szíves utánjárása révén sikerült megmenteni a teljes szétszóródástól. Így — viszonyítva az alábbiakban ismertetett 4872 darab bronzpénz összegéhez — tudomásunk szerint csak egy kis rész kallódott el, illetve nem került feldolgozás alá.

A pénzek közt talált vaskapcsokból és szögekből következtetve, az érmekeket egykor faládjában rejthették el. Ezeken a vasalkatrészekeken kívül még egy majdnem teljes épségben lévő római sarkantyú is volt a pénzek közt. Leletünk e sarkantyútípust — amelyből mindeddig csak néhány példány ismeretes — egyszersmind közelebbről is datálja.

A lelet egyetlen tönkrekopott ezüstérme egyúttal a legrégibb darab is; Severus Alexander (Kr. u. 222—235.) denára. Ezt követi Salonina és Claudius Gothicus egy-egy billonja.

Nagyobb példányszámmal először csak Nagy Constantinus uralmának utolsó éveiből származó emissiók vannak képviselve. Azonban éppen úgy, mint a többi Kr. u. IV. sz. utolsó évtizedeiben elrejtett leleteknél általános, Constansnak és II. Constantiusnak nehezebb pénzláb alapján vert bronzpénzei teljesen hiányoznak.¹ Csak az újra redukált súlyú bronzpénzek lépnek fel ismét nagyszámban, a Kr. u. IV. sz. közepéről. Mégis I. Valentinianus, Valens és Gratianus császárok nagyszámú emissiói alkotják a pénzek többségét.

A leletet egyébként azon elvek alapján dolgoztam fel, mint a fentemlített ösödi éremleletet. A Kr. u. IV. sz. római verdéinek produktumai megközelítően itt is olyan arányszámokban szerepelnek, mint azt a hasonló korú honi leletekben tapasztaljuk.

Az egyes verdék a következő darabszámmal voltak a leletben képviselve:

Arelate	127 darab	Thessalonica	246 darab
Lugdunum	75 „	Heraclea	21 „
Treviri	4 „	Constantinopolis	94 „
Róma	802 „	Cyzicus	57 „
Aquileia	754 „	Nicomedia	21 „
Siscia	1635 „	Antiochia	15 „
Sirmium	15 „	Alexandria	21 „

Ehhez jönnek még a leletnek azon darabjai, amelyek csak részben voltak meghatározhatók.

¹ V. ö. pl. «Ein Münzfund aus Veszprém» Num. Zeitschr. N. F. Bd. II. (1908) és «Az ösödi éremlelet» Num. Közl. XXVIII—XXIX. évf. (1929—30.)

ARELATE

II Constantinus

DN CONSTAN-TIVS PF AVG

(p)'''s

SPES REI-PVBLICAE

$\frac{1}{S\text{CON}}$

$\frac{*1}{S\text{CON}}$

II Julianus

DN IVLIANV-S NOB CAES.

(p)

SPES REI-PVBLICAE

$\frac{N1}{T\text{CON}}$

Jovianus

DN IOVIA-NVS PF AVG

(p)'''s

VOT
V
MV·LT Koszoruban
X
 $\frac{\quad}{P\text{CON}}$

I. Valentinianus

DN VALENTINI-ANVS PFAVG

(p)'''s

GLORIA RO-MANORVM

$\frac{PCON_2}{\frac{OF|II}{CONST_6}}$ $\frac{S\text{CON}}{\frac{OF|II}{CONST}}$ $\frac{(P?)CON}{\frac{OF|I}{CONST_4}}$ $\frac{OF|III}{CONST_3}$

Az $\frac{S\text{CON}}$ verdejegyű emissióból van még egy incus veret is a leletben.

SECVRITAS-REIPVBLICAE

(ezen rv.körirat vége ligatúrával is előfordul. így: E)

$\frac{PCON}{\frac{OF|II}{CON_3}}$ $\frac{S\text{CON}}{\frac{OF|III}{CON}}$ $\frac{T\text{CON}_4}{\frac{OF|II}{CON}}$ $\frac{PCON}{\frac{OF|III}{CON}}$ $\frac{S\text{CON}_3}{\frac{OF|II}{CON_5}}$ $\frac{OF|I}{CON_4}$
 $\frac{OF|II}{CONST_6}$ $\frac{OF|III}{CONST}$ $\frac{N}{S\text{CON}}$

Valens

DN VALEN-S PFAVG

(p)'''s

GLORIA RO-MANORVM

$\frac{PCON_3}{\frac{OF|I}{P\text{CONS}_1}}$ $\frac{S\text{CON}_3}{\frac{OF|II}{CONST_3}}$ $\frac{OF|I}{P\text{CONS}_4}$ $\frac{OF|II}{CONST_3}$ $\frac{OF|II}{CONST_1}$

$\frac{OF|III}{CONS_4}$

$\frac{OF|III}{CONST_2}$

$\frac{OF|III}{CONST}$

$\frac{OF|III}{CON*}$

SECVRITAS-REIPVBLICAE

(A körirat végén az AE ligaturával is előfordul.)

$\frac{PCON_3}{}$

$\frac{SCON_5}{}$

$\frac{TCON}{}$

$\frac{\bullet|}{PCON_3}$

$\frac{\bullet|}{SCON}$

$\frac{OF|I}{CON_4}$

$\frac{OF|II}{CON_4}$

$\frac{OF|III}{CON_2}$

$\frac{OF|I}{CON}$

$\frac{OF|I}{CONST_3}$

$\frac{OF|III}{CONST}$

$\frac{B|}{PCON}$

$\frac{B|}{SCON_2}$

$\frac{N|}{PCON_2}$

GLORIA RO-MANORVM

$\frac{IN}{PCON}$

Gratianus

DN GRATIANVS AVGG AVG

Ⓟ >

GLORIA NO-VI SAECVLI

$\frac{TCON_5}{}$

$\frac{\bullet|}{TCON_2}$

$\frac{N|}{TCON}$

LVGDVNVM

IValentinianus

DN VALENTINI-ANVS PF AVG

Ⓟ >

RESTITV-TOR REIP

SLVG

GLORIA RO-MANORVM

$\frac{OF|II}{LVG_2}$

$\frac{OF|II}{LVGP}$

$\frac{OF|II}{LVGS_{11}}$

$\frac{OF|II}{LVG\bullet S}$

$\frac{OF|II}{LVGS*}$

$\frac{OF|II}{LVGA(va\grave{g}yR)}$

$\frac{OF|II}{LVGV}$

$\frac{OF|II}{LVGSA}$

$\frac{OF|II}{LVGSD_5}$

$\frac{OF|II}{LVG_3}$

$\frac{OF|II}{LVGS\bullet}$

$\frac{OF|II}{LVGS\bullet}$

$\frac{OF|II}{LVGS_2}$

Valens

DN VALEN-S PF AVG

Ⓟ >

GLORIA RO-MANORVM

$\frac{OF|I}{LVG\bullet S_2}$

$\frac{OF|I}{LVGV P}$

SECVRITAS-REIPVBLICAE

$\frac{\text{LVG} \cdot \text{P}}{\text{LVG} \cdot \text{P}}$	$\frac{\text{OF} \text{I}}{\text{LVGV}_3}$	$\frac{\text{OF} \text{I}}{\text{LVGPA}_2}$	$\frac{\text{OF} \text{I}}{\text{LVGP} \cdot 2}$	$\frac{\text{OF} \text{I}}{\text{LVGPD}}$	$\frac{\text{OF} \text{I}}{(S^2) \text{LVG} \cdot S}$	$\frac{\text{OF} \text{I}}{\text{LVGP} \cdot}$
$\frac{\text{OF} \text{I}}{\text{LVGP}}$	$\frac{\text{OF} \text{I}}{\text{LVGP}}$	$\frac{\text{OF} \text{I}}{\text{LVGP}_2}$	$\frac{S R}{\text{LVGP}}$	$\frac{\text{OF} \text{I}}{\text{LVGP}}$	$\frac{\text{OF} \text{I}}{\text{LVGP}_2}$	$\frac{\text{OF} \text{I}}{(\text{LVGP}^2)}$

Gratianus

DN GRATIAN-VS AVGG AVG

$\textcircled{p} \gg$

GLORIA RO-MANORVM

$\frac{ S }{\text{LVGS}_2}$	$\frac{O F I}{\text{LVGSP}}$	$\frac{O F II}{\text{LVGS}_2}$	$\frac{O F II}{\text{LVGS}_2}$	$\frac{O F II}{\text{LVGS}_3}$	$\frac{O F II}{\text{LVGS} \cdot}$
-------------------------------	----------------------------------	------------------------------------	------------------------------------	------------------------------------	--

SECVRITAS REI-PVBLICAE

$\frac{\text{OF} \text{I}}{\text{LVGP}}$	$\frac{\text{OF} \text{I}}{\text{LVGP} \cdot 2}$	$\frac{\text{OF} \text{I}}{\text{LVGP}_4}$	$\frac{O F II}{\text{LVGS}_2}$
--	--	--	------------------------------------

TREVIRI

Constans

CONSTANS PF AVG

$\textcircled{p} \gg$

VICTORIAE DD AVGG QNN

$\frac{\text{TRP}}{\text{TRP}}$

$\frac{D}{\text{TRS}}$

Valens

DN VALEN-S PF AVG

$\textcircled{p} \gg$

GLORIA RO-MANORVM

$\frac{\text{TRP}}{\text{TRP}}$

Koblitz nem ismeri.

SECVRITAS - REIPVBLICAE

$\frac{D}{\text{TRP}}$

Koblitz nem ismeri.

ROMA

Severus Alexander dénára; igen kopott.

... SEV ALE-XAND AVG $\textcircled{p} \gg$

PERPETVI-TATI. P. áll, b. néz, gömböt s sceptrumot

tart, oszlopra támaszkodva.

Salonina.

SALONINA AVG

FECVNDITAS AVG F. áll, balra néz.

Vagy Constantinus. Urbs Roma.

VRBS ROMA < Q C

Anőstényfarkas Romulussal és Remzussal; felettük két csillag.

R * A

RSQ

RFQ₂

av: mint fenn

rv: VOT
XX
MVL T
XXX
• SMRB •

Constantinopolis

CONSTANTINOPOLI

< Q C

RFE

• RFE •

av: mint fenn.

rv: VICTORIA AVG. V. balra siet, koszorút tart, s hajóra lép.

R * E

II. Constantius

CONSTAN-TIVS NOB CAES

(p) >

FEL TEMP REPARATIO

RP

RS₃

DN CONSTAN-TIVS PFAVG

(p) >

SECVRITAS REIPVB

R * T

FEL TEMP REPARATIO

R • M • Q₂

R • M • T₂

SPES REI-PVBLICAE

RT₂

R * P₃

R * T

R * P₂

R * T₄

R * Q₃

R * Z₂

II Constantinus.

VIC CONSTANTINVS AVG C))>

VIRTVS AVGVSTI Acsászár áll, j. néz. a jobb kezében, levő lándzsára támaszkodik, baljában a földre eresztett paizsát tartja.

af. Coh. 233 sz.

R (P?)

Jovianus

DN IOVIA-NVS PF AVG

Ⓟ))>

VOT
V Koszorúban
MV·LT
X

VRB·ROM·P

I Valentinianus

DN VALENTINI-ANVS PF AVG

Ⓟ))>

GLORIA RO-MANORVM

RT	SM ♂ (A?)	R·PRIMA ₃	R·SECUNDA ₄	R·TERTIA ₅	R·QVARTA ₈
SECVRITAS REI PVBLICAE			RT ₂	SM ♂ RB ₃	

SM ♂ RT ₄	SM ♂ RQ ₃	R·PRIMA ₃₄	R·SECUNDA ₃₀	R·TERTIA ₄₁	R·QVARTA ₃₈
----------------------	----------------------	-----------------------	-------------------------	------------------------	------------------------

Valens

DN VALEN-S PF AVG

Ⓟ))>

GLORIA RO-MANORVM

RT ₂	RQ	SM ♂ RP	SM ♂ RT
R·PRIMA ₅	R·SECUNDA ₁₄	R·TERTIA ₉	R·QVARTA ₇

SECVRITAS REI-PVBLICAE

RB	RQ	SM ♂ RP ₉	SM ♂ RB ₁₂	SM ♂ RT ₁₃
SM ♂ RQ ₃	R·PRIMA ₉₆	R·SECUNDA ₁₀₅	R·TERTIA ₉₉	R·QVARTA ₇₂

Gratianus

DN GRATIA-NVS PF AVG

Ⓟ))>

SECVRITAS REI - PVBLICAE

SMBRT R.PRIMA₃ R.SECVND₁₃ R.TERTIA₁₆ R.QVARTA₆

AQVILEIA

Constans

CONSTANS PF AVG
VICTORIAE DD AVG QNN

Ⓟ >

•AQS₁

•AQT₃

GLOR-IA EXERC-ITVS

AQP₂

|||
AQS

II Constantius

CONSTAN | TIVS PF AVG
SPES REI - PVBLICAE

Ⓟ >

III Julianus

DN IVLIANVS NOB CAES
SPES REI - PVBLICAE

Ⓟ >

AQT

AQT₃

IV Valentinianus

DN VALENTINI - ANVS PF AVG
RESTITVT-OR REIPVB

Ⓟ >

SMAQP

SMAQS

GLORIA RO - MANORVM

SMAQP₂₇

SMAQS₂₈

•SMAQP₆

•SMAQS₇

•SMAQP

*SMAQP₄

*SMAQS₃

SMAQP₃

SMAQS₂

SMAQS₃

SMAQS₄

SMAQP₃

|||
SMAQS₈

|||
SMAQP

A
SMAQP₁₄

A
SMAQS₁₄

B
SMAQP₂

B
SMAQP₄

$\frac{|E}{SMAQP}$

$\frac{\cdot | E}{SMAQS}$

$\frac{\cdot | *}{SMAQS}$

SECVRITAS-REIPVBLICAE

$\frac{SMAQP_{28}}{|}$

$\frac{SMAQS_{21}}{|}$

$\frac{\cdot SMAQP_6}{|}$

$\frac{\cdot SMAQS_5}{|}$

$\frac{* SMAQP_2}{|}$

$\frac{* SMAQS_1}{|}$

$\frac{* |}{SMAQP_{13}}$

$\frac{* |}{SMAQS_4}$

$\frac{\cdot |}{SMAQP_4}$

$\frac{\cdot |}{SMAQS_2}$

$\frac{|}{SMAQP_7}$

$\frac{|}{SMAQS}$

$\frac{A |}{SMAQP_{11}}$

$\frac{A |}{SMAQS_4}$

$\frac{|}{SMAQP}$

$\frac{|}{SMAQS_2}$

$\frac{B |}{SMAQP_5}$

$\frac{B |}{SMAQS_4}$

Valens

DN VALEN-S PF AVG

GLORIA RO-MANORVM

$\textcircled{p} \dots >$

$\frac{SMAQP_{49}}{|}$

$\frac{SMAQS_{46}}{|}$

$\frac{\cdot SMAQP_6}{|}$

$\frac{\cdot SMAQS_7}{|}$

$\frac{* SMAQP}{|}$

$\frac{* SMAQS_7}{|}$

$\frac{| \cdot}{SMAQP}$

$\frac{| \cdot}{SMAQS}$

$\frac{| *}{SMAQP_5}$

$\frac{| *}{SMAQS}$

$\frac{| \cdot}{SMAQP_3}$

$\frac{| \cdot}{SMAQS_5}$

$\frac{| *}{SMAQS}$

$\frac{| *}{SMAQP_{14}}$

$\frac{| *}{SMAQS_{12}}$

$\frac{| A}{SMAQP_{18}}$

$\frac{| A}{SMAQS_9}$

$\frac{| B}{SMAQP_{10}}$

$\frac{| B}{SMAQS}$

$\frac{| B}{SMAQP_{11}}$

$\frac{| B}{SMAQS_6}$

$\frac{| E}{SMAQP_6}$

$\frac{| P}{SMAQS}$

$\frac{| P}{SMAQP_{10}}$

SECVRITAS-REIPVBLICAE

$\frac{SMAQP_{12}}{|}$

$\frac{SMAQS_{47}}{|}$

$\frac{\cdot SMAQP_{19}}{|}$

$\frac{\cdot SMAQS_{21}}{|}$

$\frac{* SMAQP_3}{|}$

$\frac{* SMAQS_4}{|}$

$\frac{* |}{SMAQP_4}$

$\frac{* |}{SMAQS_2}$

$\frac{\cdot |}{SMAQP_4}$

$\frac{\cdot |}{SMAQS_5}$

$\frac{|}{SMAQP_{12}}$

$\frac{|}{SMAQS_{15}}$

$\frac{|}{SMAQS_3}$

$\frac{A |}{SMAQP_{26}}$

$\frac{A |}{SMAQS_{15}}$

$\frac{B |}{SMAQP_3}$

$\frac{B |}{SMAQS}$

$\frac{B |}{SMAQP_6}$

$\frac{B |}{SMAQS_5}$

$\frac{E |}{SMAQP}$

$\frac{|}{SMAQP}$

$\frac{|}{SMAQP}$

$\frac{* |}{SMAQP}$

$\frac{* |}{SMAQS_3}$

Gratianus

DN GRATIA-NVS PF AVG

GLORIA RO-MANORVM

$\textcircled{p} \dots >$

$\frac{SMAQP}{|}$

$\frac{\cdot SMAQP}{|}$

$\frac{\cdot SMAQS}{|}$

SECVRITAS-REIPVBLICAE

$\frac{SMAQP}{|}$

$\frac{SMAQS_4}{|}$

$\frac{\cdot SMAQS_5}{|}$

$\frac{* | \cdot}{SMAQS}$

FELICITAS-ROMANORVM

Victoria siet balra

SMAQS

IVValentinianus

DN VALENTINIANVS IVN PF AVG

GLORIA RO-MANORVM

• | *
SMAQP

(p) >

SIRMIVM

IIConstantius

DN CONSTAN-TIVS PF AVG

FEL TEMP REPARATIO

(p) >

ASIRM

BSIRM

SPES REI-PVBLICAE

ASIRM₂

BSIRM₃

S
BSIRM₂

IIJulianus

DN IVLIA-NVS NOBC

SPES REI-PVBLICAE

(p) >

ASIRM₂

BSIRM

DN PL CL IVLI-ANVS PF AVG

VOT XXMVLT XX

A1 < 2 6

BSIRM

IVValentinianus

DN VALENTINI-ANVS PFAVG

RESTITV-TOR REIP

(p) >

BSIRM

Valens

DN VALEN-S PF AVG

(p) >

ASIRM

SISCIA

Constans

DN CONSTA-NS PF AVG
SPES REI-PVBLICAE

②>

ASIS.

I Constantius

DN CONSTAN-TIVS PF AVG
FEL TEMP REPARATIO

②>

BSISS₄ TSISS ΔSISS $\frac{M}{ASISS_2}$ $\frac{M}{BSISS_2}$ $\frac{M}{TSISS_2}$ $\frac{M}{ΔSISS}$

SPES REI-PVBLICAE

$\frac{ASIS_8}{TSIS_3}$ $\frac{TSIS_2}{ASISS_5}$ $\frac{ΔSIS_{12}}{BSISS_9}$ $\frac{ASIS_6}{BSIS_4}$ $\frac{BSIS_4}{*}$

V

II Julianus

DN IVLIAN-VS NOB C
SPES REI-PVBLICAE

②>

ASIS *₂

DN FL CL IVLI-ANVS PF AVG
VOT X MVLT XX

21'2

ASIS

Jovianus

DN IOVIANVS PF AVG
VOT.V

②>

BSISC

GLORIA RO-MANORVM

DN VALENTINI-ANVS PF AVG $\textcircled{P} \text{ III} \text{ S}$

DN GRATIANVS PF AVG $\textcircled{P} \text{ III} \text{ S}$

ASISC

•BSISC₅

FSISC₃₅

•ASISC₄

BSISC₁₃

•BSISC₄₁

•FSISC

FSISC₇

BSISC₉

DFSISC₂₁

DBSISC₂₂

*
A
•FSISC₁₈

*
A
•BSISC₈

*
A
DFSISC₅₄

*
A
DBSISC₄₅

R
•BSISC₁₂

R
•FSISC₂₇

R
•BSISC₂

D
*BSISC₄₈

D
*FSISC₄₆

D
*FSISC

D
•BSISC₅

S
BSISC₂₁

S
FSISC₂₁

*
S
BSISC₁₇

*
S
FSISC₇

*
S
BSISC₁₁

*
S
FSISC₁₀

GLORIA ROMANORVM

DN VALENTINIANVS PFAVG (P) >

DN VALEN-S PFAVG (P) >

DN GRATIANVS PFAVG (P) >

$\frac{M}{BSISC_6} \begin{array}{c} * \\ P \end{array}$

$\frac{M}{BSISC_6} \begin{array}{c} * \\ F \end{array}$

$\frac{M}{BSISC_2} \begin{array}{c} * \\ P \end{array}$

$\frac{M}{TSISC} \begin{array}{c} * \\ F \end{array}$

$\frac{M}{BSISC} \begin{array}{c} * \\ P \end{array}$

$\frac{K}{TSISC} \begin{array}{c} * \\ P \end{array}$

$\frac{M}{TSISC} \begin{array}{c} * \\ P \end{array}$

$\frac{M}{TSISC_{25}} \begin{array}{c} * \\ F \end{array}$

$\frac{K}{\Delta SISC} \begin{array}{c} * \\ P \end{array}$

$\frac{M}{\Delta SISC} \begin{array}{c} * \\ P \end{array}$

$\frac{M}{\Delta SISC_2} \begin{array}{c} * \\ P \end{array}$

$\frac{M}{BSISC_2} \begin{array}{c} * \\ R \\ O \end{array}$

$\frac{M}{BSISC_2} \begin{array}{c} * \\ R \\ O \end{array}$

$\frac{M}{\Delta SISC} \begin{array}{c} * \\ R \\ O \end{array}$

$\frac{M}{VSISC_R} \begin{array}{c} * \\ R \\ O \end{array}$

$\frac{Q}{BSISC_7} \begin{array}{c} * \\ K \end{array}$

$\frac{Q}{\Delta SISC_4} \begin{array}{c} * \\ K \end{array}$

$\frac{Q}{BSISV} \begin{array}{c} K \\ P \end{array}$

$\frac{Q}{TSISCR} \begin{array}{c} K \\ P \end{array}$

$\frac{Q}{BSISCV} \begin{array}{c} A \\ K \end{array}$

GLORIA RO-MANORVM
DN VALEN-S PPAVG $\textcircled{P}$ >

DN GRATIANVS PPAVG $\textcircled{P}$ >

$$\frac{F}{R} \frac{A}{R} \frac{V}{S}$$

$$\frac{F}{R} \frac{A}{R} \frac{P}{S}$$

$$\frac{F}{R} \frac{A}{R} \frac{S}{S}$$

$$\frac{F}{R} \frac{A}{R} \frac{P}{S}$$

$$\frac{F}{R} \frac{A}{R} \frac{P}{S}$$

$$\frac{F}{R} \frac{A}{R} \frac{P}{S}$$

$$\frac{F}{R} \frac{A}{R} \frac{P}{S}$$

$$\frac{F}{R} \frac{A}{R} \frac{S}{S}$$

$$\frac{F}{R} \frac{A}{R} \frac{P}{S}$$

$$\frac{F}{R} \frac{A}{R} \frac{P}{S}$$

$$\frac{F}{R} \frac{A}{R} \frac{P}{S}$$

$$\frac{F}{R} \frac{A}{R} \frac{P}{S}$$

$$\frac{F}{R} \frac{A}{R} \frac{P}{S}$$

$$\frac{F}{R} \frac{A}{R} \frac{P}{S}$$

$$\frac{F}{R} \frac{A}{R} \frac{P}{S}$$

SECVRITAS - REIPUBLICAE

DN VALENTINI ANVS PF AVG

(P) 5

DN VALEN-S PF AVG

(P) 5

DN GRATIANVS PF AVG (P) 5

B SISC

ASISC 7

ASISC 6

ASISC 39

ASISC 14

ASISC 4

ASISC 42

ASISC 17

ASISC 23

ASISC

ASISC 15

ASISC 14

ASISC 28

ASISC 5

ASISC 3

ASISC 2

ASISC 17

ASISC 23

ASISC 23

ASISC 6

ASISC 49

ASISC 42

ASISC 29

ASISC 9

ASISC 7

ASISC 56

ASISC 4

ASISC 2

ASISC 9

ASISC 14

ASISC 14

ASISC 20

ASISC 2

ASISC 9

SECVRITAS-REIPVBLICAE

DN VALENTINIANVS PF AVG

DN VALEN-S PF AVG

DN GRATIANVS PF AVG

* F | M
ASISC₂

* F | M
ASISC₂

* F | M
ASISC₂₄

* F | N
ASISC

* F | S
ASISC₇

* F | S
ASISC₁₇

* P | M
ASISC

* P | M
ASISC₂

* P | M
ASISC

* P | N
ASISC

* P | N
ASISC₁₈

* P | M
ASISC₄₈

* R | M
ASISC₇

* R | M
ASISC₅

* R | Q
ASISC₃

* R | Q
ASISCV

* R | Q
ASISC₄

K | Q
ASISCV₂

K | Q
ASISC₂

* K | Q
ASISCV₃

* K | Q
ASISC₄

* K | Q
ASISC_R

* P | M
ASISC₃

DN VALENTINI-ANVS PF AVG (10)

SECVRITAS-REI PVBLICAE

DN VALEN-S PF AVG (10)

DN GRATIANVS PF AVG (10)

$\frac{A}{TSISC_4}$	$\frac{A}{ASISCE}$	$\frac{R}{ASISCE_4}$
$\frac{R}{TSISC_5}$	$\frac{R}{ASISCP}$	
$\frac{R}{TSISC_3}$		

$\frac{A}{TSISCV}$	$\frac{A}{ASISCE_3}$
--------------------	----------------------

$\frac{R}{TSISC_7}$	$\frac{R}{TSISC_2}$	$\frac{R}{ASISCP}$	$\frac{R}{ASISCE}$
---------------------	---------------------	--------------------	--------------------

$\frac{R}{TSISC_{16}}$	$\frac{R}{ASISCA}$	$\frac{R}{ASISCP}$
------------------------	--------------------	--------------------

$\frac{R}{ASISCE.}$	$\frac{R}{ASISCV}$
---------------------	--------------------

THESSALONICA

Nağy Constantinus
Constantinopolis

CONSTANTINOPOLI

< Q C

SMT E

II Constantius

CONSTANTIVS IVN NOBC

VICTORIA CAES NN V. siet balna

(p) >

• TS • B •

DN CONSTAN - TIVS PF AVG

FEL TEMP REPARATIO

(p) >

B |
SMTS₂

Γ |
SMTS

Δ |
SMTS

SPES REI - PVBLICAE

SMTSA₃

SMTSΓ₂

II Julianus

DN CLIVLIAN - VS NOB CAES

SPES REI - PVBLICAE

(p) •

* |
SMS E

DN FLCL IVLI - ANVS PF AVG

VOT X MVLTX

Δ Q C

TESB

TES Δ

I Valentinianus

DN VALENTINI - ANVS PF AVG

RESTITV - TOR REIP

(p) >

TES B

TESΓ₂

GLORIA RO - MANORVM

TESB₁₉

• TESB

• TES Δ

* |
TES A

* |
TESΓ₃

* |
TES Δ

* |
• TESB

$\frac{ *}{TES_7}$	$\frac{ A}{TES}$	$\frac{ r}{TES}$	$\frac{ *}{TES}$	$\frac{ *}{TES}$	$\frac{ *}{TES_3}$	$\frac{ A}{TES}$
$\frac{ B}{TES_4}$	$\frac{ A}{TES_4}$	$\frac{ B}{TES_3}$	$\frac{ r}{TES}$	$\frac{ A}{TES}$	$\frac{ B}{TES}$	$\frac{ A}{TES}$

SECVRITAS REI-PVBLICAE

$\frac{ *}{TESA_{21}}$	$\frac{ *}{TESA_7}$	$\frac{ *}{TESA_4}$	$\frac{ R}{TES}$	$\frac{ A}{TES}$
$\frac{ B}{TES}$	$\frac{ A}{TES}$	$\frac{ r}{TES}$	$\frac{ A}{TES_4}$	$\frac{ B}{TES_2}$

Valens

DN VALEN-S PFAVG

GLORIA RO-MANORVM

$\frac{ *}{TESB}$	$\frac{ *}{TES_7}$	$\frac{ *}{TES_3}$	$\frac{ *}{TES_8}$	$\frac{ *}{TESB}$	$\frac{ *}{TES_4}$	$\frac{ r}{TES_5}$
$\frac{ r}{TES}$	$\frac{ A}{TES}$	$\frac{ B}{TESA}$	$\frac{ A}{TES_3}$	$\frac{ A}{TES}$	$\frac{ B}{TES_3}$	$\frac{ A}{TES}$
$\frac{ A}{TES}$	$\frac{ A}{TES_4}$	$\frac{ A}{TES_3}$	$\frac{ r}{TES_6}$	$\frac{ A}{TES}$	$\frac{ A}{TES}$	$\frac{ B}{TES}$

Egy darab $\frac{|*}{TESB}$ jeget átvert, vagy kettőzötten vert.

SECVRITAS-REIPVBLICAE

$\frac{ *}{TESA_9}$	$\frac{ *}{TES_7}$	$\frac{ *}{TES_{21}}$	$\frac{ *}{TES_7}$	$\frac{ *}{TES_9}$	$\frac{ *}{TES}$	$\frac{ r}{TES_4}$
$\frac{ A}{TES_3}$	$\frac{ A}{TES_2}$	$\frac{ r}{TES_2}$	$\frac{ B}{TES}$	$\frac{ B}{TES}$	$\frac{ A}{TES}$	$\frac{ A}{TES}$

Egy átvert darab, melynek jege olvashatatlan - tartozik még e csoporthoz.

Gratianus

DN GRATIANVS PFAVG

GLORIA RO-MANORVM

$\frac{ *}{TES}$	$\frac{ *}{TES}$	$\frac{ *}{TES_3}$	$\frac{ B}{TES}$	$\frac{ r}{TES_2}$	$\frac{ A}{TES}$
$\frac{ A}{TES_2}$	$\frac{ r}{TES}$	$\frac{ A}{TES_3}$	$\frac{ B}{TES}$	$\frac{ A}{TES}$	$\frac{ A}{TES}$

SECVRITAS-REI PVBLICAE

$\frac{*}{TES\Gamma}$	$\frac{*A}{TES_2}$	$\frac{*}{TES}$	$\frac{B}{TES}$	$\frac{\Gamma}{TES}$	$\frac{*M}{TES}$
$\frac{A}{TES}$	$\frac{V}{TES}$	$\frac{V}{TES_2}$	$\frac{Z}{TES}$		

HIERACLEA

Constans

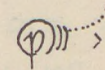
DN CONSTA-NS PF AVG
VOT X MVLT XX

SMHA

Constantinus

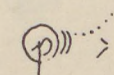
DN CONSTAN-TIVS PF AVG
FEL TEMP REPARATIO

SMHA SMHE

IValentinianus

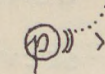
DN VALENTINI-ANVS PF AVG
SECVRITAS-REI PVBLICAE

SMHA₂ SMHB SMHB₂

Valens

DN VALENS PF AVG
GLORIA RO-MANORVM

SMHA₂ SMH₂ SMHA₄

SECVRITAS-REIPVBLICAE

SMHA SMHB₂ SMH₂ SMHB

CONSTANTINOPOLIS

Nagy Constantin

CONSTANTINOPOLI

GLOR-IA EXERC-ITVS

< 2 C

CONS₂

DN CONSTANTI-NVS PF AVG

Fat'yolos fo' >

Bi'ga

CONS₃

II Constantius

DN FL CL CONSTANTIVS NOB CAES

(p) >

FEL TEMP REPARATIO

CONSA

CONST

CONSA

CONSA₂

Jov anus

DN IOVIA-NVS PF AVG

(p) >

VOT V

CONSPA

VOT V MVLTX

CP. B

IValerinianus

DN VALENTINI-ANVS PF AVG

(p) >

GLORIA RO-MANORVM

CONSA₂

CONSPA₂

CONSPA

SECVRITAS -REIPVBLICAE

CONSPA₃

CONSPF₂

CONSA

CONSA₄

CONSB₂

CONST

CONSA

CONSA

Valens

DN VALENS - PF AVG

(p) >

RESTITV-TOR REIP

CONSP

GLORIA RO-MANORVM

<u>CONST₆</u>	<u>CONSA₅</u>	<u>CONSZ₂</u>	<u>CONSPA₃</u>	<u>CONSPE</u>
$\frac{\cdot}{\text{CONST}_3}$	$\frac{\cdot}{\text{CONSA}_3}$	$\frac{\cdot}{\text{CONSZ}}$	$\frac{*}{\text{CONST}_3}$	$\frac{\text{U}}{\text{X}}$

SECVRITAS - REIPVBLICAE

<u>CONSE</u>	<u>CONSPA₂</u>	<u>CONSP₃</u>	<u>CONSPE</u>	<u>CONST₂</u>	<u>CONSZ</u>
$\frac{\cdot}{\text{CONSA}_2}$	$\frac{\cdot}{\text{CONSB}_4}$	$\frac{\text{U}}{\text{CONSA}_4}$	$\frac{\text{U}}{\text{CONSB}_6}$	$\frac{\text{U}}{\text{CONSA}}$	$\frac{\text{U}}{\text{CONSB}}$

Gratianus

DN GRATIA-NVS PF AVG
GLORIA RO-MANORVM

(p) >

$\frac{c}{\text{CONST}}$	$\frac{\text{U}}{\text{CONST}}$	$\frac{+}{\text{CONS}(?)}$
--------------------------	---------------------------------	----------------------------

CYZICVS

Constans

DN CONSTA-NS PF AVG
VOT XX MVLT XXX

(p) >

SMKS

II Constantius

DN CONSTAN-TIVS PF AVG
FELTEMP REPARATIO

(p) >

$\frac{SMK\Gamma_3}{SMK\Gamma_3}$	$\frac{SMK\Delta_5}{SMK\Delta_5}$	$\frac{SMKE}{SMKE}$	$\frac{*}{SMKE}$	$\frac{\cdot M.}{SMKB}$
-----------------------------------	-----------------------------------	---------------------	------------------	-------------------------

SPES REI-PVBLICAE

SMK₆ SMKE₂

II Julianus

DN IVLI-ANVS NOB CAES
SPES REI-PVBLICAE

(p) >

SMK₂

I Valentinianus

DN VALENTINI-ANVS PF AVG
RESTITV-TOR REIP

(p) >

SMK Γ
GLORIA ROMANORVM

SMKA₃ SMK Δ
SECVRITAS-REI PVBLICAE

SMKA SMK Γ SMK Δ₂

Valens

DN VALEN|S PF AVG
GLORIA RO-MANORVM

(p) >

SMKA₆ SMKB₃ SMKA₃

SECVRITAS-REIPVBLICAE

SMKA₄ SMKB₂ SMK Γ₅ SMK Δ₂

Gratianus

DN GRATIA-NVS PP AVG
GLORIA RO-MANORVM

(p) >

SMK Δ

SECVRITAS-REIPVBLICAE

SMKA

NICOMEDIA

Nagy Constantinus

DN CONSTANTINVS PF AVG Fátyolos feje
Quadriga

SMNB

Rv: Álló császár, VN-MR

SMNA. SMNΘ. SMNZ.

VRBS ROMA

GLOR-IAEXERC-ITVS

SMNB

II Constantius

DN CONSTAN - TIVS PF AVG
FEL TEMP REPARATIO

(p) >

SMNB SMNT SMNΘ

SPES REIPUBLICAE

SMNA

Constans

DN CONSTANS NOB CAES
GLOR - IA EXERC - ITVS

(p) >

SMNA SMNΔ

DN CONSTANS PF AVG
VOT XX MVLTXXX

(p) >

SMNΔ SMNΔ

Procopius

DN PROCO - PIVS PF AVG
REPARATI - O FEL TEMP

(p) >

SMNA

IValentinianus

DN VALENTINI - ANVS PF AVG
GLORIA RO - MANORVM

(p) >

SMNΔ

SECVRITAS - REIPUBLICAE

SMNA SMNT

Valens

DN VALENS PF AVG
GLORIA RO - MANORVM

(p) >

SMNB SMNT

SECVRITAS - REIPUBLICAE

SMNA

ANTIOCHIA

IConstantius

DN CONSTAN-TIVS PF AVG
FEL TEMP REPARATIO

(p) >

AN (Γ?)

VOT XX MVLT XXX

SMNAD SMNANE

IValentinianus

DN VALENTINI-ANVS PF AVG
GLORIA RO-MANORVM

(p) >

ANTB

Valens

DN VALENS -PF AVG
GLORIA RO-MANORVM

(p) >

ANTI

SECVRTAS REI-PVBLICAE

ANTA₂

ANTB

ANTA₂

ANTE₅

ANTΘ₂

ALEXANDRIA

IConstantius

DN CONSTAN-TIVS PF AVG
FEL TEMP REPARATIO

(p) >

ALEB

SPES REI PVBLICAE

ALEΓ

IValentinianus

DN VALENTINI-ANVS PF AVG
GLORIA RO-MANORVM

(p) >

ALEA

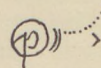
SECVRTAS REI-PVBLICAE

ALEB₃

ALEΓ

Valens

DN VALENS - PF AVG
GLORIA RO-MANORVM

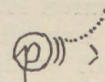
ANTU ANTE₂ ANTS

SECVRITAS REI-PVBLICAE

ALEA₄ ALEB ALEF₂

Gratianus

DN GRATIAN-VS PF AVG
SECVRITAS - REI PVBLICAE

ALEA ALEB₂

Verdejegyük olvashatatlansága miatt csak a császár neve és a hátlap típusa volt meghatározható a következő daraboknak:

II. Constantius

FEL TEMP REPARATIO hátlappal	132 darab
SPES REIPVBLICAE „	32 „

II. Iulianus

	GLORIA ROMANORVM	SECURITAS REIPVBLICAE
I. Valentinianus	29	52 darab
Valens	48	150 „
Gratianus	2	11 „

Verdejegyük és előlapjuk olvashatatlansága miatt csak a hátlaptípusa volt a következő pénzeknek meghatározható:

GLORIA ROMANORVM hátlappal	49 darab
SECVRITAS REIPVBLICAE hátlappal	361 „

Teljesen kopott, meghatározhatatlan pénz 143 darab volt az árpási leletben.

Végül ezekhez jön még egy teljesen síma, verés nélkül maradt Valentinianus-korbeli pénzlapka és 2 darab barbár-utánzatú kis brozpénz, amelyeknek prototípusai Nagy Constantinus utódainak pénzei voltak.

A lelet legifjabb verete a Kr. u. 375 november 22-én trónralépett II. Valentinianusnak nyilván uralma elején készült centenionalese, amely Aquileia verde emissiói közé tartozik.² Ez a pénzdarab határozza meg azt az időt, amely után leletünk elrejtése történt.

Jónás Elemér.

² V. ö. J. W. E. Pearce «The Roman Coinage from A. D. 364 to 423» Ezt a veretet Pearce monografiájában a Valentinianus korabeli aquileiai pénzek harmadik csoportjába osztja be. (I. 11. old.)

Daniel Warou, seine Verwandtschaft und früheren Lebensjahre.

Daniel Warou ist wahrscheinlich 1674 geboren. Die Umgebung, in welcher er aufgewachsen ist, war sicher für seine Berufswahl bestimmend. Der Vater war nämlich Schmied (oft werden auch die Münzschmiede mit dem sicherlich als feiner betrachteten Titel Werkmeister genannt) bei der zu dieser Zeit an die Bank der Reichsstände verpachteten Königl. Münze. Der Vater hiess Marcus und seine Frau Susanna Wendel. In ihrer Ehe wurden ausser Daniel zwei Söhne geboren, Marcus d. 24. III. 1680 und Johan d. 8. X. 1682. Bei der ersten Gelegenheit erwähnt man als Paten den Goldschmied Veit Engelhardt Schröder, Vater eines später bekannten schwedischen Künstlers, des Malers Georg Schröder und bei der letzten Gelegenheit den nachherigen Münzmeister Henrik Zedritz und Doktor Christian Heraeus, Vater des bekannten Numismatikers C. G. Heraeus, tätig in Wien. Als die beiden jüngsten Söhne getauft wurden, wohnte die Familie in der Gemeinde von St. Nicolai, also in dem alten, zu dieser Zeit vornehmen Teil von Stockholm. Hier wohnen sie auch bei der Eintragung in die Meldelisten 1683, nämlich in dem südlichen Quartier und in einer Hütte, welche der wohlgeborenen Frau Elisabeth Funck gehörte.

Ausser den Mitgliedern der Familie, von welchen Daniel als neun Jahre alt angegeben ist, hat man einen Lehrburschen im Alter von 17—18 Jahren und zwei Dienstmädchen im Alter von resp. 20 und 24 Jahren, was alles von einem gewissen Wohlstand zeugt. Darf man nach den Akten, welche ich in dem Archiv der Bank durchzugehen Gelegenheit gehabt habe — das Quellenmaterial ist hier durchaus nicht vollständig durchgegangen worden — beurteilen, so muss die Familie ein kühnes und selbstbewusstes Oberhaupt in Monsieur Marcus, wie er oft genannt wird, gehabt haben. Bei verschiedenen Gelegenheiten, wo Unterhandlungen zwischen ihm und seinem Prinzipal, der Bank, von Kommissarien vertreten, geführt worden sind, hat er sich als ein Mann gezeigt, der bis zum Äussersten sein Recht zu verfechten gewusst hat, und man hat davon Zeugnis, dass er nicht leiden konnte, dass jemand sich in seine Angelegenheiten lege. Bei einer Gelegenheit (1681), wo es darauf ankam, einen Kontrakt zu unterzeichnen, wollte Marcus dies nicht eher machen, als bis er eine von ihm gemachte Erfindung für die Prozedur, wodurch Münzen und Medaillen mit Randschrift versehen werden, die sog. Lettrierung, veräussert hatte. Er formuliert auch betreffs seines Lehrbuben einen Anspruch, welchen die Bankleitung sicher so deutet, dass er äusserst die Entfernung desselben beabsichtigt, um ihn mit dem eigenen Sohn — sicherlich dem ältesten, Daniel — zu ersetzen. Gleichzeitig scheint es jedoch, als ob man die Kompetenz des Münzschmiedes sehr hoch schätze. Im Jahre 1683 bietet man ihm also — nachdem der hervorragende Graveur Arvid Karlsteen sich verweigert hatte — das Medaillenwerk zu übernehmen, es für eigene Rechnung zu treiben und Stempel stückweise zu liefern. Der Formulierung nach kommt es tatsächlich so vor, als ob man Marcus selbständige künstlerische Fertigkeit zutraute. Aus verschiedenen Gründen hat auch Warou den angebotenen Auftrag abgelehnt. Das am meisten auffallende Beispiel seines unfügsamen Gemütes gibt die Episode, wo er sich geweigert hat, einen zerbrochenen Medaillenprägering mit einem neuen zu ersetzen, mit der Behauptung, dass er dem Kontrakte nach nur zu reiner Münzarbeit verpflichtet sei. Karlsteen hat ihn angezeigt, und der Münzschmied wurde zu der Leitung

beschieden und hat fest auf seiner Forderung bestanden. Schliesslich hat er ein Wort darüber fallen lassen, dass man im Auslande (hier finden wir eine Hindeutung auf ausländische Studien oder Familienbeziehungen) bei solchen Gelegenheiten „eine Diskretion zu spendieren“ pflege, zuweilen feinen Wein u. s. w. Zuletzt hat er seine Forderung auf einen Ohm spanischen Weines festgestellt. Dem Protokolle nach scheint es, als ob sein Wunsch erfüllt worden wäre.

Marcus starb 1691. Er wohnte damals, wie das Nachlassverzeichniss anweist, im eigenen Haus in der südlichen Vorstadt bei Hornsgatan. Der Überschuss der Erbschaft betrug 4.207 Daler Silvermynt. Anwesend bei der Verhandlung war ein Bruder des Verstorbenen, Johan, auch Münzschmied oder Werkmeister. Wahrscheinlich ist dieser mit einem Werkmeister bei der Königl. Münze, Johan Warou, identisch, welcher 1701 starb und welcher mit einer schon 5 Jahre früher verstorbenen Sara Svensdotter verheiratet gewesen war. Dieser Johan Warou hinterliess einen gleichnamigen Sohn, auch er Werkmeister an der Münze. Natürlich ist die Möglichkeit nicht ausgeschlossen, dass er letztgenannter Johan W. ist, welcher 1692 als Markus W's Bruder genannt ist. In diesem Falle wäre Johan W. d. Ä. († 1701) Marcus' Vater. Wie dem auch sei, so scheint Johan W. d. J. ein Mann zu sein aus demselben Holz wie Marcus, sowohl hinsichtlich resoluten Gemüts, als auch technischer Begabung. Ein den Erben zugehöriges Lettierungswerk hat Johan auf seinem Sterbelager zu 3.000 Taler Kopparmynt bewertet und auch bestimmt, dass wenn die Bank für diese Summe die von ihr schon gepachteten Maschinen nicht einlöste, so sollten sie zerschlagen werden. Johan Warou hinterliess bei seinem Tode 1711 im Gegensatz zu seinem Vater, dessen Nachlass dank Forderungen der Erben Deficit zeigte, seinen 7 elternlosen Kindern eine Summe von 13.022 Talern 8 Öre Silvermynt, worunter u. a. 2 Grundstücke auf Norrmalm in Stockholm, das eine von ihnen bei Tullportsgatan. Es scheint, als ob er einen Teil von seinem Geld als Spritzenmacher verdient hätte. Seine Frau Elisabet Pump (oder Pomp) war im Jahre vorher gestorben. Sie war Tochter von Israel Pump, Münzschmied bei dem zweiten Münzwerk des Reiches, dem Kupfermünzwerk in Avesta. Zu ihrem Bruder Petter Pump, Pfarrer in Falun, kamen die nachgelassenen Kinder.

Ausser der jetzt genannten Familienbeziehung zu Avesta gibt es auch einer gleichartigen Angabe nach eine Tochter eines Bergvogts Elisabet Angerstein aus diesem Ort, welche mit einem Warou von unbekanntem Vornamen verheiratet gewesen ist. Es ist möglich, dass Marcus Warou oder seine Familie in einer vorhergehenden Generation dort seinen Wohnsitz gehabt und bei dem Münzhause gewirkt hat. Wahrscheinlich dürfte man sonst den Ursprung der Familie im Auslande suchen, in Belgien oder Frankreich. Die Auswanderungen der Hugenotten aus Frankreich sind ja bekannt und aus den spanischen Niederländern beschaffte man für Schweden während des 17. Jahrhunderts werkkundige Leute für die Berghantierung. Dass Johan Warou d. J. sich einmal Jean schreibt, deutet möglicherweise auch auf Ursprung von dieser Seite. Schwedisch ist jedenfalls der Name Warou nicht.

Wir wollen inzwischen zu Daniel zurückkehren, nachdem wir uns eine wenn auch dunkle Vorstellung von seinen Familienbeziehungen verschafft haben. Bei dem Errichten des Nachlassverzeichnisses wird angegeben, dass er das Handwerk seines Vater gelernt hat, und es wird auch gesagt, dass er gesonnen war, nach dem Ausland zu fahren, weshalb er sogleich seinen Erbteil, 701 Taler 5½ Öre Silvermynt, ausgeliefert bekam. Im August Folgenden Jahres erscheint er in Danzig und sucht dort Anstellung als Stempel-schneider.¹ Das einzige Resultat seiner Wirksamkeit dort ist eine Medaille über König Johan (Sobieski) von Polen. Er hinterliess ein Medaillenwerk, welches er bei der Ankunft mitbrachte und für welches die Stadt 1000 Gulden im voraus bezahlt hat.

¹ Siegfried Rühle, Die historischen Medaillen der Stadt Danzig, Zeitschrift des westpreussischen Geschichtsvereins, Heft 68, Danzig 1928, S. 264 f. W's Medaille (T. VI, 49) zeigt an der Kehrseite eine Aussicht über Danzig nach Rühle, «unschön» und «falsch gezeichnet». «Medallie illustrations of the history of Great Britain and Ireland» enthält zwei Medaillen von Warou (LXVI, 2 und C, 1.), von welchen die erste eine Wiederholung einer Medaille vom Jahre 1688, die letztere von 1695 ist. Beide werden von den Herausgebern mit Warou's «Dresdener Zeit» in Zusammenhang gebracht.

Inwiefern dieses Medaillenwerk irgend einen Zusammenhang mit der Erfindung hat, Buchstaben auf Medaillen zu machen, welche unter dem nachgelassenen Eigentum des Vaters genannt wird, oder ob dieses letztgenannte Werk mit dem Lettrierungswerk, welches Daniels Verwandter, Johan Warou, 1712 post mortem die Bank zu kaufen zwang, in irgend einer Hinsicht identisch ist, will ich ungesagt lassen.²

Weitere Notizen über Daniel findet man in schwedischen Quellen im Zusammenhang mit den Schicksalen seiner Familie. Seine Mutter Susanna Wendel hat sich wieder verheiratet, das erste Mal mit dem Hufschmied Casper Fischer aus Slessigen (Schlesien?, Schleswig?), welcher 1711 nach einer kinderlosen Ehe starb. Er hinterliess seiner Frau u. a. ein Haus. Von den Kindern hatte der Sohn Marcus noch seinen Teil in der Erbschaft stehen, während Johan sein Erbe teilweise schon bekommen hatte. Noch einmal hat sich Frau Susanna verheiratet: mit dem Hufschmied Hans Smitt, den sie überlebte. Sie starb 1725, und bei der Errichtung des Nachlassverzeichnisses im Januar des folgenden Jahres werden ihre Kinder noch einmal erwähnt. Johan wird jetzt Goldarbeiter genannt. Von Marcus wird erzählt, dass er 1707 nach Amsterdam gefahren ist und von da nach Ostindien, wo er starb. Auch Daniel wird erwähnt: er soll 1696 von hier verreist sein und nachher keine Nachricht von sich gegeben haben, ob er lebt oder nicht. Seine Mittel (1.912 daler 14 öre kopparmynt) sollten vorläufig beim Bruder stehen bleiben um abgerechnet zu werden, wenn Daniel von sich hören liesse. Ob dies geschah, ehe Johan, damals Goldschmied und im eigenen Haus bei Högborgsgatan wohnend, den 14 Mai 1751 starb, wissen wir nicht. Er war damals mit Margareta Starin verheiratet und hatte eine elfjährige Tochter Maria Magdalena. Die Erbschaft war 23.283 daler 7 öre kopparmynt. Bei dem Tode der Witwe am 6 November 1756 war sie mit dem Schiffbauer Lucas Behmer verheiratet. Und hiermit ist die Geschichte der Eltern und Geschwister von Daniel Warou zu Ende.

Es wird allgemein angegeben, dass Daniel Warou der Schüler von Karlsteen gewesen sei. Der Ursprung dieser Angabe findet sich in einem Aufsatz von dem Numismatiker C. R. Berch „Om Medailleurer“ (Kungl. Bibliotekets handlingar 1768, S. 33), wo er von Warou („Warow“ schreibt Berch) erwähnt, dass er etwas zu Hause gestochen hat und ihn unter den Schülern von Karlsteen aufführt. Einige von diesen, Raimond Faltz (Berlin 1688—1703), Bengt Richter (Wien 1715—35), Ehrenreich Hannibal (Clausthal 1705—41), kamen gleich Warou nach dem Auslande, um ihren Lebensunterhalt zu erwerben und für immer dort zu bleiben. Ein derartiger Export von Künstlern geschah auch innerhalb andere Kunstzweige. Hier sollen nur David Richter und Martin Maytens d. J. genannt werden, beide wie Warou und Bengt Richter in habsburgischem Dienst wirksam und 1735 resp. 1770 in Wien verstorben. Von dieser ziemlich umfassenden schwedischen Künstleremigration kann doch nicht gesagt werden, dass sie schwedisch-nationale Elemente der europäischen Kunst gebracht hat. Teils hatten alle die betreffenden Meister ihre Ausbildung aus erster oder zweiter Hand vom Auslande erhalten, teils waren sie von mehr oder weniger entfernter ausländischer Abstammung. Auch die folgenden schwedischen Künstlergenerationen lieferten in dieser Form dem Auslande ihr Tribut. Unter den Medaillengraveur: Daniel Haeslinger (1730—45 in Hamburg), Nils Georgii (1748—82 in Berlin), beide Schüler von Hedinger, und Friedrich Comstadius (1769—1811 in Warschau). Die schwedische Heimat war zu eng, karg und arm.

Stockholm.

N. L. Rasmusson.

² Die Angabe bei Forrer in Biographical dictionary of medallists, dass Warou 1683 in Dresden gewesen wäre, geht auf eine Notiz in Berliner Münzbl. 1896, Sp. 2009, ohne Quellenangabe, zurück. Die Angabe ist offenbar unrichtig. Fehlschreiben für 1693?

Warou Dániel rokonsága és ifjúsága.

Warou Dániel valószínűleg 1674-ben született. A környezet, amelyben felnőtt, bizonyára befolyással volt pályaválasztására. Atyja ugyanis kovács volt (sokszor a pénzverde-kovácsokat az előkelőbben hangzó üzemvezető címmel tüntették ki) az ezköb-ben a birodalmi Rendek bankjánál bérbe adott királyi pénzverdénél. Atyját Márknak, anyját pedig Susanna Wendel-nek hívták. Házasságukból Dánielen kívül két fiúk született: Márk 1680 március 24-én és János 1682 október 8-án. Az első alkalommal a kereszta-pai tisztséget Veit Engelhardt Schröder aranyműves töltötte be, aki apja volt Georg Schröder festőnek, az ismert svéd művésznek; a második alkalommal pedig Henrik Zedritz későbbi pénzverőmester és Christian Heraeus doktor, az ismert numizmatikusnak, C. G. Heraeusnak, aki Bécsben dolgozott, apja. A két kisebbik fiú kereszttelésekor a család a Sanct Nicolai plébánia területén, tehát Stockholmnak régi, ebben az időben előkelő részében, lakott. Az 1683-i összeíráskor is itt laknak, és pedig a déli városnegyedben, egy kis házban, amely nemes Elisabeth Funck tulajdona volt.

Meglehetősen jó anyagi körülményekre mutat, hogy a családtagokon kívül, akik közül Dánielt ekkor 9 évesnek tüntetik föl, még egy 17—18 éves tanoncot és két 20, ill. 24 éves szolgálot is találunk náluk. Amennyiben a forrásanyagból, amelyet a bank levéltárából alkalmunk volt átnézni, — ez a forrásanyag azonban még egyáltalán nincsen teljesen átdolgozva — megítélhetjük, úgy a családnak Monsieur Marcus személyében, amint többször nevezik, öntudatos és határozott jellemű feje volt. Különböző alkalmakkor bizonyította be még közvetlen principálisával, a komisszáriusok által képviselt bankkal való tárgyalásai közben is, hogy érdekeit igen erőteljesen tudja megvédeni. Sőt arravonatkozó bizonyítékunk is maradt, hogy egyáltalán nem tűrte, hogy bárki is beleavatkozzék ügyeibe. Egy alkalommal, mikor szerződést kellett volna aláírnia, nem akarta addig megtenni, míg az általa feltalált eljárást, melynek segítségével érme és pénzke peremére felíratot alkalmazhatott, — az ú. n. „Lettrierung“-ot — el nem adta. Inásával szemben olyan igényeket támasztott, melyekből a bankvezetőség azt a biztos következtetést vonta le, hogy ő az inast a műhelyből el akarja távolítani, azért, hogy egyik fiával, valószínűleg a legidősebbel, Dániellel, töltse be a helyét. Ugyanakkor az is kitűnik, hogy pénzkovácsi szakértelmét igen nagyra becsülték. 1683-ban a híres éremvőnek, Arwid Karlsteennek vonakodása folytán felajánlották neki, hogy vegye át az éremműhelyt, folytassa azt a saját számlájára és szállítson darabszám szerint. Az ajánlat szövegezéséből az tűnik ki, hogy Márkusnak önálló művészi képességet tulajdonítottak. Különböző okokból azonban Warou is elhárította a megbízatást. Összeférhetetlen természetének legszembetűnőbb példája az az eset volt, mikor vonakodott az emlékérem-verésre szolgáló egyik eltörött gyűrű helyett újat készíteni, azzal az indokolással, hogy szerződése őt kizárólag pénzverési munkára kötelezi. Karlsteen feljelentette őt, a vezetőség megidézte Warout, ő azonban kitartott eredeti álláspontja mellett. Végül is néhány szóval utalt arra, hogy külföldön (itt találunk utalást külföldi tanulmányokra vagy családi vonatkozásokra) ilyen alkalmakkor külön jutalmat szoktak adni, legalább is valami finom bort, vagy hasonlót. Végül is egy akó spanyol borra szorítkozott követelése, amit a jegyzőkönyv szerint, úgy látszik, meg is kapott. Márkus 1691-ben meghal. Ekkor, mint a hagyatéki leltárból kitűnik, a Hornsgatan mellett, a déli elővárosban lakott a saját házában. Az örökség 4207 tallerra rúgott. Jelen

volt a hagyaték elintézésénél az elhunytak egyik fivére, *János*, aki maga is pénzkovács, vagy művezető volt. Ez a fivér valószínűleg azonos azzal a királyi pénzverdében dolgozó művezető Warou Jánossal, aki 1701-ben halt meg és akinek felesége az öt évvel korábban elhalálozott *Sara Svensdotter* volt. Ennek a Warou Jánosnak szintén volt egy hasonló nevű fia, aki a pénzverőben művezetővé lett. Természetesen ezáltal nincs kizárva az a lehetőség sem, hogy 1692-ben ezt az utóbbi *Warou Jánost* nevezik meg a források Márkus fivéréként. Ebben az esetben az idősebbik Warou János († 1701) Márkus atyja lett volna. Bárhogyan is van, úgy látszik, hogy a fiatalabbik Warou Jánost úgy vérmérséklet, mint technikai tehetség dolgában ugyanabból a fából faragták, amelyből Márkust. Egy az örökséghez tartozó betűző műszert (Lettrierungswerk) halálos ágyán 3000 rézveretű tallérra értékelt és meghagyta, hogyha a bank a már úgylis bérbevett gépet nem váltja magához ezen az áron, úgy törjék össze. Warou János (1711-i halálakor) atyjával ellentétben, akinek hagyatéka az örökösök követeléseit folytán hiányt mutatott, hét árvájának 13.022 tallér 8 ört hagyott. Ebbe két telek is bele van értve a stockholmi Norrmalmon, közülük az egyik a Tullportsgatan mentén. Úgy látszik, mintha pénzének egy részét mint fecskendőkészítő gyűjtötte volna. Felesége, *Elisabet Pump* (vagy *Pomp*) egy évvel előbb halt meg. Leánya volt *Israel Pompnak*, aki a birodalom második verdéjében, az *avestai rézpénzverőben* pénzkovács volt. Árván maradt gyermekei testvérehez, *Petter Pomp faluni* plébánoshoz kerültek.

Az *avestai* említett családi kapcsolatokon kívül erről a helyről egy hasonló adat alapján ismeretes *Elisabet Angerstein*, egy bányabíró leánya is, aki egy ismeretlen keresztnévű Warouhoz ment feleségül. Lehetséges, hogy Marcus Warou vagy családjának egy korábbi nemzedéke itt lakott és a pénzverdénél dolgozott. Egyébként a család eredetét valószínűleg külföldön, Franciaországban vagy Belgiumban kereshetjük. Hiszen ismeretesek a hugenották kivándorlásai Franciaországból, a Spanyol-Németalföldről pedig a XVII. század folyamán szakképzett bányászokat hozattak Svédországba. Az a körülmény is, hogy *ifj. Warou János* egy alkalommal *Jeannak* írja magát, erre az eredetre mutathat. Egy bizonyos: a Warou név nem svéd eredetű.

Miután legalább homályos képet kaptunk Dániel családi kapcsolataira vonatkozólag, visszatérünk az ő személyére. A hagyatéki jegyzék összeállításánál megemlítik, hogy atyjának foglalkozását sajátította el és hogy azzal a gondolattal foglalkozik, hogy külföldre utazzék. Ezért örökrészét, 701 tallér 5 $\frac{1}{3}$ ört, azonnal kézhez kapja. A következő évben *Danzigban* találjuk, ahol mint éremvéső keres elhelyezkedést.¹ Itt munkájának egyetlen gyümölcse egy *Sobieski János lengyel királyról* készített emlékérmé. Hátrahagyott egy éremverőgépet, melyet már jövedelekor magával hozott és amelyért a város előre 1000 forintot fizetett neki. Azt nem tudom eldönteni, vajjon ez az éremverőgép összefüggésben van-e azzal a találmánnyal, amely apja hagyatékában szerepel és amelynek segítségével betűket lehetett az érmekre verni, vagy pedig valamilyen vonatkozásban azonos-e azzal a betűző géppel (Lettrierungswerk), amelynek halála utáni megvételére az 1712-ben elhunyt Warou János, Dániel rokona, a bankot kényszerítette.²

Dánielről további adatok a svéd forrásokban családja sorsával kapcsolatosan fordulnak elő. Anyja, *Susanna Wendel*, ismét férjhezment, mégpedig először *Casper Fischer* kovácsmesterhez *Schlessigen*-ből (Schlesien? Schleswig?), aki gyermektelen házasság után 1711-ben meghalt. Feleségére többek között egy házat hagyott. A gyermekek közül Marcus még nem nyult örökségéhez, míg János ezt részben már megkapta. Susanna asszony harmadszor is férjhez ment *Hans Schmitt* kovácsmesterhez, akit szintén túlélte. 1725-ben halt meg és a következő év januárjában a hagyatéki leltár összeállításánál még egyszer megemlítik gyermekeit. János ekkor mint aranyműves szerepel.

¹ Siegfried Rühle, Die historischen Medaillen der Stadt Danzig, Zeitschrift des westpreussischen Geschichtsvereins, 68. füzet, Danzig 1928, 264. old. Warou emlékérmé (VI. T, 49) hátlapján Danzig látképét mutatja; Rühle szerint «nem szép» és «hamisan megrajzolt».

² Forrer: Biographical dictionary of medallists-ben közölt adata, mely szerint Warou 1683-ban Drezdában tartózkodott a Berliner Münzbl. 1896, 2009 I. (forrásmegjelölés nélkül!) vezethető vissza. Az adat nyilvánvalóan téves. Talán sajtóhiba 1693 helyett?

Marcusról feljegyezték, hogy 1707-ben *Amsterdamba* és onnan *Keletindiába* utazott, ahol meghalt. Dánielt is főlemlítik: állítólag 1696-ban utazott el innen és ettől kezdve nem adott hírt magáról, él-e még vagy sem. Pénzének (1912 tallér 14 öre rézpénz) egyelőre testvérénél kellett maradnia, hogy abban az esetben, ha Dániel hallatna magáról, ez elszámolhasson vele. Nem tudjuk, hogy megtörtént-e ez Jánosnak, aki ekkor saját házában, a Höbergsgatanon lakó aranyműves volt, az 1751 május 14-i halála előtt. Utóbbinak felesége volt ekkor *Margareta Starin*, 11 éves kislánya *Maria Magdalena*. Öröksége 23.283 tallér 7 öre rézpénzt tett ki. Az özvegy 1726 november 6-án bekövetkezett halálakor lánya *Lucas Behmer* hajóépítész felesége volt. És ezzel Warou Dániel szüleinek és testvéreinek történetét befejeztük.

Altalában úgy tudják, hogy Warou Dániel *Karlsteen* tanítványa volt. Ennek az adatnak eredetét C. R. Berch numizmatikus „Om Medailleurer“ című dolgozatában (Kunl. Bibliotekets handlingar 1768, 33. old.) találjuk, ahol Warouról (ő „Warow“-nak írja) megemlíti, hogy már otthon vésett valamit és Karlsteen tanítványai közé sorolja. Többen kerültek ezek közül Warouhoz hasonlóan külföldre, így Raimond Faltz (Berlin 1688—1703), Bengt Richter (Bécs 1715—35), Hannibal Ehrenreich (Clausthal 1705—41), hogy megkeressék kenyerüket és ne is térjenek többé vissza. Más művészeti ágak keretén belül is megtaláljuk ugyanezt a művész-exportot. Itt csak David Richtert és ifjabb Martin Maytens-t említjük, kik mint Warou és Bengt Richter a Habsburgok szolgálatában 1735, ill. 1770-ben Bécsben hunytak el. Mégsem mondhatjuk erről a meglehetősen széles keretek között mozgó svéd művész-emigrációról, hogy svéd nemzeti elemeket hozott volna az európai művészetbe. Egyrészt mert az összes említett mesterek kiképzésüket első vagy másodkézből mégis a külföldtől kapták, másrészt mert többé-kevésbbé külföldi származásúak voltak. A következő svéd művésznemzedékek is lerótták ilyen módon adójukat a külföldnek. Így az éremvésznökök közül: Daniel Haesling (1730—45 Hamburgban), Nils Georgii (1748—82 Berlinben), mindkettő Hedlinger tanítványa, végül Friedrich Comstadius (1769—1811 Varsóban). A svéd haza túl szűk, sovány és szegény volt.

Irta: N. L. Rasmusson.

Fordította: Rudnay Gyula.

III. Károly pozsonyi koronázási érme 1712, Warou Dánieltől (leírása 70. lapon).

Warou Dániel

körmöcbányai fővésnök (1674–1729).

I. Életrajz.

A XVII. század háborúi után új virágzásnak indult a Habsburg-birodalom művészete és ennek keretében az éremművészet is. Az inkább csak pénzvészéssel foglalkozó benszülött vésnököket a XVIII. század fordulóján külföldről bevándorolt vésnökök váltották fel, akik a technikai kivitelén kívül súlyt helyeztek a művészi tökélyre is, e kor nagy barok mestereitől tanultak és fellendítették a teljes hanyatlásban levő osztrák emlékérem készítést.

Bevándorlásukat elősegítették a birodalom súlyos pénzügyi bajai. A politikai egység mellett hiányoztak a gazdasági egység és boldogulás alapfeltételei: az egyöntetű pénzláb, az összes verdék állami tulajdonba való vétele és kezelése, végül az elavult és a hamisításokat megkönnyítő berendezésük kicserélése.

Elsősorban a pénzhamisítástól való félelem következtében kívánták meg ettől kezdve azt is, hogy a pénzeket művésziesen és szépen, tehát nehezen utánozhatóan véssék, peremükre pedig az új angol és francia veretek mintájára feliratot verjenek.

A bevándorolt vésnökök sorában az első, aki úgy a technikai, mint művészeti követelményeknek megfelelt, a svéd Warou Dániel volt. Több mint egy évtizeddel előzte meg a sorban utána következő Gennaro Maria Antonio nápolyi vésnököt. Warout Bécsbe jövele után a birodalom egyik legfontosabb verdéjének, a körmöcbányainak, rendbehozatalára küldték ki. Kapcsolatai Körmöcbányával ezután élete végéig megmaradtak s ezáltal Warou e kor pénztörténetében hazánkban a legelőkelőbb szerepet tölti be.

A XVIII. század második évtizedében már népes külföldi gárdát találunk Bécsben. Warou és Gennaro után ide költöznek a svéd C. G. Heraeus, aki III. Károly király régészeti felügyelőjévé lesz, a szintén svéd B. Richter és porosz Ph. Ch. Becker vésnökök. Heraeus vezetése mellett külföldi mintára megszervezik a Historia Metallica-t, a császár emlékérem történetét, melynek elkészítését a három svéd, közülük elsőnek Heraeus útmutatásai mellett megint Warou, vállalja magára. Ott van tehát az éremművészet újjászületésének bölcsőjénél is. A megindulást követő virágzásban művészünk már nem vesz tevékeny részt. Ezt a virágzást közvetlenül a vésnök-akadémia (Graveur-Akademie) megalakulása hozta meg, melyben az új, most már nagyrészt benszülött vésnök-generáció nevelődött és az osztrák barok emlékérem művészetet a tökély magas fokára emelte.

Bár a magyar barok-éremművészet a XVII. században nem osztozott az osztrákok szomorú sorsában, Warou fellépésével az öseregű, de amellett mégis primitív és már nem korszerű körmöci magyar iskola lassan eltűnik és helyet ad annak a modern barok iránynak, melynek Warou az első képviselője és amely legfeljebb tárgyában marad meg részben magyar vonatkozásának, egyébként az új idők centralizációs törekvései következtében szintén osztrákká — bécsivé — lesz. Egyedülálló és üdítő sziget ebben a meginduló osztrák-eszászári emlékérem gyártásban az a néhány pompás Rákóczi érem, melyet Warou Körmöcbányán 1703–07. között a fejedelem szolgálatában vésett.

Warou Dániel Svédországban született valószínűleg 1674-ben.¹ Foglalkozását és művészetét részben már atyjától tanulhatta, akiről, sőt nagyatyjáról később önéletrajzában a következőket írja: „... wegen meiner von Vatter vnd Grosvatter aner Erbt, vnd respective angebohrner auch ab Infantia selbst ex fundamento in Meinen Vatterland Schweden erlernethen Kunst-Vorthellen...“² Mesterségét és művészetét azonban teljesen

¹ A születésére, apja halálára, kivándorlására és danzigi tartózkodására vonatkozó adatokat Ras-musson úr, a stockholmi Éremtár tisztviselője volt szíves velünk közölni.

² Hofkammerarchiv, 1716. január 9. — „Sammlung berühmter Medailleurs und Münzmeister nebst ihren Zeichen“, Nürnberg 1778. 7. old. szerint: „Sein Vatter war ein Müzschmidt in Stockholm. Er erlernte die Kunst bey dem berühmten Karlstein.“ — A Warou név nem svéd eredetű s művészünk ősei valószínűleg bevándorlás útján kerültek Svédországba. Hogy honnan, azt a név hangzásából nem tudjuk megállapítani. Ez a név vezette félre Thalyt is, aki, mivel a szabadságharc alatt Varrónak írták, művészünkét magyarnak gondolta.

az akkori Európa egyik leghíresebb éremvésnőke, a francia-barok hatás alatt álló A. Carlsteen mellett Stockholmban sajátította el.³

Apja 1692-ben Stockholmban meghalt s az örökségen az ifjú Warou Dániel külföldre utazott. 1693-ban Danzigban dolgozik,⁴ azután nyomavész s a következő adatot csak 1698-ban találjuk róla, amikor Bécsben tartózkodik és szóba kerül kineveztetése a körmöcbányai pénzverdéhez.

Warou szakmabeli képzettsége már Bécsbe jövételekor elsőrangú és a birodalomban működő többi egykorú vésnök mellett páratlanul sokoldalú volt. Értett nemcsak a verőtövek elkészítéséhez és művészi kiviteléhez, hanem a pénzverés műszaki részének minden ágában jártas volt, sőt az akkor nagy fejlődésen keresztülment pénzverdei berendezés legújabb vívmányait is ismerte⁵ s ezért tudta később a körmöci verdében az újszerű esavaros verőgépet berendezni. Ez a sokoldalúság és a legújabb vívmányokban való jártasság, amellyel a XVII. század végén egyetlen hazai vésnök sem dicsekedhetett, hívhatta fel rá az itteni kamarai körök, különösen br. *Thavonat* Lajos selmeci főkamaragróf figyelmét.

Úgy látszik, már 1698-ban szóba került kineveztetése Körmöcbányára, de ezt csak 1699-ben vitték keresztül. 1698-ban egy beadványban már „Münzeisenschneider“-ként említik.

1698 szeptember 17-én adta be kérvényét az Udvari Kamarához („Hofkammer“), amelyben kéri körmöci alkalmaztatását. Ebben a kérvényben írja, hogy már ifjúságától fogva igyekezett: „auss möglichen Fleiss impendiret Einige Fundamenta Capacitet in der Münz Eissen Schneider Kunst zu gewinnen“. Majd: „weillen dann weiss in den Kayl: Bergstetten zu Cremnitz Ein hochansehnliches Münzwerk zu seye vnd auss Continuirlich Gepreckten erhellet, Selbige Münze in allen behörigen Stücken wohl eingerichtet zu seye, aussgenommen, dass die Gravierung der Stempell gar Unansehnlich appariret“. Ő maga tehát csak hallomásból tud a körmöci verde állapotáról, s személyesen ekkor még nem járt ott. Ugyancsak 1698 szeptemberében ad be egy hasonló kérvényt a selmeci főkamaragrófhhoz, Thavonathoz, címezve. Ebben a kérvényben, melyet csak a Hofkammerarchiv protokollumaiból ismerünk, szintén már mint „Müntzeisenschneider“ szerepel.⁶ Végleges kineveztetése sokáig elhúzódott, s heti hat rajnai forint, vagy négy tallér fizetés mellett csak 1699-ben történt meg.⁷ Áprilisban utazott Körmöcbányára, mint vésnök s június 1-én már megkapta fővésnöki kinevezését.⁸

³ Br. Thavonat selmeci főkamaragróf írja Warouról: „bey den berümbtesten Maister in ganz Europa zu Stockholmb gelehrt.“ (Hofkammerarchiv, 1699. június 1. és Stempelsammlung IV. 1361. old.)

⁴ Ezzel teljesen lehetetlenné válik Forrer lexikonának s más munkáinak az a megállapítása, hogy 1683-ban már Drezdában dolgozott volna. Ezt egyébként életkora is kizárja.

⁵ Hofkammerarchiv, 1699 június 1.

⁶ U. o. protokollumok, 1699 június 1.

⁷ Fiala: Stempelsammlung IV. kötete szerint már 1697-ben mint „Eisenschneider-Adjunct“ dolgozik Körmöcön. Fiala a Münzamt egyik aktájára hivatkozik, amelyet azonban nem sikerült megtalálnunk. Hogy egy ehhez hasonló tartalmú irat létezhetett, az nem kétséges; valószínűleg a levéltár kiselejtezésénél mehetett veszendőbe. A rendelkezésünkre álló iratok alapján azonban ennek az aktának tartalmát úgy rekonstruálhatjuk, hogy körmöci kineveztetését talán már 1697-ben, valószínűleg azonban 1698-ban tervezték, de csak 1699-ben hajtották végre; mint adjunktus pedig Körmöcön nem is nyert sohasem alkalmazást. Valószínűvé teszi ezt a feltevést a fentebbi idézeteken kívül, hogy egyrészt Fiala, aki egyébként összes Waroura vonatkozó adatait idézi, itt csak ennyit ír: „Warou fungirt als Eisenschneider Adjunct in Cremnitz“, másrészt a legkorábbi adatok, amelyek Waroura vonatkoznak, a Hofkammerarchiv 1699 március 26-i irata, 1698 szeptember 20. és 1699 június 1. protokollumai, melyek szerint „der Daniel Warou... welcher schon vor geraumer Zeit für einen Münz eisenschneider nacher Cremnitz in Vorschlag gebracht worden“ és „Daniel Warou Müntz eisenschneiders bitte, umb conferierung eines accomodaments bey den Münzz Abt Cremnitz“, végül bécsi keltezéssel „zu Anrethung seiner Münz eisenschneiders Function in Cremnitz vnd destwegen dahin Vortzusetzen habenden Raiss, pro Viatico: fünfzig Gulden... bezahlen zu lassen“. Az utóbbi irat keltezése 1699 március 26., tehát Warou csak 1699 áprilisában érkezhett először Bécsből Körmöcbányára. Végörvényesen bizonyítja ezt az 1718-ban írt, a függelékben közölt „Specification“ 8. pontja, mely szerint Warou 19 évvel azelőtt érkezett először Körmöcöre, tehát 1699-ben.

⁸ Lipót császár rendelete Thavonatnak: „Wan Wür Vns nun Gndst entschlossen, dass der Daniel Warou wegen seiner Besondere wohl erlehrtten Profession undt diesfahls beygebrachten Vorschriftlichen Gezeugnussen... zu der Ober Eysen-Schneider Stöhl bey Unserer Cammer Cremnitz angestöllet“ (t. i. werde.)

1700 július 20-án Warou kéri, hogy Bécsbe utazhassék a báró Aichpichel vezetése alatt a bányavárosi ügyekben összehívandó komissióhoz. Ekkor még nem jött szóba a később, 1702-ben megtartott kongresszus, melyre csak 1701 decemberében hívták meg az érdekelteket. Kábdebo: Matth. Donner c. munkájában megemlékezik ugyan egy 1700-ban Bécsben tartott „Münzkonferenz“-ről,⁹ de erre közelebbi adatot nem találtunk s maga Kábdebo sem említi, hogy honnan merítette ezt az adatát. Newald egyenesen kétségbevonja Kábdebo adatának hitelességét.¹⁰ Ezekután valószínű, hogy az 1700-ban Bécsben elrendelt bányavárosi komissió összeülése sem került sor s Warou sem utazott ekkor Bécsbe.¹¹ Arról nem beszélnek az iratok, hogy mit csinált az 1700–02. években. Körmöcön élt és teljesítette fővénőki hivatását.

1701 decemberében hirdették ki a Bécsben összehívandó kongresszust, amelyre Warou 1702 március 8-i keltezéssel sürgős megjelenésre kapott parancsot: „dass Er ohnverzuglich per Postam sich anhero zu gegenwartig angestellten Müntz Convent verführe vnd die Müntz Gewichter adiustire“.¹² Utazásáért nem rendes fizetést, hanem napi költségmegtérítést, ú. n. „Lifergeld“-et kap. Elszámolásából kiderül, hogy 1702 március 15.—május 2-ika között, tehát 50 napig tartózkodott Bécsben s mindezért napi 4 fr, azaz összesen 200 fr „Lifergeld“-et s 45 fr postaköltséget számít fel. Ezen a birodalom pénzügyeinek megreformálására nézve oly fontos összejövetelen,¹³ amelyen az összes fontosabb kamarák képviseltették magukat, Warounak az okmányok szerint az volt a szerepe, hogy „die Müntz Gewichter adiustire“, vagyis a pénzsúlyokra viseljen gondot. Valószínű azonban, hogy ő volt az a kiszemelt szakember, akire a pénzverdék technikai átrendezésénél ekkor még egyedül számítottak. Tudjuk, hogy már Lipót császár 1699-i dekretumában, amelyben Warout a körmöci fővénőki állásra kinevezik, azt írja Thavonat főkamagrófnak, hogy az ilyenekben jártas Warounak kell a hamisítások kiküszöbölése végett a körmöcbányai pénzverdében a csavaros verőgépet berendezni és a pénzek szélére felíratot készíteni. Warou ezen a konferencián az egyedüli nem bécsi vénnök; a többiek közigazgatási tisztviselők és a bécsi verde alkalmazottai. A birodalomban ekkor kitört háborúk azonban ezeknek a terveknek kivitelét egy évtizeddel visszavetették, mert egyrészt lehetetlenné tették a befektetések pénzügyi keresztülvitelét, másrészt Miksa bajor választóval és II. Rákóczi Ferencsel vívott harcok folytán a legfontosabb pénzverdék hosszú időre elszakadtak, illetőleg bizonytalanná váltak a császáriak számára, sőt Warou is Rákóczi fejedelem szolgálatába került.

Warou visszatért Körmöcbányára, de amikor 1702-ben meghalt a bécsi „Handtgraffen-amts Zimenter“, Johann Melchior Weinman, helyébe augusztus 6-án a császár Warout nevezte ki¹⁴ körmöci tisztségének megtartása mellett. Ettől kezdve Bécsben lakik, de kinevezése azzal a feltétellel történik, hogy évenként egyszer, saját költségén a felsőmagyarországi bányavárosokba tartozik utazni, hogy a körmöci hivatalát is ellássa; bécsi hivatalának ellátásához pedig képezze ki egyik mukatársát, nehogy az távolléte által szenvedjen. Új állásával járó fizetését is megkapja.

Alig kezd új állomáshelyén dolgozni, már 1703 június 21-én engedélyt kap, hogy utasítása értelmében a magyar bányavárosokba utazhassék¹⁵ s oda el is utazott. Ettől kezdve a bécsi levéltárakban évekig hiányzik minden Waroura vonatkozó közvetlen adat. Sajátmaga tíz év múlva a következőképen emlékezik meg erről az időről:¹⁶ „Da ich nun

⁹ 11. old.: „Als die Klagen sich häuften, sollte eine Reform des Münzprägewesens vorgenommen werden, weshalb sich im Jahre 1700 alle Münzbeamten des österreichischen Staates zusammenfanden, wobei selbsterklärlich eine Einigung nicht erzielt werden konnte.“

¹⁰ Johann Newald: „Beitrag zur Geschichte des österr. Münzwesens im ersten Viertel des XVIII. Jh.“ 9. old. — Ezt a könyvet dolgozatunkban ezután csak rövidítve a szerző nevével fogjuk idézni.

¹¹ Erre a tervbe vett utazásra vonatkozó semmiféle költségzámlatát, adatot nem is találunk.

¹² Hofkammerarchiv-Protokollen 1702 március 8. és Stempelsammlung IV. 1361. old.

¹³ A gyűlés lefolyásának leírását lásd Newald II. fejezetében.

¹⁴ Hofkammerarchiv-Protokollen 1702 augusztus 6. — „Das er alle Jahr einmahl in die Königl. Hungarisch: Pergstätt auf ein kurze Zeit auf aigne Unkosten sich begebe vnd seines Officio daselbst nachkommen möge, hier aber das Zimenter Amt in soleher disposition halte, dass durch anstößl vnd abbruchung eines erfahrenen Menschen Ihre Maiestet Dienste nit leide.“ — Stempelsammlung IV. 1361. old.

¹⁵ Hofkammerarchiv 1703 június 21. és Stempelsammlung IV. 1361.

¹⁶ U. o. 1713 június 28. és Stempelsammlung u. o.

vigore decreti dahmalen von Wien in die bergstett abgangen, vnd gleich darauf die Rakoczische Rebellion aussbrochen mit hin der ruckweg versperret, habe ich allso darinnen Varbleiben miessen, biss ich Endtlichen 1707. mein Gelegenheit Ersehen vnd mit eusserster Leebensgefahr der Rakoczischen gewalt entgangen vnd nacher Wien komben“.

Erre a korszakára, melyet Rákóczi szolgálatában töltött, közvetlen adatunk alig van és tág tér nyílik a következtetésekre.

Körmöcbánya, ahol 1703-ban tartózkodott, két ízben került ebben az évben a kurucok kezére.¹⁷ Rajtaütésszerűen foglalta el *Ocskay* kurucával szeptember 19-én, de miután vereséget szenvedett, november legelején újra kiűritette a bányavárosokat. November 15-én azonban sikerült megvernie *Forgách*, *Eszterházy* és *Bottyán*, akkor még császári szolgálatban lévő tábornokok előhadát, mire az óvatos *Schlick* császári tábornok a főhaddal visszavonult Körmöcbányán keresztül s azt ismét átengedte *Ocskay* kurucainak.

Az általános hadihelyzet a császárra nézve ekkor volt az egész szabadságharc alatt a legkedvezőtlenebb. Szorongatták a franciák, a felkelt bajorok és Rákóczi támadása is egészen készületlenül találta. Ekkor sürgette Rákóczi a bajor választófejedelmet, hogy Morvaországon keresztül törjön be Északnyugat-Magyarországba s egyesüljön az ő hadaival. Ha ez sikerül, a meglepett Bécs városát is sikerrel ostromolhatták volna.¹⁸

Az északnyugati felvidék és benne Körmöcbánya tehát ekkor a birodalom keleti hadszínterének gyupontjában feküdt s mint említettük, kétszer cserélt ebben az évben gazdát. Érdekes tehát Warounak fentebb idézett beszámolója, melyben írja, hogy „der ruckweg versperret, habe ich allso darinnen Varbleiben miessen“. Felfejthetjük ugyan, hogy a visszavonuló *Ocskay* magával vitette Warout is s így ő Körmöc első megszállásától fogva állandóan kuruc ellenőrzés alatt volt s nem volt alkalma a második osztrák visszavonulásnál *Schlick* seregével a várost elhagyni; de sokkal valószínűbb, hogy ő, aki a császár és Rákóczi háborúskodásában mint külföldi érzelmileg egyik oldalon sem volt lekötve, nyugodtan és csendben dolgozott tovább Körmöcön, amint azt tisztviselő-társainak egy részéről is tudjuk.

Warou Rákóczi-korbeli életére vonatkozó adataink természetesen hiányosak, mert a körmöci kamara levéltára azóta elpusztult. Az a néhány adat, amelyet mégis sikerül felmutatnunk, a családi levéltárakból való és azokat főképp *Thaly Kálmán* nyomán közöljük. Warounak a kurucoknál eltöltött idejéből egyetlen egy önkezűleg írt iratát sem ismerjük.

Rákóczi új bányagrófjának, az ügyes *Hellenbach Godofréd* bárónak, a szabadságharc pénzügyminiszterének, figyelme hamarosan ráterelődhetett Waroura. Ezt bizonyítja Warounak nem egészen négy év alatt a fejedelem számára készült három pompás emlékérmé, melyekről egyelőre csak röviden szólunk és több pecsétnyomója.

Az első érem még 1703-ban készült, tehát mindjárt Warou Rákóczi általi szolgálatának elején a szabadságharc megkezdésének emlékére. A második az 1705-i szécsényi országgyűlésről emlékezik meg, míg a harmadik az 1706-i ónódi gyűlésen hozott határozatokat örökíti meg.¹⁹

Feltételezhetjük, hogy Warout még az 1703. év folyamán a fejedelem valamelyik táborába rendelték s hogy a fejedelem ott ült neki arcképének megmintázásához, mert rendkívüli élethűséggel készült mellképe ezt valószínűvé teszi.

Kövekező adatunk már csak 1707-ből való. Ekkor készültek a harmadik érmet verni, melyről *Sréter János* kuruc brigadéros szeptember 25-én a következőket írja: „... Az minémő nummisma-csináláshoz elkészítettett eszköz iránt méltóztatott Felséged kegyelmesen parancsolni, hogy Munkácsra küldjem: azon machinát tegnapi napon elhoztam Körmöczrül; melyet is artolleriabéli szekeren ugyan Munkácsra elküldöttem, irván odavaló Commendáns Uramnak, hogy miglen maga Varró (így!) Uram odaérkezik: szükséges requisitumoknak elkészítettésekrül parancsolna ottvaló Udvarbíró Uramnak. Ugyanazon eszközzel küldötte Varró Uram maga emberit, aki informálni fogja

¹⁷ Ernyey József másolatai a körmöcbányai levéltárból, 382. old.-tól, (Bpest, Nemzeti Múzeum Eremtára.)

¹⁸ Asztalos Miklós: II. Rákóczi Ferenc és kora. (Budapest.)

¹⁹ Rampacher Pál: „Rákóczi emlékérméi.“ (Numizmatikai Közöny 1907., 91. old.)

Udvarbiró Uramot: minémő fa- és egyéb requisitumok fognak kívántatni ad erectionem illius operis? — Az mely két pecsétet kegyelmesen parancsolt vala Felséged metszetetni ugyan Varró Uramnak: azok még nincsenek készen; hanem mostanában rajta vagyon, hogy a héten elkészíthesse. (Thaly közbeszúrása: Azután vala indulandó Munkácsra.) Minémő mentsége volt, hogy el nem készíthette azon két pecsétet: ezennel includálva írásbeli mentségit alázatossan elküldöttem Felségednek.“²⁰

Warou azonban mégsem utazott Munkácsra, hogy az érem veretését vezesse; Thaly szerint ugyanis 1707-ben megházasodott és ez év szeptember 23-án br. Hellenbach latinul írja a fejedelemnek, amit *Beniczky Gáspár*, a fejedelem belső titkára a következőképen fordított le magyarra: „Varró sculptort eléggé ösztönözte (t. i. Hellenbach), hogy Felségedhez nagyobb eszközzel conferálná magát: de bizonyos galibái érkezvén házasságában, ebből eredett turbatiók miatt az sculpturát nem perficiálhatta, Hellenbachtul fogyatkozása nem lévén.“²¹ Erről az első házasságáról egyéb adatunk nincs. Viszont, hogy tényleg kétszer házasodott, bizonyítja, hogy 1717-i házasságánál már mint özvegyembert anyakönyvelték.²²

Warou még 1707-ben megszökött Rákóczi szolgálatából. Thaly feltételezi, hogy felesége elől menekült: „... házasságával nem vala szerencsés és ebbeli bajai és bosszúságában művészetét is elhanyagolta, annyira, hogy ezen év őszén még a fejedelem által rábízott nagyobb pecsétét metszését s az udvarba való meghívását sem fogadta el, — sőt utóbb Körmöcőről egyenesen megszökött.“²³ Mint említettük, mégis ismerjük a fejedelem részére készült több pecsétjét.

Gróf *Bercsényi Miklós* főgenerális is, a fejedelem „locumtenense“, elrendelte a szökés ügyében az inquisitiót. Ennek lefolytatásáról egyetlen okmányunk maradt fenn,²⁴ melyben a „Bányai dolgokban Delegált Commissionak Assessorai“ jelentik, hogy a szökés okát és körülményeit még nem tudták végkép tisztázni és hogy „találtatnának még oly Személyek a kiknek ezen materiákhoz valamelly tudományok lehetne; praemittálván azért az ollyatinoknak is certificatióját; mihelyest effectushoz foghjuk hozhatni, azonnal annak Supplementumát is Excellentiádnak alázatossan megküldgyük.“ Hogy az inquisitionnak sikerült-e végleg tisztázni a kérdést, nem tudjuk. Mint már idéztük, Warou Körmöcbányán maradását és szökését a császáriak előtt jóval később úgy tüntette föl, mintha kényszer hatása alatt maradt volna és az első alkalmat felhasználta volna a szökéshez. Tény, hogy az egész homályos ügy nem látszik megerősíteni Warou későbbi beállítását; 1707-ben már különösen egy pénzügyekben annyira jártas embernek, mint Warou volt, tisztában kellett lennie a szabadságharc anyagi tarthatatlanságával.

Szökése után Bécsbe megy, ahol régi helyére visszafogadják, mert, mint saját maga írja, visszakapta régi állását (Cimenterstelle), melyet távolléte alatt a „Banco-Amt“ alá osztottak.²⁵ Itt működik 1709 májusáig régi fizetésének élvezése mellett. Ezen két év alatt hallgatnak róla a ránkmaradt iratok.

1709-ben küldik ki az ú. n. „*Starhemberg—Schickmayer*“ komissiót a felvidéki bányavárosokba. Három főcélja volt ennek a komissiónak: először az ottani, főleg a selmeci bányákban a hadakozások által okozott károk megvizsgálása, másodszor a bányavíz eltávolítása a selmeci tárnákból, harmadszor a körmöci pénzverőháznak átalakítása.²⁶

A harmadik pont keresztülvitelére ment velük Warou is, kinek 1702-i bécsi kinevezése, mint tudjuk, úgyis azzal a feltétellel történt, hogy évenként egyszer Körmöcere megy s ottani hivatalát is ellátja, azonkívül 1699-i eredeti körmöci kinevezésénél, mint

²⁰ Thaly Kálmán: „Az 1707-iki ónodi emlékérem.“ (Századok XXX., 1896. 111. old.)

²¹ Thaly Kálmán: „Ötvösség és pecsétmetszés a Rákóczi korban.“ (Archeológiai Értesítő 1879., 139. old.) — Az idézet utolsó mondatának értelme: Hellenbach nem akadályozta munkájában.

²² „Quellen zur Geschichte der Stadt Wien VI., Ehematrikel 7347. no.“

²³ Thaly K.: Ötvösség és pecsétmetszés a Rákóczi korban.

²⁴ Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárának Törzssanyaga, 1707 dec. 17. — Thaly tévesen írja, hogy „az inquisitiót véghez vitték.“ (Ötvösség és pecsétmetszés a Rákóczi korban.) — Ellenben a császári csapatok bevonulásakor Körmöcbányára 1708 okt. 29-én Thollet tábornok az exponált kuruc házaknál házkutatást tart, de eredmény nélkül. Így házkutatást tart Hellenbach és Warouné házában is. (Matunák: Körmöci monografiája, körmöci városi levéltár III. 26. 1. 125 alapján.)

²⁵ Hofkammerarchiv, 1713 jún. 28. Eszerint fizetését is ettől kapja.

²⁶ Lásd Newald 17. és 18. oldal.

szintén kifejtettük, tekintetbe vették Warou technikai tudását is, melynek segítségével már akkor gondoltak a pénzverőház modernizálására.

1709 május 15-ével, amikor is körmöci útjára elindult,²⁷ új korszak kezdődik művészi életében. Ami eddig tíz éven át a mostoha, háborús viszonyok folytán csak terv maradt, az most megvalósulás előtt áll. Technikai és művészeti tudásának és tehetségének ez a fokozottabb kihasználása szinte új lendületet adott Warou munkakedvének; aktivitása megnő (ettől kezdve megkétszereződnek a róla maradt feljegyzések) s az elkövetkezendő kilenc évben készíti legtöbb emlékérmét is. Alig van oly fontosabb magyarországi esemény, melyet ő III. Károly tetteit dicsőítő éremszorozattal kapcsolatban meg lehetősíten. S ámbár műveinek tárgya legtöbbször magyar vonatkozású, találunk meg lehetősíten bőven külföldit is. Bátran mondhatjuk, hogy ebben az időben az udvarnál divatban volt.

1709 május 15-én tehát a bizottsággal elutazott Körömöcre²⁸ s 1711 szeptember 20-án tért vissza Bécsbe. A komissió többi tagja csak jóval később, 1712 márciusában fejezte be munkáját.²⁹ Warou Körömöcbányán a régi hengeres verőgép helyett egy csavaros verőgép és zúzó- és nyújtómű berendezésével volt megbízva. Találón írja róla Newald,³⁰ hogy ez meglehetősen nehéz munka lehetett, mivel eddig az ilyen berendezés Körömöcbányán teljesen hiányzott; ezért tehát Warounak minden egyes alkatrésztől vagy modellt kellett készítenie, vagy mindegyiket külön-külön megrajzoltatnia.

Alig érkezett meg Warou Körömöcbányáról Bécsbe, már újabb útra küldik. Körömöcéről magával hozta a már elkészült csavaros kis verőgépet s novemberben ennek orsó-jával³¹ Hofmann János Mihály bécsi vésnök társaságában elindult a majnai Frankfurtra, Habsburg Károly spanyol királynak VI. Károly néven német-római császárrá való koronázására, hogy az ilyen alkalommal szokásos jetonokat és emlékérméket („auswurff vnd gedechnuss Müntzen, opfer und gnaden Medalien“) elkészítsék. Hofmann 1711 november 17-én kapta meg a rendeletet:³² „Seinen bey der Commission eingereichten Proiect gemäss, wie bey der Crönung Weyl. Kayzers Josephi, sambt dem Ihme adiungirt Daniel Varou (így!) nach aller Sauberkeit vnd Württschafft Verfertigen solle“ és „Er sich ohne verweilt nacher Frankfurt begeben... solle.“

Nem tudjuk, hogy Warou az orsóval együtt pontosan mikor érkezett vissza Bécsbe. Tény, hogy 1712 március 11-én már Bécsben adott be egy kérvényt,³³ amelyben kéri a körmöci munkájáért még járó „Lifergeld“-et s ezenkívül kéri a nagybányai pénzverőmesteri („Münzmeisters Stölle“) állást. Ezt természetesen nem kapja meg, mert hiszen rá még nagyon is szükség volt, lehetetlen tehát, hogy egy adminisztratív állásba dugják el. Ő volt az egyetlen, aki ekkor az új csavaros-verőgép berendezéséhez értett. Az újonnan Bécsbe jött, de még ki sem nevezett *Maria Antonio Gennaro* nem jöhetett számításba.

Képességeinek kifejtésére még ebben az évben újabb tér nyílt. A frankfurti koronázás után a császárt 1712 május 22-én Pozsonyban III. Károly néven magyar királlyá koronázták és ez alkalommal Warou már egyedül készíti az emlékérméket. Sőt június 30-i keltezéssel megígérik, hogy a császár ülni fog neki Pozsonyban az új körmöci verőtövek

²⁷ Hofkammerarchiv, 1713 jún. 28.

²⁸ 1713 jún. 28-i beadványában körmöci útjáról írja: „....bis dass ich mit der Graff Gundemayr Starhembergischen Commission, mit welcher der Herr Raithrath Schickmayr ware Ao. 1709 den 15. May dessentwegen in Vorgesachte Bergstett gangen, dass ich meiner habenden Experiencz nach, die Mintz zu Cremnitz gleich wie die Englisch oder frantzöschisch einrichten vnd verendern.“

²⁹ Warou körmöci tartózkodása alatt nem fizetést, hanem ú. n. „Lifergeld“-et kap. A Hofkammerarchiv 1713 VI. 28. szerint napi 4 forintot kell kapnia, ami 1709 május 15. — 1711 szept. 20. között 850 napra 3400.— forintot tesz ki. Viszont addig csak 1435.28 forintot kapott. A hátralévő összeget még kéri.

³⁰ Newald 19. oldal.

³¹ Lásd okmánytár, Specification 2. pont: „Eine dergleichen Spindl zum kleinern anwurff, gleich wie... Warou css zu Franckhfurth... gebracht hat.“ — Newald 50. old. csak azt említi, hogy a gépet Bécsbe hozta. Az előbbi idézet ezt megengedi, de hozzá kell tennünk, hogy a „Spindl“-t Frankfurtba is elvitte s hogy ennek segítségével készültek ott is ezek az érmeek. Hogy Frankfurtban is verték ezeket, azt különben említi Newald is (47. old. 1. jegyz.), amikor a bécsi pénzverdének a Frankfurtba szállított aranyért benyújtott számlájáról ír.

³² Stempelsammlung IV. 1268. old. és Hofkammerarchiv-Protokollen 1711 nov. 17.

³³ Hofkammerarchiv-Protokollen 1712 márc. 11.

részére,³⁴ ami valóban teljesült is: „das Er Warou die Ihme bewuste vndt nöthige Instrumenta, und so genante Pünzen zu neuer preckhung deren münzen für die Cammer Cremnitz, verfertigt.“

Az új verőtöveket szeptemberben küldi Körmöcbányára Fröhlich tiszttviselővel, aki szeptember 22-én érkezik meg oda.³⁵ Warou tehát 1712-ben nem megy Körmöcre, hanem Frankfurtból való megérkezése után Bécsben és Pozsonyban tartózkodik.

Ugyanezen évben írja róla³⁶ Heraeus, az ekkor kinevezett régészeti felügyelő („Kayl. Antiquiteten Inspector“): „Der Warou ist als Kaysl. Medaillier aufgenommen worden“. Maga Warou csak 1713 március 26-i keltezéssel³⁷ kapja kézhez kinevezését, mellyel tisztázódni látszik úgy hovatarozandóságának, mint fizetésének kérdése. Ezentúl állandóan Bécsben lakik és hivatalában Heraeus alá rendelik. Évi fizetésül a „Hofzahlambt“-tól 600.— frt kell kapnia. Azonban a körmöci pénzverdét továbbra is el kell látnia verőtövekkel, de személyesen nem kell odautaznia, hanem, ha csak lehet, Bécsből kell azokat küldenie.³⁸

Hogy fizetéséhez tényleg hozzájuthasson, még valamelyik hivatalhoz kellett őt beosztani, amelynek révén ezt kifizetik neki. Mivel ezzel késedelmeskedtek, történhetett, hogy fizetését még sokáig nem kapja meg. Sőt a Starhemberg—Schickmayer bizottság idejéből neki járó „Lifergeld“ nagyrésztét sem kapta még meg,³⁹ bár ennek kifizetését ismételten sürgeti.

Kamarai éremvésnöki kinevezésével művészi képességeinek szabad kifejtésére bő alkalom nyílt; előléptetése s címe is díszére vált, ő azonban anyagilag többet várt. Régi vésnöki fizetését is szerette volna megkapni s 1713 június 28-i beadványában⁴⁰ hivatkozik is a kamaraelnöknöknek 1712-ben Pozsonyban tett ígéretére, amely szerint a Rákóczi-korszak előtti vésnöki fizetését helyezték neki kilátásba. Március 26-i kinevezési okmányában utasítják az illetményhivatalt, hogy mint „Cammermedaillieur“-nek fizessen neki évi 600.— frt, ami régi fővésnöki javadalmának, amely 312 frt tett ki, majdnem kétszerese. Jövedelemtöbbletet részére azonban különösen az egyes elkészített verőtövek után járó külön tiszteletdíj jelentett, amely megnagyobbodott munkaköre folytán lényegesen megnövekedett.

Az újabb bonyodalom, mivel a 600.— frt már nem a körmöci kamarától, hanem Bécsben kellett kapnia, a kinevezés folytán március 30-án az illetményhivatalhoz ment rendeletből keletkezett: „Würdet... Ihre Röm. Kay. May. Hoffzahlambt anbefohlen, das es Erwehnten Warou in dem Hoff Staat gehörigen ohrts ein Verleibe, Ihme auch ange-deute Hoffbesoldung Von dem Ersten January dises zu endtstehenden Jahrs... be-zahle.“⁴¹ Fel kell tételeznünk, hogy májusban erről az utóbbi rendeletről még nem volt tudomása, mert egy e hónap 28-án iktatott beadványából egyrészt kitűnik, hogy a Starhemberg—Schickmayer komissióval 1711 szeptember 20-ig a felvidéki bányavárosokban töltött idejéért és munkájáért a kamara 1664 fr 92 kr „Lifergeld“-del tartozik, melynek évi 200 fr-os részletekben való törlesztését kéri,⁴² másrészt azzal az ajánlattal fordul fölötteseihez, hogy „Es wehre dem Daniel Warou Kayl. Cammer Medaillier von Dato den 30. Juny 712. gegen geniessung der vorhingehabten Besoldung aufgetragen

³⁴ Hofkammerarchiv, 1712 jún. 30. és 1713 jún. 28. D. melléklet. Hogy III. Károly tényleg ült neki: „Ihro R. K. Matt. die allerhöchste Gnad gethann vor mier zu sitzen.“ — Stempelsammlung IV. 1362. old.

³⁵ U. o. 1713 jún. 28. E. melléklet. Szövegét a IV. fejezetben közöljük.

³⁶ Heraeus: Tagebuch (Bécs, Münzkabinett, kézirat.)

³⁷ Hofkammerarchiv, 1713 jún. 28. F. melléklet és 1713 szept. 15. B. másolat.

³⁸ Lásd 49. jegyzet.

³⁹ Hogy miért nem kapta meg ezeket a „Lifergeld“-eket, annak valószínű oka szerinte: „ist keine andere Uhrsach, alss dass diese Expedition, Von selbiger Zeith an biss Dato, erligen bleiben, ich also ainweg die arbeit continuiret.“ (Hofkammerarchiv, 1713. VI. 28.)

⁴⁰ Hofkammerarchiv, 1713 jún. 28. — „Von Ihro hoher Excellenz H. Cammer Präsidenten dahmals (t. i. 1712-ben) zu Presburg die Mündliche zu saage gethann worden. Das mier also gleich Mein Vohrige Besoldung (a Rákóczi-korszak előtti) solle gegeben werden.“

⁴¹ Staatsarchiv: „Hoff-Protocoll in Parthey Sachen“, 1713 márc. 30. és Hofkammerarchiv 1713 szept. 15.

⁴² A Cameral Zahlamts Bücher 1713 kötete (Nationalbibliothek) szerint január 9-én kapott a körmöci kamara révén mindössze 300 forint törlesztést.

und an Vertrauet worden, die Königl. Mintz zu Crembnitz mit neyen Hauptpunzen . . . zu versehen“. Hogy egyelőre még mennyire bizonytalannak látta jövőjét, mutatja a következő bekezdés: „nachgehendts aber so ich zu Wien seyn wurde, so fern von der hochlöbl. Kayl. Hoffkammer mier die sculpturs Direction möchte aufgetragen werden, mein vorige besoldung sollte zu geniessen haben“. ⁴³ „Sculpturs-Director“ sohasem lett, de bár két helyről, mint érem- és pénzvésnök, remélt fizetést kapni, fővésnöki fizetését egyáltalán nem adják meg, éremvésnöki javadalmához pedig hovatarozandóságának rendezéséig nem képes hozzájutni s ezáltal kellemetlen anyagi helyzetbe kerül. Ennek a feltevésnek helyességét igazolja egy újabb beadványa, ⁴⁴ melyben felsorolja a már mint udvari éremvésnök a császári kabinet részére készített munkáit, felszámít értük 570 fr-t és panaszkodik, hogy mindezideig nem kapta meg fizetését. Ez az állapot megélhetését és nyugodt munkáját veszélyezteti; kéri tehát, hogy vagy a „Bancal-Deputirten Ambt“-hoz, vagy pedig az osztrák vagy morva sóhivatalhoz osszák be, hogy javadalmazását negyedévenként pontosan megkaphassa. Ekkor tehát a „Hofzahlamt“ még nem teljesítette azt a feladatát, hogy Warou „gehörigen ohrts ein Verleibe“, viszont ő már tudta, hogy fizetését csak mint kamarai éremvésnök fogja megkapni. Ez az írás teljesen eltér eddigi finoman és bizonyos előkelő tárgyilagossággal szerkesztett, igen kellemes hangú beadványainak hangjától; elkeseredetten és szokatlanul élesen, sőt vádló hangon von párhuzamot bizonyos meg nem nevezett kollégáival, akik feletteseinél nagyobb kegyben vannak, mint ő, (tisztviselőkkel, akik viselkedésükkel megélhetését kockáztatják): „Nach deme aber andere in mein Medailleurs-function incurriren de Virtuosi auss besondern Gnaden allso angesehen worden; dass bey anrückenden Zahlungs Terminen, selbe der Gantz richtigen vnd ohnfehlbaren Contentirung sich geströten können, Insonderheit auch ich, alss der leediglich von dieser Meiner Medailleurs Kunst meine Lebens Ausskunfft härtiglich zu erschwingen habe, solch besorgliche Zahlungs Protraction ohnmöglich ausszutauren vermöchte...“.

Megszokott volt ebben az időben a fizetések pontatlan és késedelmes folyósítása, különösen valakinél, aki mint Warou, újonnan létesített beosztást nyert. A mellőzöttséget sejtető, panaszkodó, keserű hang egy hivatalos beadványban ugyan emberileg érthető, mégis gyöngeségének jele, amely gyöngeség, úgylátszik, később is elég sok kellemetlenséget okoz neki.

Válaszul augusztus 13-án ⁴⁵ a „Hofbuchhalterei“ felszólítja a „N. Ö. Buchhalterei“-t, nyilatkozzék, összeférhetőnek találja-e Warou kamarai éremvésnöki tisztségét a körmöci fővésnöki állással és lehetségesnek gondolja-e fizetésének a kért úton való kiutalását? A válasz óvatosan ⁴⁶ nyúl a témához és tárgyalja a különböző lehetőségeket; nem tartja lehetetlennek a fővésnöknek működési területén kívül való székelését, de ebben az esetben fenntartja magának a jogot, hogy bizonyos feltételeket szabjon Warou-nak; mindamellett nem mulasztja el felemlíteni, hogy a kérdés szokványos elintézésére egy új fővésnök kinevezése volna, amely utóbbi esetben Warou kérelmét, hogy fizetését a sóhivatal vagy „Deputirtenambt“-tól kapja, teljesítendőnek találja, minthogy „derselbe bey gegenwertigen vmbständten zu seiner vnterhaltung gar selten eine Zahlung Uberkhomben dörrfte“; végül azonban a kérdés elintézését a körmöci kamara és a selmeci főkamagrófi hivatal véleményétől teszi függővé. Ez az igazán jellemző, remekbe készült osztrák hivatalos irat elejétől végig visszhangja Warou elkeseredett beadványának; látszik az az óvatosság és kelletlenség, mellyel egy túlságosan érzékenykedő ember ügyét kénytelen tárgyalni és befejezésképen ügyes és tárgyilagosságnak látszó fordulatot.

⁴³ Hofkammerarchiv, 1713 május 28. — Warou beadványairól legtöbbször hiányzik a keltezés és csak vagy a beadvány szövegéből következtethetünk a megfogalmazás időpontjára, vagy a beadványt megóvó hivatal könyveléséből. Az utóbbi természetesen félreértésekre adhat alkalmat, mert előfordul, hogy egy beadvány csak mellékletképpen van megőrizve megfogalmazási időpontjának meg nem felelő, jóval későbbi keltezés alatt. — Hogy a fentebbi beadvány tényleg 1713 májusában íródott, bizonyítja a szöveg: „Praetendire... die Jahres Besoldung des 1712-ten Jahres von 30. Juny an, welche bis Endt dieses jetz Laufenden Monaths ein Jahr ausmachet.“

⁴⁴ Hofkammerarchiv, 1713 szeptember 15. A beadványt már augusztus 13-ika előtt kellett megírnia.

⁴⁵ Hofkammerarchiv-Protocollen, 1713 augusztus 13.

⁴⁶ U. o. 1713 szeptember 15.

lattal mondja meg véleményét Warou kérvényéről: hogy elkészített munkáit ne adja csak egyszerűen át az udvarnak, hanem, hogy azokat, mint az az ékszerészek és ötvösök munkáinál is szokásos, először becsüljék meg. „Wie wohlten der Warou lauth seines memorials nit so uill die guettmachung derenselben, als die anweisung auf ein anders ambt vnd die refundierung deren aussgelegten taxen sambt den zuruekh gelassenen quartal ansuechen Thuet.“

A körmöci kamara véleményét Warou állásainak összeférhetőségéről nem ismerjük; tény, hogy 1714 áprilisában az udvari kamara egy iratán mint „Obereisenschneider zu Cremnitz undt Cammer Medaillir“ szerepel. Ugyanebben az iratban br. Thavonat selmeci főkamagróf kedvező véleményezése folytán, mely azonban csak a következőre terjed ki, elrendeli a kamara: „als seine Besoldung Betragende Gebühr 1298 fl. 34 kr. zum recompens 600 fl. undt die Eyssenschneidersbesoldung von 20. Sept. 1711. bis 26. Marty 1713. 473 fl. 12 kr.“ megfizetését.⁴⁷ — Warou 1711 szeptember 20-tól kezdve ismét Bécsben lakott és 1715 végéig nem járt Körömcbányán, ha 1713 június 28-i beadványában kéri is, hogy a Block halála folytán⁴⁸ megüresedett vésnöki állásra új vésnök kiképzésére oda utazhassék. Ugyanakkor azonban megígéri, hogy a jövőben az összes szükséges eszközökkel Bécsből fogja a körömcbányai pénzverdét ellátni.⁴⁹ Ennek dacára Warou ekkor nem utazott a Felvidékre és a körmöci pénzverdét Bécsből látta el verőtövekkel.

Warou beosztásának végleges rendezéséről egy 1715 november 22-i beadványból értesülünk. Eszerint nem tartozik többé az udvari kamarához, hanem „alss Medallier vnterm Kays. obrist Cämmerer Staab, principaliter aber, sub directione des Kays. antiquiteten Inspectoris stehet“.⁵⁰ Rendes fizetését pedig az udvari kamarától kapja „mitls des Böhm. Deputirten Ambts“ (l. 47. jegyzet), a körmöci pénzverdét Bécsből látja el és csak átalakítására és berendezésére utazik időnként Körömcre.

1715-ben Thavonat főkamagróf többek között a körmöci pénzverde állapotát is rendezni kívánta. Előterjesztéseinek eredménye volt, hogy szeptember 3-iki végzéssel gróf *Caraffa Ferdinánd* vezetésével egy bizottságot küldtek a bányavárosokba a hiányok kiküszöbölésére. Caraffa már november 11-én kéri, hogy Warout az új csavaros verőgép berendezésére Körömcbányára küldjék.⁵¹

A kamara november 22-iki keltezéssel meg is parancsolja neki, hogy azonnal induljon Körömcbányára és hogy jelentkezék a Caraffa-kommissionál.⁵² November 23-án utazik el. Munkáját a második fejezetben írjuk le.

1716 elején az udvari kamarához benyújtott elszámolásában⁵³ azzal indokolja napi 6 forint „Lifergeld“ kérését az 1709-es Schickmayer-bizottságban kapott 4 forinttal

⁴⁷ A Cameral Zahlamts Bücher 1710. — 14. kötetei közül (Nationalbibliothek Handschriften-Abteilung) az 1710., 11. és 12. években semmiféle tényleges kifizetés nincs följegyezve;

a) 1713 jan. 9-én „dem Cremnitzer Ober Müntz Eysenschneider... a conto seiner... Lifergeldern... mitls deren Cremnitzer: Cammer... auf Bey kommender Hoff Cammer Verordnung 300.— fl.“

b) 1713 jan. 1.—márc. 30. „auf Hoff Ordonanz“ 150.— fl.

c) 1713 ápr. 1.—dec. 31. „den 10. Novembris und letzten Dezembris 713. mitls des Böhm. Deputirten Ambts“ 450.— fl.

d) „Vor das ganze 714-te Jahr mitls des Böhm. Deputirten Ambts“ 600.— fl.

Más bejegyzés 1714 végéig nincs.

⁴⁸ Block meghal Körömceön 1712 okt. 13-án. (Hofkammerarchiv 1714 ápr. 27. és Stempelsammlung IV.)

⁴⁹ „Dass nun vorjetz zu Bedien—vndt aussarbeitung derer Hauptpunzen vor die Cremnitzer Mintz mich hieneinbegeben will, besonders da ich allhiezu Wien, auss Ihre Kay. Matt. gnad die Cammer Medaillir function erhalten, ist die uhrsach, dass der eine vorhin durch mich unterrichtete Mintz Eysenschneider Block mit todt abgangen, da ich dann dessen Stelle mit einen tauglichen Subiecto ersetzten werde, v. hierzu vordießsmahl biss solcher die rechte Handtgriff weiss, meine gegenwarth von nöthen, ins künftige aber (Es Sey dann dass ein Casus Dubius sich ereignen möchte) alle vorrethige Instrumenta von hier auss subministriren werde“ (Hofkammerarchiv, 1713. VI. 28.)

⁵⁰ Newald 50. old. — A „Cameral Zahlamts“ könyvekben már 1713-ban közvetlenül Heraeus régészeti felügyelő után s mindig csak mint „Medallier“ vagy „Cammer Medallier“ szerepel. Egyedüli érthető kivétel az 1713. jan. 9-i bejegyzés.

⁵¹ Newald 49. old.

⁵² Hofkammerarchiv 1716. III. 6. Copia A. és Stempelsammlung IV. 1362. old.

⁵³ U. o., C melléklet. Utazási költség és „Lifergeld“ címén felszámít 247.14 forintot, az 1715-ben a körmöci pénzverde számára készült verőtöveiért 115 forintot.

szemben, hogy „anitzo aber Theils als Cammer-Medailier, Theils auch die Mitgeführte Müntz Instrumenten zu Conserviren; ja nach so schwer ausgestandener Krankheit annoch schwacher Gesundheits Constitution, ohne bedienten mich auf derley Weg nicht Begeben können; täglich 6 frh vor höchstbillig erachte.“⁵⁴ Ebből megtudjuk, hogy az 1715. évben súlyos beteg volt. Erről a betegségről másutt nem történik említés; ezért nem valószínű, hogy az olyan állandó természetű baj lett volna, amely munkájában később is zavarta vagy akadályozta volna.

Ugyanesak elszámolásából értesülünk arról, hogy 1715 november 25-én ért Körmöcbányára, december 10-én „Auss Verrichtungs Ursachen“ a kommissióhoz utazott Selmecbányára, 13-án tért vissza Körmöcre, 14-én Körmöcről Pozsonyba ment, ahonnan 19-én indult vissza Bécsbe s oda 20-án érkezett meg.

A *Caraffa-kommissió* már Körmöcre utazása előtt szükségesnek találhatta az elkészítendő új berendezés üzembentartására Warounak állandó körmöci alkalmaztatását, mint az az udvari kamarának már nov. 6-án a kommissióhoz intézett válaszából kiténik:⁵⁵ „Übrigens wird, wegen daselbstiger accomodirung des Cammer-Medallier Daniel Warou eingereichtes anbringen Communiciret, worüber man des abstattenden Berichts gewärtig ist.“ 1716 január 23-án pedig az udvari kamarai tanács felszólítja a kommissiót,⁵⁶ nyilatkozzék, milyen állást gondolt Warounak adni, hogy őt állandóan Körmöcbányához kösse. A kommissió előzetes tájékoztatása alapján a tanács részletesen is megindokolja Warou körmöci alkalmaztatásának szükségességét: bár azelőtt Körmöcön négy-öt vésnököt alkalmaztak, mégsem volt a pénz olyan szépen vésve és jól verve, mint Warou alatt; ezért és az újverde üzembehelyezésére még a pénzverde tökéletes berendezése előtt szükségesnek találja az állandó körmöci alkalmaztatást. Mint Newald találóan megjegyzi,⁵⁷ az orsóval való veretés újszerűsége miatt nem csodálkozhatunk, ha meglehetősen sok zavar fordult elő.

Egy 1716 május 2-iki iratból tudjuk meg,⁵⁸ hogy milyen állást fog kapni. Warou körmöcbányai sikerein felbuzdulva és Thavonattól támogatva írja, hogy miután a *Caraffa-kommissió* előtt annak teljes megelégedésére próbavereteket készített s évenként kamara-vésnöki tevékenysége mellett majdnem fél év szabad ideje van külön munkát végezni, egy új tisztség elnyerése esetén pedig nem jutalmazhatják kisebb, hanem csak az eddiginél nagyobb állással, azért évi 1000 forint fizetéssel körmöci „Ober Müntz Director“-rá való kinevezését kéri „In den Ehrenrang Alternativ mit künftigen Einnehmern.“

Ugyanebből az írásból tudjuk meg, hogy 1715-i körmöcbányai tartózkodása alatt a sziléziai Boroszló pénzverőháza számára is kezdett készíteni egy csavaros verőgépet, melyet valószínűleg később Körmöcbányán saját maga fejezett be teljesen: „die allbereits angefangene Müntzwerker von die löbl. Cammer Bresslau... accurate... verfertigt seye“. Azután kifejti, hogy ennek felállítására és elkészítésére szükséges lenne, hogy ő is Boroszlóba utazzék és hogy az ottani vésnököt „zu Crembnitz in Praxi Sculptura et monetandi also zu instruiren, dass Selbiger mit denen von mich gemachten Hauß Patribus so wohl die Goldige, als Silberne Species gebührend prestiren wirdet“. Az így Warou által Körmöcön elkészített csavaros verőgép berendezést át is szállították Boroszlóba s ott az a sziléziai kamara 1716 december 28-i jelentése szerint üzemképes állapotban volt.⁵⁹ A poncákat kérése ellenére sem Warou, hanem Gennaro készítette⁶⁰ s ezután a verőtöveket 1722-ig Carl Conrad Hofmann boroszlói vésnök véste ki, de azok nagyon rosszul sikerültek. Warou kérése itt sem ment teljesedésbe: Hofmann nem ő képezte ki s úgylátszik, Warou a verőgépet sem kísérte Boroszlóba, mint eredeti-

⁵⁴ Ennek dacára csak 4 forintot kapott naponként. Utiköltség címén és verőtöveiért az eredetileg kért összeget engedélyezték neki; kellett tehát összesen 306.14 forintot kapnia a selmeci főkamaraigrófi hivataltól. (Hofkammerarchiv-Protokollen 1716. jún. 26.)

⁵⁵ Hofkammerarchiv-Protokollen 1715. nov. 6. Az eredeti iratok nem maradtak ránk.

⁵⁶ Hofkammerarchiv 1716. febr. 12.

⁵⁷ 50. old.

⁵⁸ Hofkammerarchiv 1716. május 2.

⁵⁹ Newald 15. old. 1. jegyzet.

⁶⁰ U. o. 15. old.

leg szándékában volt. Warou tehát az 1716. év folyamán is járt Körmöcbányán, bár erről semmi más adatunk nincs.

Körmöci főigazgatói állására vonatkozó kérelme sem talált meghallgatást. Az udvari kamara 1716 augusztus 12-i⁶¹ végzésében megállapítja, hogy mivel Warou a kör-möci zúzó és nyújtó művet („Stoss und Strekhwerke“) kitünően rendezte be és a pénz-verőket („Münzer“) is rendesen betanította, tehát a pénzverdének már csak verőtövekre van szükség. De minthogy az udvari kamara Gennaro-t évi 600 fr. fizetéssel és azzal a feltétellel alkalmazta, hogy az összes pénzverdék számára ő szállítsa a poncákat, ezért nem értik, „warumb durch Accomodirung des Warou nacher Crembnitz das Kays. aerarium mit neuen 1000 fl. Jährl. austragenden Salario beschwöret werden sollet“.

Thavonat Selmezbányáról 1716 aug. 31-én azt válaszolja, hogy javaslatát, mely szerint Warout Körmöcön kellene alkalmazni és az 1000 forint kiadást úgy kell értel-mezni, hogy Warounak egyszersmindenkorra el kell ezért a kör-möci pénzverdét a szük-séges verőtövekkel látnia és ott egy vésnököt kiképeznie, amit egy év tartama alatt megtehet. Egyébként az állítja, hogy „der Thaler des Januarius dem Warouischen sowohl der ähnlichkeit, als Kunst- und Zierdehalber bey weitem nit gleichet“; és kétel-kedik, „ob Januarius im Stande sein werde alle Kays. Münzhäuser mit Stöckhen zu versehen“.⁶²

Warou a kör-möci pénzverde főigazgatói állását, mint említettük, sohasem kapta meg. Munkáit felettesei ugyan sokra értékelték és azokról a legteljesebb elismeréssel nyilatkoztak; őt magát nemcsak a kör-möci pénzverde igazgatására, hanem, mint látni fogjuk, több császári verde központi igazgatására találták alkalmasnak; de hiába volt pártfogóinak, különösen br. Thavonat főkamaragrófnak segítsége; már említett vetély-társának, kibén Gennaro⁶³ bécsi vésnököt kell sejtenuünk és Mittermayr bécsi pénzverő-nester ellenállásán minden kísérlet megtört.

A Warou és Gennaro közötti küzdelem a következő időkben méginkább elmérge-sedett. 1716 márc. 31-én Warou a Hofmann előléptetésével megüresedett bécsi vésnöki (Eisenschneider) állást kéri.⁶⁴ Ugyanakkor Gennaro és Becker vésnök is benyújtják kér-vényüket és ők ketten nyernek javadalmakat a fentebb vázolt feltételek mellett.

1717-ben a Gennaro által újólag berendezett bécsi pénzverde csavaros verőgépe-nék működését használhatatlanság miatt beszüntették.⁶⁵ A javítási munkálatokkal az udvari kamara 1717 máj. 20-iki rendeletével⁶⁶ Warout bizza meg. Warou már máj. 7-én benyújtja *Löwenburg* grófnak, a bizottság akkori elnökének,⁶⁷ tervezetét,⁶⁸ melyben most már nem-csak a kör-möcbányai pénzverde-igazgatóságot kéri, hanem 4 pontban összefoglalva igéri, hogy a verdét 26 hét (!) alatt egy általa kiképzendő „Münz-Schlossermeister“ és négy

⁶¹ Newald 50. old. nyomán. Az idevágó eredeti iratokat nem találtuk már meg.

⁶² Newald 50. old. nyomán.

⁶³ Antonio Maria de Gennaro olasz származású; VI. Károly császár 1713-ban kinevezi vésnök-nek, azután a bécsi pénzverdében dolgozik. 1718. nov. 15-én megintik: „er möge seinen Dienste besser nachkommen“; ő rendezi be a bécsi pénzverdét; 1729-ben megbízást kap a „Graveurakademie“ megszer-vezésére; 1731. júl. 1-én megintik fegyelmi vétség és hanyagság miatt; 1740-ben egy iratban („Bericht“) lusta, tehetségtelen és hanyag embernek írják le; 1744-ben meghal mint „Kayl. Münzdirector“ és a „Gra-veurakademie“ igazgatója. (Stempelsammlung IV.) — Jó fellépésű, tehetséges, de lusta és fegyelmezet-len ember benyomását kelti. Warounak sosem kellett hasonló vádakkal küzdenie.

⁶⁴ Hofkammerarchiv-Protokollen, 1716. márc. 31. és Newald.

⁶⁵ Newald 56–57. old. a leállítást okát egyrészt a gépek ismeretlen, új voltában véli megtalálni. A bécsi berendezésről tudósítják az udvari kamarát, hogy „die Spindel zerschricket vnd zu weittern gebrauch nit mehr tauglich war“. A másik ok szerinte a verőtövek acéljának puhasága. Ez a régi hengeres verőgépnél használatos acél mintájára készült és az új berendezés folytán előállól sokkal nagyobb nyomást nem bírta el. Jobb acél készítésére Schickmayer 1717. januárjában Hallból szakkép-zett kovácsot hozott magával.

⁶⁶ Hofkammerarchiv 1717. máj. 20: „Demnach der Kayl: Camer Medailler Daniel Warou ein, vnd auch vorschlag, wie nemlich die benötigte Münzwerkh, vnd geben, sonderlich aber die Schlosserey, das strekhwerkh, vnd eine gewisse Maschine in dem Münz-graben alhier zu Ihrer Kayl: May:-s dienst nützlich einzurichten, und zuführen sein möchten und gethan hat“. Azután felszólítja az udvari kamara a „Münzmeister“-t és az építészeti hivatal kiküldöttjét, hogy Warouval „in facie loci“ tartsanak szem-lét és az eredményt a kamarának jelentsék. — Stempelsammlung IV. 1362. old.

⁶⁷ Don Caraffa di Stigliano Ferdinánd gróf, az 1715-i komissió elnöke, nyugalomba ment s nyug-díját 1719 jan. 1-től élvezte. (Camerat-Zahlamts Bücher, 1719.)

⁶⁸ A tervezetet Kábdebo: „Matheus Donner“ 18. oldalán teljes terjedelmében közli.

segéd segítségével tökéletesen berendezi. Korábbi körmöci és boroszlói sikerei nyomán ajánlkozik, hogy átalakítja a körmöci verdét; a prágait, boroszlóit és kuttenbergit pedig berendezi, illetőleg a jövőben dukát, tallér és féltallér tövekké látja el s ezért a körmöci kamarától az eddig élvezett 300 forintot, a többi három helyről pedig 200—200, azaz összesen évi 900 forintot kér „ad dies vitae“. A múlton okulva hozzáteszi, „welche an einem gesicherten orth dahier Quartalliter anzuweisen“. A verőtövekért önköltségül: a tallérosért 18, féltallérosért 14, dukátosért 12 forintot számít fel, úgy hogy a munkát az illetékes pénzverdék Bécsben vegyék át. Végül már nem a körmöci pénzverde igazgatói, hanem a „Kays. Münzt-Werkhs Direktor“ címet kéri „mit beybehaltung meiner Jetzmahligen Kays. Cammer Medailliers function“. — A bécsi pénzverde berendezésének költségét 1989 forintban irányozza elő.

Különösen érdekes a tervezetben ellenségeire való célzása, melyet szószerint közlünk: „Ich anbey in denen mir Untergebenen 4 Münz Stätten in Wüllkürlicher auf vnd annehmung tauglich vnd mir anstendiger Werkhleut mit Jedmahl allmöglicher kosten ersparrung, vnd gewissenhafter Menage [welche auch auf gndiges belieben mit einem Körperlichen Jurament zu betheuern in alleweg mich offerire] ohne einige Irrung noch hinterliche ein- oder gegenwürff [wie nun solche Von bosshafften beneyder — Vnd Verfolgern attantiret werden möchten] Vollkommentlich geschuczet;“⁶⁹. — A negyedik pontban azt kéri, hogy munkaképtelensége esetén címét és fizetéseit megtarthassa.

Gennaro mellőzöttnek érezte magát és már előzetesen 1717 ápr. 16-án panaszt nyújt be a kamarához.⁷⁰ Mivel a kamara ennek ellenére is Warout szólítja fel tervezetének benyújtására, jogosan jegyzi meg Newald, hogy a kamara ekkor határozottan Warou mellett foglalt állást.

Mindamellett Warou tervezete és a kamara erre következő megbízása nem nyerte meg Mittermayr tetszését.⁷¹ Szerinte ez a tervezet jóval költségesebb az előirányozott összegnél, mert Gennaro csak egy kiképzett lakatost kér s annak segítségével igéri rendbehozni az ügyis általa elkészített „Stosswerk“-et. Határozottan foglal állást különösen a Waroutól kért „Münz-Werkhs-Director“-i tisztség ellen s azzal fenyegetőzik, hogy ha Warou ezt az állást elnyeri, a pénzverdében nem fogják tudni, kinek engedelmeskedjenek és teljes fejetlenség lesz úrrá. De hogyha a Warou-féle tervezetet mégis keresztülvinnék, akkor Mittermayr a maga részéről tiltakozik „von vorneherein gegen alle Verantwortlichkeiten“.

Ügylátszik, Warou nagy életcélját veszélyeztette Gennaro. Már kinevezésekor 1699-ben, majd kamarai éremvésnöki előlépése alkalmával és a körmöci pénzverde ismételt berendezésekor a pénzverés teljes megreformálására gondolhatott az ő technikai és művészi vezetése alatt. Ha figyelembe vesszük, hogy a birodalomban ő volt az első vésnök, akit a legnagyobb pénzverdébe már az újítás gondolatával neveztek ki; hogy az akkori idők egyik legnevesebb és legdivatosabb északi mesterétől tanult, míg Gennaro a dekadenciában lévő olasz iskolából jött; hogy éremművészeti téren is ő volt

⁶⁹ Kábdebo: „Matheus Donner“ c. munkájának 19—21. oldalán közöl még néhány iratot, melyek a Warou és Gennaro között dúló harca élenk fényt vetnek, de amelyeknek eredetijét már nem sikerült megtalálnunk és amelyekből a szerzőnél másutt előforduló pontatlan közlések miatt csak jegyzetben merünk részleteket hozni. — Gennaro írja 1717. jún. 11-én: „Ich hoffe aber anbey künftighin nicht mehr Von übelgesündten dergestalten geplagt, und unbefridiget zu seyn, wie ich darmahlen beständig und unschuldig gelitten habe, ja dass sich so gahr andere um meinen Dienst nicht allein angemeldet, sondern auch angemasset haben, neben meiner wider Ihro Kays: Mayt: Willen (Welche Ihre Münzen Von meiner Hand Verlangen) die Puntzen ausszuarbeiten“; és „dan wan sich dergleichen Praetendenten, mit worten auch sehr hervorthuen, so werden sie doch in werck, dasjenige niemahlen, wass ich bisshero gezeiget an Tage bringen können“. — Warounak egy általa közzétett keltezés nélküli tervezetének második pontja a következőképen hangzik: „Erbiethe ich mich... 2do Hrn. Januarius in Verfürting deren so genandten Haupt Patern allermassen Zu Informieren; krafft welch Ergreifenden Vortheiles Er so dann Tüchtig seyn würde, seinen selbst aigenen Verlangen nach die Münzt Stett mit Erforderlichen Haupt Patribus Zu Versehen, also hindurch allen seynen bissher würigen Einwürff vnd Protestationen Ein Ende Machen Zu können.“ — Newald (58. old. 1. jegyzet) szerint Gennaro nem azt írja: „von meiner Hand“, hanem csak: „von einer Hand“, ami valószínűbb is. Gennarot Warou sohasem tanította.

⁷⁰ Newald 57. old.

⁷¹ Newald 58. old. nyomán.

Heraeus első segélytársa, akkor nem is csodálkozhatunk Warou kívánságainak nagyságán. A mód azonban, ahogy célját el akarta érni az ügyesebb Gennaroval szemben, vesztét okozta.

Warou tehát kihasználva Gennaro látszólagos kudarcát, tervezetében olyan, sőt nagyobb jogokat és megfelelő nagy fizetést kér, mint ellenfelének adtak. Tervezetét valóban nem lehet szerénynek nevezni és visszatetsző az a hang is, amelyet a felek egymás ellen használnak (l. 69. jegyzetben). Warou, aki szolgálati időben és elvégzett munkában sokkal fiatalabb kollégájának előretörésével saját előmenetelét látta veszélyeztetve, jogosan véli magát sértett félnek; mégis ő használja a gúnyosabb és támadóbb hangot, míg Gennaro inkább csak ügyesen védekezik.

Mittermayr ellenzését a bécsi pénzverdét illetően a kamara nem vette figyelembe; sőt maga a császár elrendelte egy kalapácmű („Eisenhammer“) építését és a tűzveszélyes „Schayderey“-nek a „Münzgraben“-ba való átvitelét.⁷² Ezért 1717 aug. 12-én⁷³ megparancsolják a pénzverdének, valamint az építészeti hivatalnak és az érdekelt haditanácsnak, hogy küldjék ki képviselőiket Warou tervezetének tárgyalására és a helyszíni szemlére. Szept. 25-én a haditanács hozzájárul az építkezéshez.⁷⁴

A „Münz und Bergwesens-Haupt-Commission“ ugyancsak Mittermayr ellenzése dacára pártolólág terjesztette fel a tervezetet a császárhoz és megtette előkészületét az általános építkezések és átalakításokra. A „Münzgraben“-ben felállítandó pénzverőház összes építkezési költségét, a berendezést nem számítva, 3759.30 forintban és a többi kiadást Warou fizetésével együtt 2875 forintban irányozta elő.⁷⁵ A császár azonban, mint Newald megjegyzi, valószínűleg kimerítően tájékoztatta magát az egész kérdésről és ennek eredményeképpen csak 1717 nov. 4-én adta ki végzését:⁷⁶ „Sollen beede (t. i. Warou és Gennaro) einer hier, der ander in Bergwerkh Ihre Werkher Vndrichten, vnd Zu Enndt bringen vnd Können die lifergelder, auf die aussgesezte Zeit geben werden, das Münzgebeu ausser der Schayderey, vnd Hamer, bleibt vorderist aussgestöllet, ob es aber weiters Zu verfertigen? soll die Camer einrathen“. A bécsi pénzverdét tehát Gennaro rendezi be, a körmőcit pedig Warounak kell berendeznie. Az utóbbi, bár Warou már egyszer berendezte, a hozzáértés hiánya miatt (ezért akarta Caraffa és Thavonat Warout állandóan Körmőcön alkalmazni), azután mert üzembehelyezésével a bécsi verde működéséig várni akartak,⁷⁷ végül — Warou állítása szerint (l. II. fejj.) — egyes alkalmazottak szabotázsza miatt nem működött.

Az említett császári rendelet újból megparancsolja a „fordsambe Aufrichtung des Eysenhambers im hiesigen Müntz-Graben“. Ez a mű sem épült tehát akkor még fel s hogy ezután sem Warou építette, ezekután bizonyosnak látszik.

Warou tehát a bécsi pénzverdével kapcsolatban semmiféle építkezést és átalakítást nem végzett s Gennaroval szemben minden erre vonatkozó kísérlete meddő maradt. Hogy a császárt mi készítette a rendelet kiadására, nem tudjuk; tény, hogy míg a Warou által már egyszer berendezett körmőcbányai pénzverde rajta kívülálló okok miatt nem működött, Gennaro első bécsi berendezéséről nem állíthatjuk ugyanazt.

Valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha a császár rendeletének tulajdonképeni indokát Gennaro tervezetének olcsóságában keressük s ezért győzött Mittermayr álláspontja. A császár rendeletére mindkettőnek, — Gennaronak a bécsi, Warounak a

⁷² Newald 61. old. Newald nem említi meg, hogy a bécsi pénzverde berendezésére és ezzel kapcsolatban a Warou—Gennaro viszályra vonatkozó okmányokat hol találta; de a tárgy természeténél fogva valószínűleg legnagyobbbrészt a Hofmünzamt levéltárában voltak. Ezt a levéltárat azóta erősen kiselejtezték és a kevésbbé fontosaknak tartott iratokat elégették, úgyhogy számunkra már nem áll rendelkezésre az a nagy anyag, amivel Newald még rendelkezhetett. Kénytelenek vagyunk tehát legnagyobbbrészt a Newald által, aki ezt nálunk sokkal bővebben tárgyalja, könyvének VIII. fejezetében közölt adatokat átvenni. Mi főképpen csak azt bizonyítjuk, hogy Warou a bécsi pénzverde berendezésénél ténylegesen egyáltalán nem működött közre.

⁷³ Münzamt-Archiv.

⁷⁴ Newald 59. old.

⁷⁵ U. o. 61. old.

⁷⁶ Newald 61. old. — A Hofkammerarchiv-Protokollen 1717. nov. 4-i keltezés alatt van az okmány kivonatolva, de az eredeti irat már nincs meg.

⁷⁷ Newald 60. old.

körmöci pénzverde berendezésére — tervezetet kellett benyújtania.⁷⁸ Gennaro tervezetében külön építkezésről szó sincs, mindössze 500.— forintot kér az összes költségekre s a továbbiakban csak a már rendelkezésére álló anyagokat akarja felhasználni s megjegyzi, hogy a megsérült csavaros verőgépet már meg is javította. Ilyen tervezet mellett Warou alaposabb és sokkal költségesebb régebbi tervezete nem járhatott eredménnyel. Valószínű, hogy a császár már értesülve volt Gennaro szerényebb igényeiről; hogy nagyobb építkezéseket nem kívánt, bizonyítja a kamarához intézett kérdése. Végeredményben a bécsi pénzverdét eszerint a tervezet szerint Gennaro építette át.

Az 1717 november 4-iki császári rendelet után már november 5-iki keltezéssel találunk a Hofkammerarchiv protokollumai között egy bejegyzést (maga az irat itt is hiányzik), mely a következőképen hangzik: „übrigens habe Sr: Kayl: May: resolviret, dem Cammer Medallier Daniel Barou (így!) rheist von hier nacher Crembnitz umb mit ausmünzung Einer Schöneren Münz auf dem Stosswerkh den Anfang zu macher abzuschickhen, der aber bevor bey schlüssenden aufsatz überraichet, worüber man in ein und anderen dess guettacht. mainung demer (t. i. a kamaráét) gewertig will.“ S még megjegyzi, hogy Warou írnivalóját három pontban foglalta össze. Ennek tartalmát nem ismerjük, de Warou ennek dacára nem utazott el ekkor Körmöcre, hanem csak 1718 májusában, miután a császár az ő és Gennaro fentemlített tervezeteit elfogadta. A császár kézjegye így hangzott: „Placet beedes mit den beygeruckten condicionen“. Ettől kezdve tehát évi 600.— forint éremvésnöki fizetésén kívül élete végéig régi 312.— forint fővésnöki fizetését is kapja, amint azt tervezetében kérte.

Warou 1718 május 19-én érkezett Körmöcbányára, hogy tervezetének megfelelően a pénzverdét most már véglegesen berendezze. A munkálatok és a segéd betanítása azonban nem négy, mint tervezte, hanem hét hónapot vettek igénybe s így csak december végén érkezik vissza Bécsbe; Deadda és Marquard körmöci főtisztviselők csakhamar nagyon dicsőően nyilatkoznak a forgalomnak már átadott új pénzverdéről.⁷⁹

1719 szeptember 26-án találunk a Hofkammerarchiv protokollumaiban egy bejegyzést, amelyben von Peyern kamarai tanácsosnak elrendeli a kamara, hogy Warounak még 155.— forint „Lifergeld“-et, egy Körmöcre szállított „Waagbalekhen“-ért 150.— forintot, valamint az 1718-ban meghalt Thavonat által még számára kieszközölt 300.— forint „Lifergeld“-et fizesse ki.

A sokat csalódott Warouról, kinek ambíciója nem nyerte el a remélt jutalmat, 1719 után alig találunk néhány adatot. Még 1717 szeptember 15-én másodszor megházasodott, elvette Bécsben *Mittlin Anna Máriát*.⁸⁰ Családját nem vitte magával utazásaira; felesége állandóan Bécs mellett, *nikolsdorfi* házában lakott. Ebből a házasságából hat gyermeke született, de csak három élte túl atyját. 1721 december 10-én meghal az alig egyéves Károly fia; 1724 november 22-én és 1726 május 2-án két hathetes meg nem nevezett gyermeke hal meg.⁸¹

Egyik hitelezője is szorongatja: 1724 január 18-án körmöci fővésnöki nyugdíját, az évi 312.— forintot, Erlenbach József tiltatja le 1011.45 forint tartozás miatt s a tilalmat csak 1726 május 10-én oldották föl, miután a tartozás le volt törlesztve.⁸² Évi 600.— forint éremvésnöki fizetését haláláig rendesen megkapta.⁸³

A körmöcbányai pénzverde alkalmazottainak jegyzékén találjuk az 1720. évben: Warou Dániel császári kamarai Medaillier 312.— fl évi bér (régi értékben); új értékben

⁷⁸ Gennaro és Warou tervezetei: Hofkammerarchiv, 1718 május 5. Warouét az okmánytárban az eredeti szöveggel közöljük.

⁷⁹ Newald 63. old. és Hofkammerarchiv 1718. dec.

⁸⁰ „Quellen zur Geschichte der Stadt Wien, VI. — Auszüge aus den Ehematriken von st Stephan, Regeste 7347: 1717. September 15. Daniel Varou kays. Kammer-metallier, Wittwer, Anna Maria Mittlin. — Zeuge: Johann Christoph Kessler, bürgerl. Maler.“ — A Stempelsammlung IV. szerint feleségét Anna Maria Haan-nak hívták.

⁸¹ U. o. „Auszüge aus den Totenregister der Stadt Wien, Regeste 12572: 1724. November 22. — Das 6 Wochen alte Kind des Daniel Warou, kays. Kammer-medailleurs in seinem haus in Nikolsdorf.“ — A másik két haláloset naplószámai: 12426. és 12658.

⁸² Hofkammerarchiv-Protokollen 1724. jan. 18, 1726. máj. 10. és Stempelsammlung IV. 1362.

⁸³ „Cameral-Zahlants Bücher“, 1715—29. kötetei szerint. (Ezek a kötetek a Hofkammerarchivban vannak s nem a Nationalbibliothekban, mint az 1715. előttiak.)

374.40 fl. Ekkor már vilószínűleg mint nyugdíjat kapta ezt. A körmöcbányai pénzverdét nyugdíjaztatása után is, vállalt kötelezettségéhez híven, haláláig ellátta verőfövekkkel.

Röviddel halála előtt, 1729 május 26-án még a Hofkammerarchiv protokollumaiban van egy bizonyos Johann D. Waroura vonatkozó rövid bejegyzés: „Johann Daniel Warou bittet umb accomodirung bey dem Siebenburg. Salzwesen“. Feltevésünk szerint ez első házasságából született fia lehetett.

Valószínűleg ebben az időben is állandóan Bécsben élt, mert gyermekei halálát is ott anyakönyvelték s csak mikor kötelessége szólította, utazott időnként Körmöcbányára. De 1726 után családjával Körmöcön telepedhetett meg, mert az okmánytárban közölt halotti jelentés szerint családja halálakor Körmöcbányán él. 1729 nov. 23-án súlyos betegség után halt meg. A körmöci kamara megrázó jelentése számol be erről, amit az okmánytárban szószerint közlünk.

Családja teljesen vagyontalanul maradt; az özvegynek kifizetik az ú. n. „Totenquartal“-t⁸⁴ és haláláig kap évi 300 forint nyugdíjat a körmöci kamarától. Johanna lányának egy körmöcbányai költségjegyzék szerint 1753-i házasságáig heti egy forintot fizetnek.

1751-ben egy körmöci feljegyzés említi, hogy Warou Dániel fia, Károly, el kíván helyezkedni a pénzverdében. Bár nem ott, hanem valószínűleg az erdészeti hivatalnál vagy a bányáknál alkalmazták, az erről szóló jelentés eleje mutatja azt a szomorú anyagi helyzetet, melyben Warou családja az apa halálakor volt: „Ist es nur gar zu wohl bekannt, dass der Medailleur Daniel Warou nichts Anderes, als lediglich die erworbenen Meritan hinterlassen habe“. Anyagilag tehát Warou Dániel nem vitte sokra, pedig halála után úgy emlegetik tisztársai, mint művészetében és mesterségében tökéletesen kiképzett, szorgalmas, rendes embert. Életében sokat csalódott; szakértelmének és szorgalmának megfelelő tágabb és jobban jövedelmező, vezető állást szeretett volna elérni. Mégis abban a felvidéki kisvárosban fejezte be pályáját, ahonnan 1699-ben oly nagy reményekkel telve elindult.

II. A körmöcbányai pénzverőház csavaros verőgéppel való berendezése. (1709—18.)

A körmöci pénzverdében 1661-ig még kalapáccsal verték a pénzeket; 1661-ben szerelték föl a már tökéletesebb hengeres verőgépet és 1710-ig csak ez működött. 1710-ben került melléje az újabb csavaros verőgép, melynek berendezéséről e fejezetben fogunk megemlékezni. Egyideig az új géppel verték a nagyobb, a régivel pedig a kisebb pénzeket s a hengeres gépet csak 1753-ban szerelték le. Ettől kezdve 1833-ig kizárólag csavaros verőgéppel dolgoztak Körmöcbányán.⁸⁵ Ezáltal kapták a pénzek mai egységes nyomásukat.

A csavaros verőgép Körmöcbányán való berendezésének érdeme Warou Dániel nevéhez fűződik. Franciaországban már a XVII. század első felében voltak ilyen gépek használatban s a század végén már az összes nagyobb nyugati pénzverőházak ezzel verték a pénzt. Ausztria és Magyarország területén ekkor még mindenütt csak hengeres gépekkel voltak a verdék berendezve, úgyhogy amikor Lipót király 1699 június 1-én⁸⁶ Warou Dánielt Körmöcbányára fővésnöknek nevezi ki, ezt azzal a kikötéssel teszi, hogy Warou a „Species Reichs Thaller“-eket többé nem a hamisításokat megkönnyítő henge-

⁸⁴ „Cameral-Zahlamts Bücher“, 1729 és Stempelsammlung IV. 1362. old.

⁸⁵ Greisinger R.: „A magyar pénz és pénzverés kifejlődésének vázlatos története.“ (Bányászati és Kohászati Lapok, 1909 aug. 15, 236. old.) — A hengeres verőgép német neve: Walzenwerk. Körmöcbányán u. n. „Taschenwerk“-et használtak, mely az előbbinek használhatóbb változata. Ennél a töveket, ha már elhasználták azokat, ki lehetett cserélni, ami az eredeti Walzenwerknél nem volt lehetséges. — A csavaros verőgép egyes részeinek és tartozékainak német elnevezése: „Spindel“, „Schwung“- „Anwurf“- „Stosswerk“.

⁸⁶ Hofkammerarchiv 1699. jun. 1.

res verőgéppel, hanem a felállítandó csavaros géppel verje és „diese Species Thaller in margine, mit Unserm Kayl: Symbolo: Consilio, et Industria zihren solle“.

Ennek ellenére a hengeres gépekről a csavaros verőgépekre való áttérésre még Körmöcbányán is, ahol pedig a birodalom egyik legjelentősebb pénzverőháza működött, nagyon nehezen határozták el magukat, sőt annak berendezése után még a XVIII. század közepéig, különösen a kisebb pénzfajtákat, továbbra is részben hengeres verőgéppel verték. Ennek valószínű oka egyrészt az lehetett, hogy a hengeres géppel sokkal gyorsabban haladt a munka s ugyanannyi idő alatt több darabot lehetett kiverni, mint a csavarossal; másrészt a csavaros géphez szükséges szakképzettség elégtelen volt és így az orsók könnyen törtek vagy váltak más módon használhatatlanná. Az ok, amely miatt már Lipót király mégis a csavaros gépek berendezését kívánta, az volt, hogy ennek segítségével a pénzeket egyenletesebben, finomabban, élesebben lehetett verni, az élükre felírást tenni s ezáltal a birodalomban nagyon elharapódzott pénzhamisításnak elejét venni.⁸⁷

Warou kinevezésének idejében Körmöcön még más bajok is voltak. *Thavonat* selmeci főkamaragróf 1698. október 17-én panaszkodik,⁸⁸ hogy a körmöci főpecsétmetsző („Obersigel Schneider“) már négy éve nyugdíjba ment, helyette minden keresés ellenére eddig még senkit sem találtak s így csak a két jelenlévő tanulatlan vésnökre lett volna utalva, „wann ich nicht Ao. 693 bey antretung des oberstkammergraffen-Ambts den hiesigen (t. i. bécsi) Müntzeissen Schneider Hofman mit mir nach Cremnitz genomben“, hogy ott a vésnököket tanítsa s ha Hofmann még hazautazása után is egészen a beadvány idejéig nem küldte volna Bécsből a tallérveretéshez szükséges poncákat és az „Alphabet“-t Körmöcre, akkor vagy megakadtak volna a veréssel, vagy pedig rossz pénzek kerültek volna forgalomba; tehát nagy szükségük van egy jól kiképezett vésnökre.

Warou nemcsak verőtövek készítéséhez, hanem a pénzverőháznak csavaros verőgéppel való berendezéséhez, segédek kiképzéséhez is értett, ő volt tehát a legalkalmasabb ember. Első feladatának ilyen körülmények között nem is a verőkészülék kicserélését tekintti, hanem a tallérvésés megjavítását. Egyik beadványában írja is,⁸⁹ hogy tudomása szerint Körmöcön egy, bár nem korszerűen, de mégis jól berendezett verde működik. Az innen kikerült pénzekből kitűnik, hogy a pénzverde igazi baja a vésnökök tanulatlansága, akik a verőtöveket nem tudják rendesen elkészíteni. Ő tehát első kötelességének tekinti a pénzverdét ebből a szempontból megjavítani, hogy a pénzeket szebben és jobban verhessék és azok hasonlóak legyenek a híres angol veretekhez. Ezért a kamara kívánsága szerint még margójukra is felíratot és diszítéseket szándékozik vésni.

Kinevezési okmányában a császár még elrendeli, hogy az egyik régi vésnököt bocsássák el, míg a másiknak, Roth Jeremiásnak, kiképzését Warou magára vállalja. Warou azonban mégsem őt, hanem társát, Blockot képezte ki, bár Rothot sem bocsátották el.⁹⁰

⁸⁷ A csavaros verőgépekkel magasabban, domborúbban vésett érmeket lehetett verni, mint a hengeresekkel, amelyek csak meglehetősen lapos vésést engedtek meg. Newald szerint (48. old.) ez az egyik oka annak, amiért a külföldről jött vésnökök, így Warou is, sürgették a csavaros verőgépek berendezését.

⁸⁸ Hofkammerarchiv 1699 jún. 1.

⁸⁹ Ugyanott.

⁹⁰ Newald írja: (16. old.) „Die erforderlichen Prägestempel wurden damals (t. i. 1699-ben) grösstenteils von den beiden Kremnitzer Eisenschneider-Adjuncten Josef C. Block und Jeremias Roth angefertigt. Die Kremnitzer... Thaler und Halbthaler jener Zeit sind sehr unschön.“ A császár rendelete (Hofkammer-Archiv, 1699 jún. 1.) szerint: „wir zumahlen auch diesem (t. i. Warounak) der Eisen Schneider J. Roth... adjungirt;... der Andre adjunct... des Diensts entlassen werden solle.“ A Stempelsammlung IV. szerint Block 1707-ben lett a körmöci pénzverdénél vésnökül alkalmazva s ottmaradt 1712 dec. 13-án bekövetkezett haláláig. — Az okmánytárban közzét „Specification“ (1718.) nyolcadik pontja mégis azt bizonyítja, hogy Warou 19 évvel ezelőtt, tehát 1699-ben, midőn először érkezett Körmöcre, ott Roth és Block adjunktusokat találta, s ezek közül ő Blockot képezte ki. Block kiképzése azonban, mint látni fogjuk, évek múlva megismétlődik. Valószínű tehát, hogy mivel Rothot is ott találjuk későbbben is (Stempelsammlung IV.), a kettő közül egyiket sem bocsátották el, hanem a rendeletben említett másik adjunktus Dietrich Kristóf, aki 1685-től dolgozott Körmöcön s akit a Stempelsammlung IV. szerint 1699 jún. 1-i rendelettel tényleg elbocsátottak. Feltehetjük tehát, hogy Warou kinevezésekor Körmöcbányán nem két, mint a császár fentebbi rendeletéből következtetni lehetne, hanem három adjunktus, ill. gyakornok volt; J. Roth, Ch. Dietrich és Block s ezek közül

Ennek ellenére a körmöci pénzverdében egyelőre minden a régiben maradt. Bár a tallerverésben a rend helyreállott, — peremfeliratos pénzeket ugyan 1711-ig nem ismerünk — Warou kinevezésével, de a birodalom különböző országainak kiváltságai folytán, amely például Ausztriában a „quentel“ kiváltságát⁹¹ engedte meg, előforduló visszaélések, sőt hamisítások, a pénzverés törvényeinek és eszközeinek sokkal mélyebb és egyöntetűbb átalakítását tették szükségessé, mint a körmöcbányai pénzverde magában álló átalakítása lett volna.

Az 1702-ben összeült bécsi kongresszus, melyre, mint életrajzában megírtuk, Warout is meghívták „die Münz gewichter zu adjustiren“, 25 pontba foglalva tárgyalta a felvetett kérdéseket, amelyekben a dolog lényegéig hatoltak, amikor Hofmann bécsi vésnököt felszólították, nyilatkozzék,⁹² hogyan gondolja a birodalmi pénzügyet, az összes verdéket és ezáltal a pénzek képét, feliratát és alakját egységesíteni.

A kérdés megoldásához különböző eszközök segítségével akartak jutni, sőt részben jutottak is, amelyek azonban nem tartoznak szorosan dolgozatunk tárgyához. Az egységesítés nagy gondolata azonban, mely egyedül vezethetett ki a zürzavarból, szükségképpen a csavaros verőgépek bevezetésének gondolatára vezetett nemcsak Körmöcbányán, hanem a birodalom többi pénzverőházában is. Ezáltal a körmöci átrendezés kellő tárgyi alapot nyert.

Körmöcbánya 1703 őszén Rákóczi kezébe került és a pénzverde átalakítása megint kitolódott. Rákóczi bányagrófja, br. Hellenbach, természetesen nem gondolhatott a pénzverésre általában alkalmas, csak korszerűtlen verde átépítésére. Erre csak 1709-ben, miután a város ismét a császár kezébe jutott, került sor.

Mindamellett a birodalom területén így is Körmöcbányán kezdték meg először a munkálatokat. Mint az I. fejezetben említettük, Warou a Starhemberg-Schickmayer kommissióval 1709 május 15-én indult Bécsből Körmöcre, hogy ott az új zúzó- és nyújtóművet és csavaros verőgépet berendezze. Minthogy a stiriai acél a szükséges átalakításokhoz nem volt megfelelő, Lipče mellől hozatott új ércet.⁹³ 1710 június 3-án Schickmayer írja beszámolójában a körmöci verde berendezéséről: már most látszik, hogy elkészülte után a többi pénzverdének mintául szolgálhat.⁹⁴ 1713-ban pedig Warou maga írja az új verdéről, hogy teljesen új épületekkel, gépekkel szerelte föl, betanította a vésnököt és kezelőket is teendőik ellátására. Sikerült pedig mindezt a francia és angol verdék mintájára oly jól és művésziességgel megoldania, hogy — bár nem akar dicsekedni — a körmöci verde az örökös tartományokban (!) a legjobban berendezett, legelső ilyen intézet. Ezt Schickmayer beszámolója úgyis eléggé bizonyítja.⁹⁵

A körmöci verde első, legnehezebbik átalakítása, amikor mindent újonnan kellett építeni, konstruálni, stb., Warou kétéves (1709—11.) munkájával befejezést nyert. Tudjuk, hogy elkészültek az épületek és gépek is, mindamellett mi mégis csak I. József

csak Dietrichet bocsátották el. A Stempelsammlung IV. a Hofkammerarchiv Hung. 1699 jún. 1-re hivatkozik, de ezt nem volt alkalmunk ellenőrizni, mivel az említett kelezéssel már csak a fenti rendeletet, Warou kinevezési okmányát, találtuk, amelyben Dietrich névszerint említve. Mivel úgy a császár rendelete, mint a Kamara és a főbányagróf csak két fizetéses adjunktusról emlékezik meg, s ezek közül Rothot névszerint említi meg, lehet, hogy Block ekkor még csak mint fizetéstelen gyakornok dolgozott Körmöcön.

⁹¹ A „Münzprivilegium des Quentels“ lehetővé tette Ausztria számára, hogy egy kölni márkából 8% tallért verjenek, míg a Német-Római Birodalom többi országában csak 8 tallért verhettek belőle. — Megtörtént, hogy egyes verdékben magas nemesfémtartalmú pénzeket beolvasztottak és más vagy régebbi, még forgalomban levő rosszabb pénzeket vertek belőle, ráütvén a régi évszámot is, ami természetesen kimerítette a hamisítás fogalmát. (Newald.)

⁹² Newald 29. old.

⁹³ U. o. 19. old. — Lipse város a Garam folyó mellett.

⁹⁴ U. o.

⁹⁵ Hofkammerarchiv 1713 jún. 28: „...dass ich... Ao. 1709. den 15. May dessentwegen in Vorgedachte Bergstett gangen, dass ich meiner habenden Experienz nach, die Mintz zu Crembnitz gleich wie die Englisch oder frantzöschisch einrichten vnd verendern, die alldort befindliche andere Eiserschneider v. Manipolisten vnterweisen solle, welches auch solcher gestalt Bewirket, vnd solche dergestalt von Fundament auss, auf ganz neue Manier so wohl an gebeud als maginen (maschinen?) (ohne aigen ruhm) der massen handtsamb vnd künstlich eingerichtet, dass in Kayl: Erblendern sie nun die Principaleste ist, solches auch der von vor Erwenten Hr. Schikmayr Erstatte Bericht... genuegsamb Bezeiget.“ — Stempelsammlung IV. 1361. old.

1711-i és III. Károly 1712. évi (I. IV. fejezet) csavaros géppel vert, nagyon ritka K-B verdejegyes tallérjait ismerjük. Még az is kérdéses, vajjon ezeket Körmöcbányán és nem Bécsben verték-e? 1712 után pedig csak 1718-tól, tehát a pénzverde harmadik berendezése után, ismerünk újból csavaros géppel vert körmöci pénzeket. Hogy közben kísérletképen az 1715-i második berendezés után vertek ilyen tallérokat, arról csak írásbeli bizonyítékaink vannak.

A kérdés megoldása egyszerű volna, ha megállhatna Newald nézete, hogy a csavaros verőgéppel való pénzveretés azért nem indult meg 1711-ben rendszeresen Körmöcbányán, mert a Warou vezetése alatt 1710-ben elkészült verőgépet Bécsbe kellett küldeni a frankfurti császárkoronázás emlékérméinek veretésére és ezt csak 1715-ben adták vissza.⁹⁶

Azonban az I. fejezetben kifejtettük (I. 31. jegyzet), hogy Warou maga írja, hogy vitt ugyan 1711-ben verőgépet Bécsbe, de amellett külön kiemeli, hogy a császárkoronázás emlékérméihez a kisebbik verőgéphez való orsót használták és hogy ezt is magával viszi Frankfurtba („Spindl zum kleinern Anwurf“). A Bécsbe szállított gép tehát a körmöci kisebb verőberendezés volt; eszerint tehát egy nagyobbik Körmöcbányán maradt.

Ezt a feltevésünket alátámasztja többek között az udvari kamara egy rendelete. Bécsben ugyanis már 1712-ben tervezték, hogy a körmöcin kívül a többi verdét is ellátják csavaros verőgéppel. Az udvari kamara 1712 november 2-án meghagyást küld a körmöci kamarának,⁹⁷ amelynek 5. pontja értelmében az összes ezüst és arany „Speciesgelter“ kizárólag csavaros verőgéppel és peremfelirattal készíthető. Miután pedig a körmöci verde már fel van ezzel szerelve („...zu sothaner aussmünzung beraiths eingerichtet ist...“), azért azok a verdék, amelyek maguk nem tudnak ilyen felszerelést elkészíteni, ezt vagy Körmöcbányán fogják megrendelni, vagy pedig elküldik szakembereiket oda. Azt parancsolja tehát, hogy Körmöcbányán a hozzájuk fordulókat teljes készséggel lássák el.

Erre a rendeletre hivatkozva utasítja azután a pozsonyi és nagybányai verdéket,⁹⁸ hogy új berendezésüket Körmöcről rendeljék és alkalmazottaikat ott kiképeztessék.

Valószínűtlen, hogy ilyen rendelkezést kiadtak volna, ha Körmöcbányán hiányzik, ha csak egy időre is, a tanításra való csavaros verőgép.

A Bécsbe szállított kisebb gép pedig még 1718-ban sincs Körmöcbányán, mert az okmánytárban közölt „Specification“ hatodik pontja újból kéri, hogy ezt más eszközökkel együtt Körmöcre visszaszállítsák. Nem is tudjuk, vajjon egyáltalán visszakerült-e?⁹⁹ Mint említettük és még bővebben ki fogjuk fejteni, 1715-ben is vertek Körmöcön kísérletképen csavaros verőgéppel pénzeket, tehát a Bécsbe szállított gép akkor nem okozhatott fennakadást a már másodszor berendezett üzem megindításában.

Talán közelebb járunk az igazsághoz, ha ennek késlekedését 1711-ben is két másik körülménnyel magyarázzuk. Egyrészt a körmöci szakemberek képzettsége Warou instruálása után sem volt elég arra, hogy a komplikált csavaros verőgépet és orsót művészünk távollétében is — különösen a jól betanított Block halála után — állandó üzemen tarthassák; másrészt pedig a körmöci új verde üzembehelyezésével várni akartak

⁹⁶ Newald 49. old.

⁹⁷ Stempelsammlung IV. 1183. oldalon idézi a Hofkammerarchiv egy iratából. Ez valószínűvé teszi, hogy az 1712-i igen ritka, tudunkkal még sehol sem említett tallért mégis Körmöcbányán verték és nem Bécsben.

⁹⁸ Harsányi Pál: „III. Károly rendelete a nagybányai és pozsonyi pénzverdéhez 1712-ből“, 6. pont. (Az Orsz. Magyar Régészeti Társ. Évkönyve, II. évfolyam, 1923—26.)

⁹⁹ Newald tévesen állítja, hogy ezt még 1715-ben visszaküldték (50. és 51. old.) Tény, hogy ekkor sürgették visszaszállítását. — Ugyanítt idézi Newald a bécsi verde 1715-i jelentését, mely szerint „von seithen des allhiesigen Münzambtes niehmallen eine formall ausmünzung darauf geführt“, hogy tehát a bécsi verde sosem veretett a Körmöcéről hozott gépen pénzt, azonkívül a gép orsója úgysem teljes, úgyhogy másikat kell készíteni. Ez is valószínűvé teszi, hogy az 1712-i K-B verdejegyes tallért Körmöcbányán és nem Bécsben verték.

legalább a bécsi csavaros verőgép egyidejű üzembehelyezéséig.¹⁰⁰ Ez utóbbi késleltetés okait már kifejtettük fejezetünk elején, midőn a szükségszerű központi egységesítő törekvésekről szoltunk.

Az első akadály tehát az alkalmazottak tanulatlansága volt. Warou ugyan maga írja,¹⁰¹ hogy a már említett J. H. Block vésnököt teljesen kiképezte, ezért tehát más verdék küldhették volna alkalmazottaikat Körmöcre tanulni. Valóban azt látjuk egy körmöci feljegyzésből, hogy 1710 augusztus 20-án „Johann Heinrich Plockh“ leteszi a hivatalos esküt az épülő új verdénél mint „Eisenschneider und zugleich Golden Müntzer“,¹⁰² Aaron Martini adjunktus pedig mint „Silber Müntz Schmidtmeisters Mitgehülfe.“

Azonban Block, aki jóformán Warou helyettese volt Körmöcbányán, 1712 október 13-án meghalt.¹⁰³ Warou erre hivatkozva 1713-ban kérte is, hogy Block utódjának kiképzésére Körmöcre mehessen, de 1715-ig nem jutott el oda s akkor sem tudjuk, hogy névszerint kit képezett ki.¹⁰⁴

Hogy Körmöcbányán Block elhalálozása után valóban megakadt az 1712-i újítások keresztülvitele, bizonyítja Warounak fentemlített beadványa.¹⁰⁵ Ennek második pontjában kéri, hogy Körmöcre utazhasson és Block helyett egy másik vésnököt képezhessen ki, aki az új pénzverési rendelettel összhangban tud működni. Tehát az akkori vésnök erre nem volt képes. A harmadik pontban azt is kéri, hogy az összes körmöci tisztviselők és vésnökök az ő utasításai szerint legyenek kötelesek dolgozni. Ebben az utóbbi kérelemben már előreveti az árnyékát az a viszály, ami Warou körmöci hatáskörének kibővítésére irányuló kísérletekből közte és egyes körmöci alkalmazottak között keletkezett. Ezek a kísérletek Warou részéről nem vezettek eredményre, pedig keresztülvitelük csak biztosíthatta volna az új pénzverde zavartalan működését.

Warou végre br. Thavonat selmeci főkamaragróf, gróf Caraffa Ferdinánd, az ú. n. Caraffa-kommissió vezetője és gróf Mollardt udvari kamarai elnök-helyettes sürgetésére¹⁰⁶ 1715 novemberében útnak indulhatott, hogy a körmöci verdét pótlólag tökéletesen felszerelje, a távollétében történt romlásokat kijavíthassa és az alkalmazottakat kiképezhesse. Ezt most már annál is inkább sürgették Bécsben, mert egyidejűleg a bécsi verdét is fölszerelték csavaros verőgéppel.¹⁰⁷ Elmúlt tehát az akadály, mely az egyöntetű pénzverés címén eddig a körmöcbányai új verőgép különálló üzem-bentartását gátolta.

Warou csak november 25-től december 14-ig időzött Körmöcbányán, de ezalatt a rövid idő alatt a körmöci verdét teljesen rendbehozta, sőt Selmecbányán, a kommissiónál, is töltött néhány napot. Valószínű tehát, hogy nagy hibákat a verde berendezésénél nem talált; elszámolásából pedig kitűnik,¹⁰⁸ hogy néhány hiányzó alkatrészt Bécsből készen hozott magával („mitgenohmben ettwelche Müntz Instrumenten“). Az egyetlen igazán nagy akadály azonban, mely miatt a csavaros verőgép addig nem működhetett, mint az udvari kamarai tanács jelentéséből ismét kitűnik,¹⁰⁹ a körmöci alkalmazottak szakképzettségének hiánya volt.

¹⁰⁰ A körmöci verdét még 1717-ben, jóval második berendezése után, sem helyezik működésbe. mert arra is várnak, míg a bécsi új verde is „in seinen beständigen gang gebracht werden könne.“ (Newald 60. old.)

¹⁰¹ Hofkammerarchiv 1713 június 28.

¹⁰² A Silber-Münzer valószínűleg a másik vésnök, J. Roth, volt.

¹⁰³ Lásd 48. jegyzetet.

¹⁰⁴ Lásd a „Warou tartózkodási helyei időrendben“ táblázatot.

¹⁰⁵ Hofkammerarchiv 1713 május 28.

¹⁰⁶ Newald 50. old. — Nem értjük, miért adta Newald VI. fejezetének címül: „Die erste Einrichtung der Münzhäuser zu Kremnitz und Wien mit Spindel-Prägemaschinen“, holott e fejezetben az 1715-i átalakításokat tárgyalja. 1715–16-ban pedig csak a bécsi verdét rendezték be először, a körmöcbányait 1709–11. között már egyszer berendezték, amiről különben Newald is részletesen ír könyvének 15. oldalán.

¹⁰⁷ Lásd bővebben: Newald 51. old.

¹⁰⁸ Hofkammerarchiv 1716 március 6. C. melléklet.

¹⁰⁹ Hofkammerarchiv 1716 február 12. „... Warou in die Pergstätt abzusenden, umb die Ausmünzung auf den Stosswerkh, welches bishero der darinige Münzer nit recht zu dirigiren gewusst, einzurichten, und gangbahn zu machen...“

Ismerjük gróf Caraffa Ferdinánd, az udvari kamara és Warou jelentéseit az újonnan berendezett pénzverdéről.¹¹⁰ Az első kettő a legnagyobb elismeréssel nyilatkozik Warou munkájáról. Caraffa írja, hogy nemcsak megnézte az új berendezést, de a próbaverésen is résztvett és ez alkalommal meggyőződött arról, hogy az összes gépek kifogástalanul működnek. A pénzverés sokkal egyszerűbb is lett, mint volt eddig, mert míg azelőtt „sothanes Stoss oder Schwing-Werckh“ üzembentartására 4–5 pénzverőre volt szükség, most ugyanezek munkáját egyetlen ember látja el és minden egyes ütemre („Stoss“) egy tökéletes tallért vernek. Egyúttal ezekből mintául két darabot Bécsbe küld, melyek peremére azonban az idő rövidsége miatt nem verhették még III. Károly, hanem csak néhai I. József jelmondatát és szükségesnek találja Warou állandó körmöci alkalmaztatását.¹¹¹ Warou pedig azt ígéri jelentésében a „Sigillirter Münzprobstuckhen“, tehát jelzett próbaveretek, átadásánál, hogy a jövőben, ha majd több idő áll rendelkezésére, a veret még tisztább és szebb lesz.

Nehogy a csavaros gépen való pénzverés a régi hibák miatt megint megakadjon, fr. Thavonat főkamaragróf komolyan sürgette, hogy Warout a pénzverde főigazgatójává nevezzék ki. Tudjuk, hogy ezt az állást az udvari kamara nem adta meg művészünek, mert fölslegesnek és túl költségesnek találta, a körmöci alkalmazottak pedig ezután sem tartoztak Warou alá. Ezért azután ő sem telepedhetett meg Körmöcbányán.

Ennek visszahatása csakhamar jelentkezett is a pénzverde működésében. Az új gép, mihelyt Warou elutazott a városból, szakképzettség hiánya miatt ismét felmondta a szolgálatot és a pénzverés, mint azelőtt, megint csak a régi hengeres géppel történhetett.

Ezek után érhető Warounak az okmánytárban közölt tervezete.¹¹² Ebben világosan megmondja, hogy miután egyeseknek sikerült illuzórikussá tenni körmöci igazgatói állását, most tudatlanságból, kimutatható, de titkolt rosszakaratból és irigykedésből („heimblicher Missgunst vnd Ehrgeitz“) egyszerűen használhatatlanná tették új gépeit.

Warou állítása nem látszik meglepőnek és nem mondható üldözési mániában szenvedő ember képzelődésének sem. Már maga az a tény, hogy a verde hirtelen megint megakadt, bár körmöci tartózkodása alatt kifogástalan volt, igazolja művészüket. Lélektanilag sem elképzelhetetlen, hogy akadtak irigyei, akik midőn látták, hogy terveit feljebbvalói (Thavonatot kivéve) is csak félvállról veszik, kihasználták ellene a kedvező pillanatot.

Warou tervezete azután hat pontban kitér a birodalom szorosan vett pénzügyeinek bajaira és felsorakoztatja a gyógyulás eszközeit. Ezeket fejtegetéseink során már ismertettük, itt nem térünk ki minden egyes pontra. Gondolatmenete az, hogy körmöci mintára mindegyik pénzverdét csavaros verőgéppel kell felszerelni, ami által a pénzek egységes külsőt kapnának. E tervek keresztülvitelére egy kommissió alakítását és központi pénzverde-igazgató kinevezését ajánlja s a ügy érdekében felajánlja saját szolgálatait is.

¹¹⁰ Mindhárom jelentés: Hofkammerarchiv 1716 febr. 12. — Caraffa írja: „... Wür bey Unserer aldorthigen anwesenheit in beisein des (:Titl:) Herren Obristen Cammer Graffen, undt gedachten Herren Warou so wohl das Streckh oder Ziehwerkh, alss auch den durch-schnitt, Adjustier Rollierung, und Stoss- oder Schwung-Werckh nicht allein in augenschein genohmen, sondern auch denem auf iedem Werckh besonders gemachten Proben beygewohnet, deme Wür nun das gezeügnuss beyzulegen haben, das alle Vorberuhrte Werckher Ihre vollkommene operationen, undt Proben zu nicht geringer facilitirung des bissherigen Münzwesens, besser, als man Verhoffet gethann, wie dan in Specie ermelte H. Warou auf den Stoss-oder Schwungwerckh mit beyhilff eines einzigem menscheng auf einen Jeden Stoss jedesmahlen einen Vollkommenen Thaller, wie hiebey geschlossene beede Stuckh des mehrern zeigen, undt zwar zwanzig, dreissig Stuckh nacheinander (welche wegen kurze der Zeit nicht mit Ihrer ieyzt Regierender Kayl. Mayt: sondern mit der Josephinischen Umschrift rolliret, undt mithin nicht zum aussgeben sein) herausgebracht; Wohin gegen sonsten Wier auch fünff Münzer sothannes Stoss oder Schwing-Werckh regieret, undt dennoch dergleichen formbliches gepräg niemahlen zu liege bringen können; danenhero dessen gegenwarth alda höchst nöthig gewesene (?) undt auch führohin zu noch bessere perfectionir- undt prosecution dieser Werckher, gedachter Warou herinnen zu stabiliren nöthig sein wirdt...“

¹¹¹ Erről a tallérról csak ezt az írásbeli bizonyítékot ismerjük. (I. IV. fejezet.)

¹¹² Hofkammerarchiv 1716 febr. 12-i akták között, bár ez a tervezet, mint szövegéből kitűnik, csak 1717 május 5-e után íródhatott.

Ez az elgondolás egyelőre csak terv maradt és a körmöci verde újabb, immár harmadik rendezésére is csak 1718-ban került sor, miután a szintén nem működő bécsi új verde berendezésétől Warout elütötték és az utóbbit egyidejűleg a körmöcivel Gennaro rendezte be újból (I. I. fejezet). Az 1712-i rendelet, amelynek nyomán Körmöc mintájára a magyarországi verdéket fel kellett volna csavaros géppel szerelni, elaludt.

Az új körmöci berendezés és átalakítás, úgylátszik, sokkal alaposabb volt, mint az 1715-i, mert 1718 májusától decemberig, tehát hét hónapig, tartott. Hogy Warou ehhez mimindent akart felhasználni, azt az okmánytárban közölt „Specification“ sorolja föl. Ezt a „Specification“-t, mint az első fejezetben már említettük, jóvá is hagyták, tehát valószínű, hogy a kért anyagot rendelkezésére bocsátották. Eszerint kér 10 mázsa ércet, 10—12 mázsa vasat, Nürnbergből néhány dukát, tallér és forint „Alphabeten“-t, néhány angol reszelőt („Handtfailen“), vas és acél („stahlene“) hajtókerekeket. Kéri, hogy a még Bécsben lévő gépeket Körmöcre vitessék, a két pénzverde-kovácsnál pedig rendeljék meg a kisebbik „anwurff“-hoz való orsót. Sürgeti az izzasztó-kemence rendbehozatalát. Az egyik pénzverde-kovácsnak, Fröhlichnek, mivel több dolga lesz, mint eddig volt, napi egy forint fizetésemelést kér, egyben saját fizetésének rendezését is kéri, mint azt életrajzában említettük. Nagyon határozottan kéri, vessenek komolyan véget minden személyeskedésnek és áskálódásnak a zavartalan munkálkodás érdekében. Végül ígéri, hogy a csavaros géphez való verőtövek készítésére egy vésnököt fog kiképezni.

Munkáját 1718 decemberében befejezte. Két körmöci főtisztviselő, mint az I. fejezetben említettük, nagy elismeréssel nyilatkozik róla.

Ettől kezdve a körmöci pénzverde működésében Warou élete folyamán nagyobb sennakadásról nem tudunk és bár a kisebb pénzeket egyideig még hengeres géppel készítik, 1718-tól minden egyes évből látunk Warou csavaros verőgépével, verőtöveivel, ill. poncáival és peremfelirattal vert nagyobb pénzeket: tallérokat, forintosokat. Körmöcbányával egyidejűleg Bécs is áttér a csavaros géppel való verésre, majd az egyes pénzfajok nemesfémtartalmát is egységesítik és lassanként a többi verde is bevezeti az új verőgépet. Tehát Warou korának álma: az egységesen és szépen vert, visszaélésekre alkalmat nem adó pénz — ha nem is művészünk vezetésével és életében — megvalósul az egész birodalomban.

III. Warou emlékérméi.

A művész életrajzi adatai során már említettük, hogy *Warou Daniel* Svédországból *Arvid Carlsteen*, a XVII. század végének egyik legnevesebb éremvésnökének tanítványa.¹¹³ Mesterétől sajátította el azokat a stílusbeli sajátosságokat is, amelyeknek alkalmazásában azután úttörő lett Ausztriában és Magyarországon. Ez az új stílus, a klasszicizmusba átmenő barokk, amely olyan szemléltetően érvényesül különösen az arckép kivésésénél, uralkodott az egész XVIII. századon keresztül.

Warou Körmöcbányán virágzó helyi iskolát talált.¹¹⁴ Ennek fejlődését a XVI. század első felétől folyamatosan figyelemmel kísérhetjük egészen a XVIII. század közepéig. Az első anonyim művész nyugodt, plasztikus, statikus jellegű, kicsinyes gonddal megrajzolt éremképei után már a XVI. század közepén Christoph Fueszl, majd Lukas Richter, A. Eisker, J. Elsholz, stb. emlékérméin az ábrázolásban bizonyos egyénítést, az arcképek jellegzetes beállítását és kifejezését látjuk, de az elképzelés és kivitel még mindig a renaissance zárt, statikus formaideálját követi. A XVII. század első felében élt id. D. Hailer kezétől ismerjük az első egyik oldalán szt. Györgyöt ábrázoló emlék-

¹¹³ Arvid Carlsteen 1654—1718., svéd, Párizsban Varinnél és Londonban J. Roettiernél tanult. Dolgozott Berlinben, Drezdában, Stockholmban (Forrer.) — Thavonat írja Warouról: „Nicht allein in den ordinari Münzeissen Schneidten — sondern auch in den Relieff oder erhobener arbeits... wohlverfahren.“ (Hofkammerarchiv, 1699 jún. 1.)

¹¹⁴ Lásd bővebben Dr. Huszár Lajos: „A szent György érmek.“ (Magyar művészet, 1932. 1—2. szám) és Huszár—Procopius: „Medaillen und Plakettenkunst in Ungarn“ (Budapest, 1932.) Az említett százdukátos az utóbbi munkának 161. ábrája.

érmeket. Ettől kezdve a *Roth*-családnak jutott vezető szerepe ennél a helyi iskolánál, mely J. Rothnal csak Warou halála után, a XVIII. század közepén ért véget. A Rothok sorozatosan vészték az ú. n. szt. György-érmeket.

Ezek a sokszor nagy művészi erőre valló emlékérmek egyik oldalukon szt. György és a sárkány, a másikon háborgó tengerrel küzdő hajó ábrázolása folytán már a XVII. században is bizonyos átmenetnek tekinthetők a mozgalmas barok felé, mégis óriási a különbség a XVII. század első szt. György érmei és az utolsó, 1738-ban J. Roth által véssett gyönyörű százdukátos szt. György-emlékérem között.

Míg az első daraboknak inkább csak a tárgy megválasztása adott barokk jelleget, az utolsó ilyen érmen ezenkívül az alakok plasztikus kidolgozása mellett a vésnök a cselekményt a lovag kardjának lesújtását közvetlenül megelőző pillanatában fogta meg és ezáltal erős drámai feszültséget kölcsönzött az éremképnek. A vágója közben ijedve megtorpanó és ágaskodó ló, a lovasnak ennek ellenére még szél által hátrafodrozott, lengő köpenye, a sárkány tekerődő és izmos alakja elfelejteti velünk a talán kissé kezdetleges és nem egészen élethű ábrázolást, bizonyosságul annak, hogy a barokk-vésnök mennyire össze tudta sűríteni mondanivalóit egyetlen pillanat érzelmi feszültségébe. Széteső, foltos ábrázolás, egyetlen motívumot, a küzdelmet kiemelő kompozíció bizonyítja a körömcbányai helyi iskola fejlődésének folytonosságát a renaissancetól a legtisztább, ekkor már nem is korszerű barokkig.

A XVIII. század közepén mégis megszűnt a körömői iskola, sőt már e század eleje óta halálra volt ítélve. Elsorvadásával egyrészt technikai és adminisztratív tényezőket okolhatunk. Az előbbi tette szükségessé, hogy külföldi vésnököket alkalmazzanak, akiknek hosszú sorát épen Warou nyitotta meg. Őt pedig elsősorban a pénzverdék és pénzverés megreformálására szerződtették és csak másodsorban vehették figyelembe stílusának korszerű, barokk-klasszicisztikus voltát.

Ennek a külföldről importált éremművészetnek másik jellegzetessége, hogy nem csak stílusa volt barokk, hanem művelésének módjában is a barokk elgondolás érvényesült. Ugyanaz a központosítás, amelynek a pénzverés terén gazdasági háttere van, az éremművészetnél korszerű szellemi gyökerekből táplálkozik: az emlékéremművészet majdnem egyedüli célja a császár- király dicsőítése lesz.

Ezek miatt a centralizációs törekvések miatt a körömői helyi iskolának el kellett pusztulnia. Warou érmeinek is csak annyi közülük van Magyarországhoz, hogy legnagyobb részük a császár dicsőítésére fontosabb hazai eseményeket örökíti meg; Körömcbányához pedig épen csak annyi közülük van, hogy Warou körömői vésnök volt. Érmei közül egy sem készült Magyarországon (a Rákóczi-emlékérmek kivételével), hanem Bécsben és a császárkoronázáskor Frankfurt a/Mainban.

Hogy Warou éremvésnöki tevékenységét megérthessük, szükséges, hogy azokat a gyökereket ismerjük, amelyből művészete kifejlődött.

A XVII. századvégi barokk éremművészetre Európaszerte jellemző az olasz hatás gyengülése és a francia befolyás előretörése.¹¹⁵ XIV. Lajos művészei, a két Duprés, Varin, Cheron iskolájában, a svájci Karl Hedlinger mellett, tanult A. Carlsteen is. A napkirály udvarában született meg a „histoire metallique” érem sorozatának megalkotásához vezető eszme, amelynek még művésziesebb jelentkezését találjuk meg később Svédországban, majd más alakban a svéd Heraeus útmutatása alapján Warou volt. Utána még több külföldi vésnök dolgozott ennek a barokk eszmének szolgálatában; általában a birodalom érmészetének a külfölddel egy szintbe hozása és a XVIII. század érmészetének magas színvonala erős külföldi hatás nélkül szinte elképzelhetetlen lett volna.

Az osztrák „Histoire metallique” csak 1712-ben alakult meg, úgyhogy Warou első periódusának munkái még nem tartoznak ennek kereteibe. Talán legkorábbi műve az általunk csak ábrában ismert *Mária angol királynőt* ábrázoló emlékérem, melyet való-

¹¹⁵ Domanig: „Die Medaille in Österreich” (Zeitschrift für Münz- und Medaillenkunde, 1905—07 325. old.)

színűleg 1695-ben vésett. Az eredetinek előlapja F. D. Winter munkája, Warou csak a hátlapot készítette.¹¹⁶

Egy angol munka¹¹⁷ a következőket írja erről a darabról: „Ez az érem két másik érem hátlapjából van összeállítva. Valószínűleg Drezdában készült, ahol Warou dolgozott pályájának elején. A Brit Nemzeti Gyűjteményben nincsen meg.“ Mi ennek dacára ismerünk ábrában egy ilyen tárgyú szignált emlékérmét, melynek úgy elő-, mint hátlapját Warou véste és képét Van Loon¹¹⁸ mutatja be. Úgy látszik, hogy ez egyik legszebb érme művészünknek. Hogy az eredeti hol található, nem tudjuk (1. sz.)

Másik korai műveként a *Starhemberg Ferenc Ottokár* gróf emlékére vésett érmét említhetjük. *Starhemberg Konrád Baltazár* grófnak volt a fia; 1662-ben született és igen fiatalon császári követként halt meg Stockholmban 1699-ben. Az éremről minden feljegyzés hiányzik; verőtöve sem található a bécsi állami verőtőgyűjteményben; s készítésének évszáma sincs feltüntetve. Előlapján Ferenc Ottokár gróf mellképe profilban van ábrázolva. A hatalmas, egész felületet betöltő arckép jellegzetes mintája e kor barokk érmészetének; a rövid felirat teljesen eltűnik az ábrázolt mellett: boltozatos, sasorrú fejről dús, göndör hullámú paróka omlik le; kissé felénk forduló melle széles és domború mellkast enged sejtetni; páncélba van öltöztetve s erre egy számtalan redőt hajtó, a szélén mintás köpeny borul. A portait uralja a felületet és fenséges, uralkodói öntudattal a világba néző arcával e barokk jellemző reprezentatív ábrázolásnak példaképe. Ennek a barokknak teljesen egyéni ízt ad még a svéd művész vésője, aki a haj és ruha mozgalmasságával bizonyos nyugodt megállapodottságot, szinte hideg, kissé derűs bölcseséget feltűntető arcot keretez. Ez az ábrázolási mód csirájában már ennél a darabnál, de különösen későbbi munkáinál jellemző az északi Waroura: a barokkot teljes egészében sohasem tudta felfogni; a mozgást, érzelmi hullámozást nála valami fenséges, hideg, de nagyon erős plaszticitás váltja föl és még a legteljesebb mozgást ábrázoló érmei (Erzsébet Krisztina pozsonyi koronázási érme, hátlap) is a tökéletes nyugalom benyomását keltik. Viszont teljesen kihasználja a haj, köpenyredők, az egész kompozíció nyújtotta színpadi lehetőségeket (Erzsébet Krisztina, l. előbbi) s e két ellentét egyesítésével nagyon emeli érmeinek dekoratív értékét.

Ha elképzeljük, hogy ennek a javakorabeli, tekintélyt parancsoló fejnek tulajdonosa már 36 éves korában meghalt, érthetjük meg, hogy ez a reprezentatív ábrázolási mód mennyire túltette magát a valóságon.

Hátlapján (2. sz.) ábrázolt kép és felirat megengedi a lehetőségét annak, hogy csak az ábrázolt halála után készült. De ha Warou az érmet *Starhemberg* halála után készítette is, az a tény, hogy *Starhemberg* 1699-i haláláig stockholmi követ volt, valószínűvé teszi, hogy ott létesült kapcsolatai folytán kapta halála után ezt a megbízást; sőt az a föltevés is lehetséges, hogy a művész *Starhemberg* útján került hozzánk.

Az érem mindenesetre ifjúkorában, esetleg itteni tartózkodásának elején készíthetett, mert előbb vázolt tulajdonságai dacára későbbi érmeihez képest plaszticitása még nem olyan határozott. Itt még laposabb, inkább a körvonalak erős megrajzolásával igyekszik hatni s a kissé derűs arc több életet visz az ábrázolásba, mint azt későbbi munkáin látjuk, ami e periódusában erős francia hatásra mutat.

Következő ismert érme az 1703-i bécsi vésnökiségének ideje alatt készült s gróf *Salburg Gothard Henrik*, az udvari kamara elnökének („praeses“) emlékét örökíti meg (3. sz.). Ugyanazokat a sajátosságokat mutatja, mint *Starhemberg* emlékérmé, későbbi érmeihez viszonyítva itt is gyöngébb a plaszticitás, inkább síkszerű a feldolgozás, élénkebb és éles a megrajzolás. A hátlapján feltüntetett 1703. évszám ismét bizonyítja, hogy az ugyanolyan jellegzetességet felmutató érmei, így a *Starhemberg*-érem is, életének ebben az első korszakában készültek.

¹¹⁶ Mivel az érem felírásában a királynő születési és halálozási dátuma van feltüntetve és az utóbbi 1695 jan. 7., Forrer ezt veszi az elkészítés időpontjának. — F. D. Winter leginkább Londonban dolgozott s utolsó érmét Forrer szerint 1698-ban készítette. Ugyancsak Forrer föltevése szerint Warou a hátlap kivésésekor Drezdában tartózkodott volna; erre azonban komoly bizonyítékunk nincs.

¹¹⁷ „Medallie Illustrations of the History of Great Britain and Ireland To The Death of George II.“ British Museum kiad. 1911.

¹¹⁸ Van Loon: „Hist. Metal. des Pays Bas“, IV. kötet 187. old.

1703-tól 1707-ig Warou az előlapon Rákóczi mellképével díszített három pompás érmet készített a fejedelemnek. Mivel a művész csak 1703 őszén került Rákóczi szolgálatába, első műve (4. sz.) ezt az évszámot viseli. Ez az érem a szabadságharc megkezdésének emlékére készült. Ha nem is találunk levéltári adatot arra vonatkozólag, miképen készült el Rákóczinak az érmet díszítő mellképe, annak feltűnő élethűségéből, Rákóczi művészpártoló egyéniségéből és abból a körülményből, hogy Warou volt a szabadságharcban szereplő egyetlen éremművész, feltétlen bizonyossággal arra kell következtetnünk, hogy mindjárt Rákóczi szolgálatába állásakor a fejedelem valamelyik táborába utazott és a fejedelem ült művészünknek. Újszerű ennek az első érmének felfogása: teljesen födetlenül mutatja be a fejedelem profilját, nyakát és mellének csak legfelső részét. Warou eddigi mellképei páncélba voltak öltöztetve, nyakukat gallér fedte, mellüket kitüntetések borították és legfeljebb a páncél fölé borított köpeny engedte meg a redők játékát és elrendezését, ami némiképp sejtette a takart mellkas izomzatát.

Rákóczinak különösen ez, de másik két érmén látható portréja is messze esik ettől az ábrázolási módtól. Tudjuk, hogy a hátlapokat és a feliratokat Warou a fejedelem elgondolása szerint készítette; tehát valószínű, hogy Rákóczi maga határozta meg, hogy miképen ábrázolja őt a művész. Mindenesetre Rákóczinak ez a képe egyébb érmeitől lényegesen különböző sajátosságokat mutat. A szabadon hagyott nyakat később megtaláljuk III. Károlyról készített érmein is; biztos, hogy ez már nagy haladás a hazai érmészet művészttörténeti fejlődésében, de III. Károly képe a mellén átvetett egyszerű tógával a klasszicizálva kivésett imperátor-típust juttatja eszünkbe. Ezzel szemben Rákóczi ábrázolása nem annyira reprezentatív és annál sokkal realisztikusabb. A két másik érmen páncél takarja, melyet a másodikon még egy, a mellén csattal összetartott magyaros köpeny borít.

A három érem közül az első kettő szignálva van, míg azt, hogy a harmadik is Waroutól származik, *Sréter* János kuruc brigadérosnak az első fejezetben közölt sorai bizonyítják.

Huszár Lajos írja¹¹⁹ ezekről az érmeokről: „Warou Rákóczitól egy-egy emlékérem verőtöveinek elkészítéseért 200 forintot kapott. Warou mindhárom Rákóczi-érmének verőtövei a munkácsi várból kerültek elő s ezekkel a bélyegvasakkal 1889-ben 3 arany, 21 ezüst és 6 bronz utánveret készült az utánveret megjelölésével. Rákóczi ezeket az érmeiket nemcsak ajándéknak és emlékül osztogatta, hanem ezek egyben hadikitüntetések is voltak. Legalább is erre enged következtetni, hogy a gróf Starhemberg Miksa császári altábornagyot 1708 elején elfogó Bornemissza őrmester hadnaggyá előléptetésén kívül egy ilyen emlékérmét is kapott jutalomképpen Rákóczitól. Elég szépszámban készülhettek, amikor például Kőrössi, Rákóczi kinevezése, egy véletlenül előkerült ládikában is 9 arany és 17 ilyen ezüst „nomismát“ talált 1707-ben.“¹²⁰

A három emlékérem közül az elsőnek hátlapja (4. sz.), mivel a szabadságharc megkezdésének emlékére készült, a kinyújtott balkarján galambot tartó Libertast ábrázolja, amint egyik oldalon Themis, a másikon Egalitas lábainak és kezeinek bilincseit megoldja. Egalitas jobbában pallost és mérleget tart. Themis előtt egy könyv fekszik, *Le | ges | pa | tr*: felírással. A második a vallásügyeket rendező szécsényi országgűlésre készült s ezért hátlapja (7. sz.) a három vallás együttműködését jelképezi: három Vesta-papnő egy antik tűzét éleszti. Ez az utóbbi emlékérem Schuller György nagyszabedű ötvös és éremvésőnél egy ellenérmet váltott ki.¹²¹ Ez Warouét gúnyolja.

¹¹⁹ Dr. Huszár Lajos: „A kuruckor érmészete“, Rákóczi Emlékkönyv, 1935.

¹²⁰ A legutolsó adat Thaly Kálmán cikkéből: Zrinyi Ilona és II. Rákóczi Ferenc ingóságai jegyzéke. (Tört. Tár 1879. 171. old.) — S. Thomassin párizsi „sculptor regius“-nak egykorú rézkarcra maradt ránk (dr. Zimmermann Lajos tulajdona, Bp.), amely talapzatra állítva Warounak egy állítólagos Rákóczi-emlékérmét mutatja be. Thomassin XIV. Lajos alatt sorozatosan készítette el az akkori európai uralkodók képeit. A mi rézkarcunkon a körirat majdnem egyezik az első két Warou-érem köriratával, Rákóczi balra néző mellképe ellenben az ónodi emlékérem képére emlékeztet, bár a rézkarcra a csupaszon hagyott nyak, mellhez szorosan simuló páncél és a könnyedén átvetett köpeny sokkal kevésbé merev, életrevalóbb benyomást tesz, mint az érmen. Alul: D. Warou. F.

¹²¹ Ábráját lásd Resch: „Siebenbürgische Münzen und Medaillen“, Hermannstadt 1901. 69. t. 109.

Elölapiján páncélos katona kergeti el az égő oltártól a három Vestaszűzet; hátlapja semleges ábrázolás: erdélyi tájképben az előtérben hatalmas fa. Az emlékérem művészeti szempontból messze elmarad Waroué mögött.

A harmadik érem hátlapja (8. sz.) az ónodi gyűlés emlékére Rákóczit és a magyar nemzetet ábrázolja Hercules képében, amint a haza ellenségeire, a sokfejű Hydrára, mely valószínűleg Ausztriát és uralkodóházát jelképezi, készül lesújtani. Nagyszerűen van kivésve Hercules izmos alakja: csupa erőt és élet-halálra menő küzdelmet fejez ki. Míg a két első emlékérem hátlapjának képei kompozicionális, zárt egységnek mondhatók, ennél a küzdő Hercules szinte kilép a képből.

A Rákóczi-szabadságharc utáni érmei működésének második szakába esnek és a vonalak már merevséget árulnak el. VI. Károly mellékletünkben közölt rendeletének pénzverésre vonatkozó hatását az érmeknél is megtaláljuk: az előlapon ábrázolt alakok reprezentatív, ünnepélyes pózban és eszményítve vannak kivésve, nőalakjait a hideg előkelőség és finomság jellemzi; feltűnő képeinek plaszticitása és aprólékos kidolgozása.

Félreismerhetetlen ettől az időtől kezdve a svéd *Heraeus Gusztáv Károly*, a császár régészeti felügyelőjének hatása stílusára. Ettől kezdve, egy kivételével, összes ismert érmét ennek tervezete szerint készítette.

Kapcsolatai Heraeussal a frankfurti koronázásig nyulnak vissza. *Bergmann* írja,¹²² hogy Heraeus gondolata volt a császári ház történetét emlékérmekben megörökíteni. Ennek a gondolatnak megnyerte gróf *Dietrichstein* Fülöp főlovászmestert, aki a császárnak 1711-ben Frankfurtban átadta Heraeus tervezetét „zu einer Historia Numismatica Serenissimae Familiae Austriacae sammt einem Risse zur Probe, den der Kaiser in Wien unserm Heraeus zurückstellte und an deren Fortsetzung zu denken befahl“.

Az osztrák császári ház tervezett éremtörténete, mely kizárólag VI. Károly éremtörténetévé nőtte ki magát, már több külföldi példa után jött létre. Mint említettük, Franciaországban és Svédországban készítettek már hasonló sorozatokat s egy ilyen sorozat megalkotásával töltötte ekkor még idejét Porcszországban a svéd *Bengt Richter*, aki később Bécsbe jött s bekapcsolódott Heraeus munkájába.

Valószínűleg Heraeus eszközölte ki a császárnál, hogy pozsonyi koronázásakor Warout császári és királyi kamarai éremvésnökké („Cammer-Medailier“) léptesse elő. Heraeus már ugyanebben az évben, 1712-ben, írja Warouról, hogy „Cammer-Medailier“-nek nevezték ki azzal a kikötéssel, hogy évenként két történeti érmet készít „zu gnaden Pfennigen und Sr. Kayl. May. Medaillen Historie“.

Ezután folytatólagosan felsorolja az eddig ennek keretében Warou által már elkészített érmekeket, amit arravaló tekintettel, hogy a forrásmunka eddig még nem került feldolgozásra, szószerint közlünk: „Hat dieses Jahr (t. i. 1712-ben) 3 Medaillen zu Seiner Kaysl. May. Historie Verfertigt: 1. Gross gegossene auf die Hungarische Crönung. 2. Eine geprägte auf die Huldigung, welche samt einer dazu Verfertigten unter dem ersten grundstein der Neuen Kierch in der Rossau Von Sr. Kayl. May. geleet worden. 3. Dito auf die Cavalcade der Toisonisten“.¹²³ Végül megjegyzi, hogy a császár éremtörténetéhez tartozó érmekeket két példányban őrzik meg: az egyiket a császár személyes használatára, a másikat a gyűjtemény számára.

Warou csak 1713 március 26-án kapja meg előléptetése hírét írásban.¹²⁴ A kinevezési okirat dícséri az éremvésésben elsajátított ügyességét és egyéb, már ismeretes képes-

¹²² Bergmann: „Über die historia metallica.“ (Teljes címét lásd az irodalomnál.)

¹²³ „Tagebuch des Heraeus“, Wien, Münzkabinett (kézirat). — Ugyanitt írja Heraeus: „Von den Gennaro ist eine in Silber gegossen worden Restitutori Italicae (?), sso aber umgemacht werden muss.“ Kellemetlen megállapítás, melyhez hasonlókkal azonban Gennaróval kapcsolatban már találkoztunk.

¹²⁴ Hofkammerarchiv, 1713 jún. 28. F. melléklet és 1713 szeptember 15. B. másolat. — Egy részét a Stempellsammlung IV. leközli. — A magyarul közölt rész eredeti szövege: „in ansehung dessen wohlerlernt, und geraume Zeit Hero Zu aller Satisfaction geübten Medaillier Khunst, mithin zu bedien-, und Verfürttigung der Hystorie Medaillen bekandter massen Vollkombentlich besitzender Habilitet, die sonderbahrs hohe Kay: gnad gethann, vnd zu dero Cammer Medaillier dergestalten allergnädigst declarirt, an- und aufgenohmmen, dass der selbe sein Vorgedachte Medaillier Kunst allein in denen Hystorie Medaillen anwenden, und exerciren, auch jährlich Zwey paar wohlgemachte Stahlene Medaillen Stempel nach des Antiquiteten Inspectors Project Verferttigen, Vnd Ihro May: eigen zu Verbleiben überluffern solle.“

ségeit, melyek alkalmassá teszik őt arra, hogy az éremtörténet érmeit ő vésesse. Ezért a császár őt azzal a kikötéssel nevezi ki „Cammer Medaillier“-ré, hogy művészetét kizárólag csak az éremtörténet részére készítenő érmek vésésére fogja fordítani és megparancsolja, hogy évenként két pár kifogástalanul véssett érem-verőtövet szállítson neki. A verőtöveket pedig az „Antiquiteten Inspector“ tervezete és útmutatásai nyomán kell elkészítenie. Mint tudjuk, „Antiquiteten Inspector“-rá épen ebben az időben Heraeust nevezte ki a császár.

Warou ezt a megszorításokat tartalmazó és művészetének fejlődésére bizonyára káros hatású császári parancsot pontosan be is tartotta. Ebből és a következő időből csak egyetlen egy érmét ismerjük, mely valószínűleg nem tartozik az előbb említett éremtörténethez: ez Kinskyné szül. Berka grófnő 1713-i jelzett és datált, eddig tudtunkkal sehol sem publikált, arképes érme, amely talán még írásbeli kinevezése előtt készült. (12. sz.) Egy ólompéldánya nagyon rossz állapotban maradt ránk a bécsi Éremtárban.

Tudjuk, hogy Károly császár magyar királlyá való koronázásakor ült neki. Ekkor elkészült arképének legtöbb érmén való ábrázolási módja szoros kapcsolatban van a császár és király egyidejűleg kiadott rendeletével, melynek idevonatkozó része ugyan- csak Heraeus útmutatását követi, a pénzverés egységesítésével foglalkozik s amelyet az okmánytárban közlünk.

Az egyes, Heraeus éremtörténetébe tartozó, érmek készítő művészeinek megállapításánál nagy fontossággal bír annak megállapítása, hogy mikor és melyik vésnök dolgozott Heraeus számára? Egy korabeli numizmatikai könyv¹²⁵ függeléke, 1716 október 9-i keltezéssel, közli Heraeusnak az éremtörténettel foglalkozó egyik levelét. Itt egy jegyzék felsorolja az ő tervei szerint annak keretében addig elkészült huszonöt érmét, de a vésnököt nem nevezi meg mindegyiknél.

Az első érem Gennaronak 1712-ben készült, jegyzetben már említett érme, amely azonban rosszul sikerült s többé vele nem is készítettett érmeket. A továbbiak között találjuk a Hofmann János Mihály bécsi vésnökötől és Waroutól a frankfurti koronázásra 1711-ben készült érmét (23. sz.), tehát bizonyos, hogy már ezt is Heraeus tervezte.

Warou, Gennaro és Hofmann nevein kívül azonban csak Bengt *Richter* névvel találkozunk itt, aki több idetartozó emlékérmét véssett. Hofmann és Gennaro stílusában az említett egy-egy érmen kívül nem találunk mást, és részben stílárís, részben írott adatok nyomán elfogadhatjuk, hogy egy-két jelentéktelenebb, alapköletételhez készült érmen kívül az összes többi érmét 1716 októberéig Warou és Richter készítette.

Richterről pedig, aki szintén svéd születésű és a porosz udvarban dolgozott, még Newald sem tételezi föl,¹²⁶ hogy 1714 előtt jött volna Poroszországból Bécsbe és „Ober-Medaillieur“-ként való felvétele az osztrák státusba csak 1715 július végén történt.¹²⁷ Erről más forrásokon kívül a Wiener Diarium 1715 november 15-i száma is megemlékezik. Ezt azért is tartjuk fontosnak közölni, mert ebből világosan kitűnik, hogy Richter jöveteléig egyedül Warou dolgozott állandóan mint kamarai éremvésnök az udvar részére: „Nachdem Ihro Kayserl. und Catholische Majestät allergnädigst beschlossen... so künftighin dero Medaillen-Historie vorstellen, an Erfindung und Ausbreitung ein gleiches Ansehen zu geben, als solche in Frankreich, Schweden und zuletzt am Preussischen Hofe gehabt auch zu dem Ende ausser Dero Cammer-Medaillieur Herrn Daniel Warou, annoch den durch seine Schwedische und Preussische Medaillen berühmt gewordenen Herrn Benedict Richter als Ober Medaillieur allergnädigst aufgenommen“.

Kétségtelen tehát, hogy az egész 1712., 1713. évben és 1714. év első felében (az említett két érmen kívül, amelyek közül az egyiket úgyis Hofmann Warouval együtt készítette és a szintén már említett néhány kevésbé fontos alapköletétel alkalmával készülteken kívül) az összes emlékérmeket Warou készítette.

¹²⁵ „Thesaurus Numismatum Modernorum Huius Saeculi... ab Anno MDCC. Norinbergae.“

¹²⁶ Newald 53. old. 1. jegyzet.

¹²⁷ Stempelsammlung IV., B. Richter.

Warou 1713 szeptemberéig elkészült, de még meg nem jutalmazott emlékérméről is fennmaradt számunkra egy költségzsámla,¹²⁸ mely szintén támpontul szolgálhat működésének megállapítására:

„Aufsatz Wass ich Vor Ihro kayl: Matt: zu dhero Cabinet gehörig gearbeitet:	
1mo. Ein Hercules cum Clava in Wax	fl 30.—
2do. Allerhöchst mentioniret Ihro Matt. Bildnus in Wax sambt Revers, welches von Beden seyten Eingafasset mit geschliffe- nen Cristallen	fl 100.—
3to. Vorbedeite Bildnus sambt Revers in Silber gegossener re- touchiret, so sambt dem Silber welches ich darzugegeben vnd biss 27 Loth gewogen	fl 80.—
4to. Ein Huldigungs Medaille nach dess kayl: Antiquiteten Inspectors angeben	fl 200.—
5dt. Die Ver Enderung der Einen Seiten zum Vöst des guldinen Vlüss	fl 100.—
6to. Deto Die Medaille zur Einlegung in dem fundament der Kir- chen im Sogenannten Lichten thaal	fl 60.—
Sambt vnterschiedener anderer Arbeith so hier nicht angesetzt Summa	fl 570.—

Daniel Warou.“

Heraeus „Inscriptiones“ c. könyvében¹²⁹ egyenként felsorolja az Éremtörténet részére általa tervezett érmekeket és magyarázza felirataik jelentőségét. Mi Warou második periodusának érmeit ennek, Heraeus naplójának és a művész költségzsámlájának nyomán fogjuk tárgyalni.

Első ilyen a J. M. Hofmannal együtt készített frankfurti koronázási emlékérem (23. sz.). A császárok koronázásakor szokásos módon, egyik oldalán az uralkodói jelvényekkel és a császár összes címeivel, a másikon választott jelmondatával és egy szimbolikus képpel véste — amely ebben az esetben VI. Károly világot átfogó hatalmára való célzással, mely ugyan Spanyolország elvesztésével épen tűnőben volt, egy felhőkoszorúban ábrázolt földgömb. Ezt a szimbolumot látjuk a felirat megfelelő változtatásával később III. Károly pozsonyi és prágai koronázásánál, valamint a királyné pozsonyi koronázásánál is.

1712-ben készült emlékérméről, mint fentebb idéztük, Heraeus naplója is megemlékezik. A három darab közül a rossai templom alapkőletételére készült érmét nem ismerjük, míg a pozsonyi koronázásra készült nagy öntvény Warou legszebb fennmaradt szignált munkája. (9. sz.) A bécsi Éremtár csak öntöttvas példányát őrizte meg; de mint feljebb szintén idézett költségzsámlájának második és harmadik pontja bizonyítja, készült belőle egy díszes, csiszolt kristályokba foglalt viasz-, valamint egy öntött ezüst darab is. Előlapja a királynak rendelete szerint reprezentatív és eléggé merev, impozáns, jobbranéző arcképe, amelyet művészünk szokatlan erőt eláruló plaszticitással és a legprecízebb aprólékossgal dolgozott ki. Valószínűleg ennek viaszváltozata volt az az érem, amelyhez a király élő modellnek szolgált. Magyar szempontból figyelemreméltó, hogy III. Károlynak az egyetlen érme, amelyen a mellen láncsal összekapcsolt (ezt ekkor kezdték zsinór helyett használni) magyar mentében és ruhában ábrázoltatta magát. Ennek előlapját a 33. oldalon mutatjuk be.

A harmadik darab az Aranygyapjas-rend visszahozatalának emlékérmé (11. sz.), melynek hátlapjáról a költségzsámla ötödik pontja beszél, előlapja pedig a negyedik pontban említett hódoló-érem előlapjával egyezik. A hódoló éremnek mi csak Richter-Warou (24. sz.) összeállítású darabját ismerjük, míg az Aranygyapjas-rend érme megmaradt az

¹²⁸ Hofkammerarchiv, 1713 szept. 15. Jegyzetben Newald is közli (18. old.)

¹²⁹ „Inscriptiones Heraei.“ A könyv megtalálható a bécsi Kunsthist. Mus. Éremtárában.

Sajnos a Forrer által Warounak tulajdonított és általa ábrában is közölt gyönyörű Erzsébet Krisztina-öntvényt (39. sz. E. és 40. sz.) csak Warou kérdéses emlékérméi közé sorozhatjuk. Valószínűleg honfitársa, B. Richter, véste. Bár stíluskritikailag a két svéd művész emlékérméit nagyon nehéz elválasztani egymástól, itt az arc vonalai annyira egyeznek Richter jelzett királyné-portréjával (25. sz. E.) és olyannyira különböznek Warou fentemlített munkájától, hogy mi nem merjük Warou munkái közé számítani. A csillagos hátlap (39. sz. H.) már stíluskritikailag is művészünkől származhatik (ez tehát valószínűleg negyedik Erzsébet Krisztina éremképe), annyival is inkább, mert kétségtelenül megállapítható a Richter-Warou művészpárnál, hogy az előlapokat legtöbbször Richter, a hátlapokat pedig Warou véste.

Ugyanilyen párosítást találunk a péterváradai és belgrádi győzelmek emlékére készült öntvényeknél is (30. és 33. sz.). A hátlapok Heraeus és Warou már említett feljegyzései, valamint a hasonló vert érmek szignaturája alapján Warou munkái; az előlap császárképe valószínűleg B. Richter munkája. Ismerünk ugyanis teljesen hasonló vert előlapot a király mellpáncélján a kétfejű sassal Richter jelzésével (22. sz. E.). Ez az ábrázolás pedig teljesen eltér Warou III. Károly portréitól.

Végül megemlítjük, hogy Warou 1713 októberében kéri az udvari kamara utasítását a Bertoldstorffban (ma Berchtoldsdorf bei Mauer, Bécs mellett) építendő templom alapkövébe 1713 nov. 3-án falazandó arany és ezüst érmére vonatkozólag.¹³⁰ A kamara rájegyezte az aktára, hogy a pénzverde engedélyezze helyiségeiben az érme verését. Más erről az éremről nem tudunk.

Összegezve Warou érdemeit a birodalom éremművészetének fejlődésében, megállapíthatjuk, hogy mint XVIII. századbeli barok éremművész Ausztriában és Magyarországon az úttörő ő volt. Munkái technikailag elsőrangúak; a gond és hozzáértés, amellyel a vésőt kezelte, ebben a tekintetben a legelsőkhöz emeli. Művészetileg szintén elsőrangú, mint plasztikus; képeinek tisztaságát és előkelő ízlességét pedig honfitársán, B. Richterén kívül, egy kortársánál sem találjuk meg. Ahol alkalma nyílik rá, ott feltűnő elbeszélő, mesélő képessége. Hibája, hogy bár barokk művész, első munkáit kivéve, ábrázolásaiban hiányzik az élettel való kapcsolat, sokszor — különösen 1712-től — merevek, nincs meg bennük a déliek elevenessége; lehet, hogy Heraeus tervezeteitől való függése és a ráparancsolt reprezentatív ábrázolási módra való törekvés rontott rajta. Talán szabadon inkább megtalálta volna kifejezési formáját. E hiány miatt azonban csak a XVIII. század első évtizedeinek legjobb éremművészei, a hasonló nehézségeket szerencsésen megoldó Ph. Ch. Becker, stb., sőt még honfitársa, B. Richter, után említhetjük.

A francia iskola svéd közvetítéssel sem mutatkozott nálunk túlságosan termékenynek. Bengt Richter, Warou és szellemes spiritus rectoruknak, a szintén svéd Heraeusnak, elmúltával legfeljebb talán az osztrák emlékérem-művészet fejlődésére gyakorolt mértékletesítő, az ízlésséget mindig szem előtt tartó hatásáról lehetne megemlékezni.

IV. Warou pénzei és pecsétei.

Négy uralkodó alatt működött Warou Dániel mint körmöcbányai vésnök, még pedig I. Lipót, II. Rákóczi Ferenc fejedelem, I. József és III. Károly alatt. Mégis megállapíthatjuk, hogy csupán a három utóbbi idejében készített verőtöveket. I. Lipót idejéből még nem ismerünk Warou-pénzeket.

A pénzeknél, mivel Körmöcbányán ekkor nem szignálták a vereteket, nehéz megállapítani a vésnökök személyét. Ránk maradt okmányok, költségjegyzékek alapján felismerhetjük az egyes művészeknek megfelelő darabokat és az így felismert vereteikkel, valamint érmeikkel való összehasonlítás és stíluskritika segítségével állapíthatjuk meg a vésnökök működésének teljes területét.

Waroutól okmányszerű bizonyítékaink csak III. Károly idejéből maradtak. Ezek időrendben a következők:

¹³⁰ Münzamt-Archiv 1713 X. 29. és Stempelsammlung IV. 1362. old.

1. 1712 szept. 25-én¹³¹ M. J. Sauerwein „Krebnitzer Einnehmer“ írja, hogy Fröhlich, a körmöci verde alkalmazottja, 22-én este Körömre érkezett és három pár forint verőtövet, két dukát és két poltura poncát hozott és megjegyzi, hogy a forinttövek már ugyanazon a héten „werden gehertnet werden“. Ez a sietség abban találja magyarázatát, hogy ezek voltak az első III. Károly képével készített tövek. 1713 jún. 28-i beadványában¹³² pedig Warou hivatkozik arra, hogy ezeket a töveket és poncákat ő készítette és küldte el Fröhlicshez Körömre, ahol már sürgősen szükségük volt rájuk.

2. 1714 július 16-án¹³³ a kamara elrendeli, hogy Warounak Erdély számára készített és már be is szolgáltatott egész-, féltallér és dukát poncákért 160 forintot „aus dasigen Münz Gestöhlen“ fizessenek ki. A 160 forintot még sokáig nem kapja meg és Haan élelmezési komisszáriussal történt többszöri levélváltás után 1715 márc. 16-án¹³⁴ találjuk erről Haan utolsó jelentését, melyben megemlíti, hogy a poncákat Beckh virmonti zászlós a kamara 1714 okt. 11-i levelével hozta el Károlyfehérvárba (ma Gyulafehérvár) és kérdi, hogy ő fizesse-e ki Warout, vagy pedig már megkapta a maga 160 forintját?

3. Gróf Caraffa Ferdinánd és Sebastian von Peyer jeletnik¹³⁵ 1715-ben, hogy az elkészült csavaros verőberendezést kipróbálták, az nagyon jól működött, de az idő rövidsége miatt nem tudtak teljesen új verőtövet készíteni és ezért a VI. Károly tallérokat peremükön I. József jelmondatával díszítették,¹³⁶ úgyhogy az így készült tallérok nem kerülnek forgalomba, hanem csak Bécsbe küldenek két darabot. Ugyanezt írja Warou is, de nem említi, vajjon ezek is az ő tövei voltak-e? Erre megfelel a következő költségjegyzék.

4. Warou egy költségjegyzékében felsorolja,¹³⁷ hogy Körnőcbánya számára

1715 júniusában egy pár 1 talléros verőtövet,

1715 augusztusában 1 pár ½ talléros verőtövet,

1715 október végén 1 drb egyoldalú 1 talléros hátlap

verőtövet vésett s ezért a munkáért 115 forintot kér. Az 1715 júniusi talléros verőtőnek megfelel a hengeres géppel készült 1715-i tallér, miután a csavaros gépet csak novemberben állították fel; az 1715 októberinek valószínűleg az I. József-féle peremfelirattal ellátott, csavaros gépen vert, ismeretlen darab, amelyhez ügylatszük a júniusnak előlapját használták; a forintos verőtövekkel készült 1715-i pénzeket nem ismerjük.

¹³¹ Hofkammerarchiv 1713 jún. 28. E. melléklet.

¹³² Hofkammerarchiv 1713 jún. 28.

¹³³ Hofkammerarchiv-Protokollen 1714 júl. 16. és Stempelsammlung IV. 1362. old.

¹³⁴ Hofkammerarchiv 1715 márc. 16. — A Haannak Erdélybe küldött poncákról következő adataink vannak: a) 1714. VII. 16. „D. W.... Bitt vmb Bezallungs anschaffung wegen der zuer Sibenburg. Münzt gehörig Punzen einrichtung.“ — b) Ugyanezzel a dátummal hagyja meg a kamara Haannak, hogy W. számára a már leszállított poncákért és poncáló-berendezésért 160.— frt fizessen ki. — c) több irat után Haan 1715 márciusában jelenti a kamarának, amit a szövegben közlünk, hogy a poncákat csak 1714. X. 11-én kapta meg s kérdi, ő fizesse-e meg a 160.— frt? — Mivel 1714 júl. 16-a előtt nem találtunk adatot arra, hogy Warou Erdélybe poncákat szállított volna, helytelennek kell lennie Newald megállapításának (22. old.): „Kropf... hatte in Kremnitz verbesserte Münzrequisiten bestellt, welche unterm 29. October 1710. nach Hermannstadt abgingen. Ueber Auftrag der Starhembergischen Commission hatte Warou in Kremnitz die Prägstämpel, selbstverständlich für Taschenwerke, für ganze und halbe Thaler und für Ducaten angefertigt, welche gleichzeitig mit den übrigen Requisiten nach Hermannstadt gelangten. Warou bekam für diese Stämpel den Betrag von 160.— fl. Zu den mit denselben geprägten Hermannstädter Münzen gehört der Ducaten von 1710., Schultess Katalog Nr. 4865.“ Lehet, hogy rendelték Körömre verőtöveket és az is lehetséges, hogy ezeket Warou készítette; mivel az 1710-i dukátot csak leírásból ismerjük, nem tudjuk ezt eldönteni. De azok a poncák és poncáló-berendezés, amelyekért Warou 160.— frt kapott, csak 1714 okt. 11-én érkeztek meg Haan élelmezési komisszáriushoz Gyulafehérvárra. Valószínűtlen, hogy ugyanennyi és ugyanilyen verőtőért is csak 160.— frt kapott volna, úgyhogy Newald legjobb esetben is csak összekeveri a két küldeményt; de felfogásunk szerint, mivel se pénz, se okmánybizonyítékot erre nem találtunk, 1710-ben Warou egyáltalán nem küldött semmit sem Erdélybe, hanem csak 1714-ben.

¹³⁵ Hofkammerarchiv 1716 febr. 12. — A jelentés szövegét l. 110. jegyzetben.

¹³⁶ Newald írja ezzel kapcsolatban (50. old. 1. jegyzet): „Münzensammler mache ich auf die Kremnitzer Thaler Carls VI. vom Jahre 1715. mit der Handschrift: „Amore et timore“ ganz besonders aufmerksam. Der Stämpel ist von Warou geschnitten.“ Sem a verőtövet, sem ilyen tallért beható kutatásunk dacára se Bécsben, se Pesten nem találtunk. Megjegyezzük, hogy I. József 1711-i körmöci tallérjának peremkörirata: „Hinc decus et tutamen.“

¹³⁷ Hofkammerarchiv 1716 márc. 6. és Stempelsammlung IV. 1362. old.

Hogy stíluskritika segítségével is megállapíthassuk Warou munkásságát, alapul a körmöci pénzverdében működése alatt 1699—1729 között készült és a Nemzeti Múzeum Éremtárában őrzött nagyobb pénzeket vesszük. Kivétel az a néhány darab, amely csak a bécsi Éremtárban található. Ezeket külön jelöljük. Megjegyezzük, hogy I. Lipót uralkodása alatt, amikor Körömőcön még csak hengeres verőgép működött, egyáltalán nem találtunk olyan jellegzetességeket viselő pénzeket, amelyeket Warounak tulajdoníthatunk volna. Az ebben az időben vert körmöci dukátok és tallérok, bár sokkal szebbek, mint voltak az 1699 előttié, mégse közelítik meg Warou tökélyét és egészen elűtnek az ő stílusától; azonkívül erre az időre munkájára vonatkozó bizonyító adatunk sincs. El kell fogadnunk tehát azt a feltevést, hogy Warou az elavult hengeres verőgéphez saját maga nem készített töveket, legfeljebb tanítványai dolgoztak utasításai szerint s ezért az 1699—1703 között vert körmöci pénzeket nem is tárgyaljuk. Az előbbi megállapítás nem illik Rákóczi pénzeire, amelyeknek több poncáját és verőtövet mégis kétségtelenül Warou véste; azonkívül III. Károly 1715-i tallérjára és 1712—13-i féltallérjaira. Az előbbi teljesen és az utóbbiaknak előlapja szintén az ő munkája. Hengeres gépen nyomott pénzekhez ezeken kívül legfeljebb poncákat készített. A kronológikus sorrendet felborítva, először a Habsburgok pénzeit tárgyaljuk, mert mint láttuk, ezeknek szerzőségét fentebb részben mégis sikerült okmányokkal is igazolni, míg a Rákóczi-pénzekhez ilyen természetű írott adataink egyáltalán nincsenek.

Körömőbánya. A) I. József és III. Károly (1710—29.) *Dukátok.* Első adatunkból kitűnik, hogy Warou 1712 szeptemberében két dukát-poncát küldött Körömőbányára. Arravonatkozólag, vajjon vésett-e teljes dukát-verőtöveket is, nincsen adatunk. Ez nem is valószínű, mert egyrészt a körömőbányai dukátok előlapja a körmöci aranyaknak az egész világon közismert finomsága és elterjedtsége miatt Heraeus tervezete nyomán ugyanaz maradt, mint amit korábban, I. József alatt használtak,¹³⁸ másrészt ez az I. József alatt is használt előlap oly primitíven mutatja be az álló királyalakot, hogy azt semmiesetre sem tulajdoníthatjuk Warounak. Teljesen ugyanazt a kezdetlegesen, puhán, nehézkesen ábrázolt királyalakot használták 1710-től 1721-ig s III. Károly trónralépése után csak a körirat változott meg megfelelően. Bár 1721—30 között mégis kissé szebben vésett előlapot használtak, vésnöke ekkor sem Warou, hanem valószínűleg csak tanítványa.

Az előlap mitájára a hátlap is azonos 1710—30 között. Míg 1710 előtt a Madonna nagyon kezdetleges, ettől kezdve sokkal szebb és pompás ráncokban eső ruhában ábrázolja a vésnök. És míg azelőtt a Madonnát körülvevő kereten kívül volt a mandorla, 1710—30 között a mandorla került a keretbe, 1731-től pedig a keret egészen elmarad. Valószínű, hogy Warou poncái a Madonna kivésésére szolgáltak. Ezt a feltevésünket az is bizonyítja, hogy az Országos Levéltárból ismerünk egy, az 1712-i rendelethez mellékelte vázlatot,¹³⁹ mely Waroutól származik és amely a pozsonyi és nagybányai pénzverde számára készült. Ezen a dukátok számára a császár mellképén kívül csak a Madonna vázlata látható karján a kis Jézussal. Tudjuk, hogy Körömőbányán a régi álló császárkép maradt érvényben, tehát csak a Madonna ábrázolására helyezhettek különös súlyt.

¹³⁸ Az ötös bizottság (Heraeus, Warou, v. Palm stb.) felterjesztéséből (Newald 42. old.): „Bey der Guldenen Münz deren Ducaten pliebe die Sacra effigies Ewer Kays. Cathol. Mayst. in der Bildung durchaus wie bey den Thalern, ausser bey den Crebnizern, deren extrinsecum, ohne praejudiz dess auss dem innerlichen valor, Welt Kundbahren pretij, in nichts zu ändern ist.“ Körömőcön tényleg megmarad az álló császáralak, míg a többi verde dukátjaira a tallérokban is látható új mellkép kerül.

¹³⁹ Fényképpel közölte Harsányi Pál: „III. Károly rendelete a nagybányai és pozsonyi pénzverdéhez 1712-ből.“ (Magyar Régészeti Társulat Évkönyve, 1923—26. 277. old.) Az eredeti irat a Nemzeti Múzeum Levéltárának Törzssanyagában (Jankovich-gyűjtemény), 1712. A vázlaton a tallérhátlap címerképe, a csavaros és hengeres géppel készült két tallérfafta nagysága, a dukátok előlapja számára tervezett III. Károly-mellkép, és hátlapjuk számára a Madonna a kis Jézussal van ábrázolva. Alatta a tallér elő- és hátlapjának később kivitelre is került szövege a császár összes birodalmi címeivel. A hátlap körirata át van húzva és III. Károly magyarországi címeire javítva. Mégis az áthúzott címek kerültek a talléron kivitelre. Az iraton fent: Presburg. — Az ábrák és eredeti írás egyforma szürkés-kékes tüssal készült, tehát mindkettő egy kéztől származik. Ez az írás pedig a bécsi Hofkammerarchivban aláírásával ellátott iratokkal való összehasonlítás alapján kétségtelenül Warou írása, a javítás pedig Heraeus sajátkezűleg írt naplójával (Bécs, Münzkabinett) való összehasonlítása alapján Heraeusé. Az egész fönt leírt tervezetet tehát Warou rajzolta és írta, Heraeus pedig kijavította.

És tényleg, ha a mandorla nem is, de maga a Madonna teljesen egyezik az említett körmöci dukátokéval. Azon pedig, hogy ugyanez a Madonna-típus már az 1710-i körmöci dukátokon is szerepel, nem csodálkozhatunk, mert mint a talléroknál is látni fogjuk, az 1712-i rendelet és vázlat az I. József alatt már folyamatban lévő tanácskozások, tervezetek, sőt újonnan vésett verőtövek eredményei alapján készült.

Feltűnő, hogy az 1710—30 között használt Madonna-kép mennyire egyezik úgy arcban, mint ruhában Rákóczi körmöci forintosainak Madonnáihoz is. Ha pedig ezeket még összehasonlítjuk Warounak Erzsébet Krisztina koronázására készült érmén (14. sz.) a szépség istennőjének arcával, kétségtelenül egy művész vésőjét ismerhetjük fel mind a háromban: a véset tiszta és szép, a homlok magas, az arc hosszú, téglalap alakú, a szemek, ajkak, orr puhán, de plasztikusan, néhol jóformán csak kis karikákkal vannak ábrázolva. Tehát a dukátok előlapját legfeljebb Warou útmutatásai nyomán vésték, a sokkal szebb hátlapokhoz viszont kétségtelenül készített 1710—30 között művészünk poncákat (44. sz.).

Tallérok és féltallérok. A tallér volt a birodalomban leginkább közkézen forgó és amellet nagyfelületű ezüstpénz. Ezért elsősorban a talléron követhetjük nyomon a XVIII. sz. első évtizedei ábrázolásának egyes fázisait. Ha, mint említettük, a körmöci dukát ebben a korban nem is fejlődik úgy, mint a többi verde dukátjai, a körmöci tallérok viszont a legérzékenyebben és legszemléltetőbben tükrözik vissza a birodalom pénzeinek külső fejlődését.

1712-ben Heraeus a császárnak benyújtott tervezetében írja,¹⁴⁰ hogy csak két vésnök van, akik csavaros verőgépre és az új művészi elgondolás szerint tudnak verőtöveket készíteni: J. M. Hofmann bécsi vésnök és Warou, de ezek közül is Hofmann már meglehetősen idős. Bár ezután néhány éven belül több külföldi vésnököt is szerződtettek, az új ábrázolással készült körmöci pénzeket természetesen csak Warou készíthette. Ilyenek pedig csak a tallérok voltak.

III. Károly 1712-i rendeletének előzményei még I. József idejébe nyúlnak vissza. 1711-ből ismerünk egy körmöci, az új csavaros verőgéppel és peremfelirattal vert, kétségtelenül Waroutól származó tallért (45. sz.), amelyről lényegileg mintha lemásolták volna III. Károly rendeletét. Csak a ruhában mutatkozik némi eltérés. I. József császár mellképe már ezen átvett tógával, csupasz nyakkal, remek, reprezentatív, de korántsem oly merev ábrázolással jelenik meg, mint III. Károly első tallérjain. Csak az 1718-i tallérokön láthatunk újból ilyen szép előlapot.

Newald szerint is két ismertetőjele van Warou pénzeinek:¹⁴¹ a császár nevét a homlok elé véste, mint ezt Ph. Ch. Beckernél is láthatjuk és a hátapon a címer alsó pereme hármass félkörben lóherelevélszerűen tagozódik. Mi ezt a megállapítást csak megerősíthetjük, de hozzátesszük, hogy bár az ilyen pénzek mind Waroutól származnak, előfordul, hogy néha stilizálásban kissé eltér ettől a merev formulától. I. József tallérja azonban mindkét jellegzetességet pontosan Newald megállapítása szerint tünteti fel.

I. József gyors halála miatt nem tudta reformjait keresztülvinni; hogy ilyenekre gondolt, bizonyítja Warou körmöci útja alkalmával (1709—11; lásd I. és II. fejezet) elkészített csavaros verőgép és az említett József-tallér. III. Károly, miután trónra került, hosszas tanácskozások után, melyek már I. József alatt is folytak (l. részletesen Newald 39. oldal) a v. Palm, Heraeus, Schickmayer tisztviselők, J. M. Hofmann és Warou vésnökökből alakult bizottság tervezetét 1712 okt. 5-én elfogadta és ennek alapján küldötte el az összes verdéknek a függelékben közölt rendeletet.

Ez a rendelet részletesen írja elő úgy az előlapok, mint hátlapok rajzait. Az egyes verdék számára csak annyit változtattak rajta, amennyire a hátapon feltüntetett címer és felirat miatt szükséges volt. Körmöcbánya számára tehát a következő betoldást használták:¹⁴² „dass in das Erste Feld das Wappen von Spanien, in das andte das von Böhmen, in das dritte das von Österreich, und in das Vierte das von Burgund zu khumben hat. Das Herzschildtl hingegen würdet das Königl. Hungar. Wappen mit der

¹⁴⁰ Newald 43. old.

¹⁴¹ U. o. 52. old. jegyzet.

¹⁴² U. o. 45. old.

darauf gesetzten Cron haben, und neben dem Adler die 2 Buchstaben K: B: id est Krem-niz Bania beizustellen seyn“. A köriratot pedig a következőképen írták elő:

DAL: CRO: SCL: REX: ARCH: AUST: D: BURG: 1712.

1712-ből ismerünk egy csavaros verőgépen K—B verdejeggyel vert tallért (46. sz.), melynek verőtővét föltétlenül Warou véste. Hogy a tallért a Bécsbe vitt csavaros verőgépen verték Körmöcbánya számára, vagy pedig Körmöcön, azt nem tudjuk. Tény, hogy az I. számú okmányunkban közölt Körmöcbányára küldött verőtövek és poncák között tallér-verőtő nem szerepel. Ez az egyetlen körmöci tallér, amely a király öltözetében, a páncél, gallér és nyak megrajzolásában híven követi a rendelet előírását és már csavaros verőgépen, szélén „Constanter Continet Orbem“ peremirattal készült. Eltérést csak a hátlap körirata mutat, amelyet — mint a már említett, Pozsony számára készült vázlat bizonyítja (I. 139. jegyzet) — Warounak a rendeletet megelőző eredeti tervezetét követi és így nem III. Károly magyarországi, hanem császári címeit sorakoztatja fel, ami különben az összes utána következő körmöci pénzekben is így van. A hátlap címerkeretének megrajzolása ugyanolyan, de művésziesebb, mint I. József talléréján és III. Károly mellképén a páncél rajza erősen emlékeztet az ónodi emlékérem Rákóczi mellképének páncéljára.

1712-ből és 1713-ból ismerünk körmöci féltallérokat is, melyeket ugyan még hengeres géppel készítettek, de valószínűleg első okmányunk verőtöveinek felhasználásával (49. sz.). A hátlapra ugyan ezt nem állapíthatjuk meg bizonyossággal, különösen mert — ami Warounál szokatlan volna — a pajzs keretének alsó része félköríves, de az előlap portréja majdnem egyezik a pétervárad győzelem emlékére (1716. — 15. sz. E.) vert érem királyképével, melyről már említettük, hogy valószínűleg szintén 1712-ben készült. A király neve homloka elé van vésvé. Az 1714—17. között készült forintosok kezdetleges, hengeres géppel nyomott darabok, amelyek legfeljebb valamelyik alárendelt vésnökötől, talán Roth Jeremiástól, származhatnak. Az 1715-ben költségjegyzéke szerint Körmöcre küldött forintos verőtövek lenyomatait nem ismerjük.

1712 után csak 1715-ből ismerünk tőle egy tallértípust (Bécs, Münzkabinett és dr. Zimmermann Lajos gyűjteménye, Budapest), amely megfelel a 4. szám alatt közölt költségszámla adatának. Ezt a tallért hengeres géppel nyomták (47. sz.) és ezért lényegesen nagyobb és kevésbé szép is elődjénél. A király képe egyébként csak abban különbözik az 1712-itől, hogy a paludamentum öble a mellen nagyobb s az Aranygyapjasrend a nyakra akasztott díszes láncra van függesztve. A hátlap ugyanaz, de láthatólag új véséssel készült.

A csavaros verőgép végleges berendezése (1718) után (már 1718-ban is), mint Bécsben, úgy Körmöcön is egészen új ábrázolás tűnik föl a tallér- és forintosokon. Maga a pénz szebb, egyenletesebb lesz, a peremirat állandósul és a király arcképe előnyösen változik meg és leegyszerűsödik. III. Károly arca teltebb, simább, csak egy tóga van átvetve mellén, a nyak teljesen szabadon marad s az Aranygyapjasrend díszes láncja is kekerül róla. A király arcképe erősen idealizált, reprezentatív. A hátlap marad, de a címerkeretek a tallérnál már nem duplák, mint eddig, hanem csak szimplák; a forintosoknál pedig némelyik évben a lóherealakú alsó keret kicsúcsosodik. Egyébként halála utáni, tehát az 1730. évig, Warou mindkét jellegzetességét az összes körmöci darabokon megtaláljuk. 1718—30 között kétségtelenül művészünk készítette az összes tallér (48. sz.) és forintverőtöveket (50. sz.).

Polturák. Az 1712-ben Körmöcre küldött poltura-poncák valószínűleg az előlap III. Károly képét és feliratát ábrázolták, amely később nagyon emlékeztet, amennyire a kis pénzfajon meg lehet állapítani, a tallérok királyképére. A király neve mindegyiken homlok elé van vésvé, az 1715-inél (51. sz.) pedig a Warounál szokásos rövidítésben is („CAR. VI.“). Különben 1712—15 között nem vertek Körmöcön polturákat s csak 1711-ből és 1715-től ismerünk újból ilyeneket.

1731-ben, tehát másfél évvel Warou halála után, már az összes körmöci pénzeket új, művészünk verőtöveitől teljesen különböző tövekkel verik; csak a bécsi Münzkabinettben található még egy késői, 1731-i Warou-forintos is.

B) *II. Rákóczi Ferenc (1703—1707.)* Warou Rákóczi szolgálatában töltött ideje kétségtelenül aránylag a legtermékenyebb volt: ez a termékenység egyrészt abban találhatja magyarázatát, hogy a szabadságharcnak ő volt egyetlen európai nívón álló vésnöke, ezért tehát a művészetpártoló fejedelmi udvar szinte elhalmozta munkával. Másrészt a háború alatt a körmöci verde átalakítására nem kerülhetett sor, úgyhogy minden idejét verőtövek készítésére fordíthatta.

A Rákóczi szolgálatában dolgozó többi vésnök képességeit tőle — az ő javára — minőségileg egy egész világ választja el. Épen ezért munkáinak nagyrésztét felismerhetjük ugyan, de — mint említettük — az okmányok elpusztulása folytán írott bizonyítékokkal feltevéseinket csak nagyon hiányosan támaszthatjuk alá.

Pecsétek. Emlékérem- és pénzverőtöveken kívül ebben az időben pecsétnyomókat is készített. Élete folyamán ez az egyedüli időszak, amelyből ilyenirányú tevékenységéről is tudunk. Czobor Alfréd tanulmányában hét Rákóczi-pecsét biztos szerzőjének tekinti Warout 1705—1707 között.¹⁴³ Ezek két csoportra oszthatók, melyeken belül az egyes pecsétnyomópárokat csak jelentéktelen díszítési vagy feliratbeli eltérések különböztetik meg.

Az első csoportba három pecsétnyomó tartozik: a szécsényi országgyűlés befejezése után, 1705 októberében először megjelenő fejedelmi nagyobbik nagypecsét (57. sz.); ennek megfelelő és teljesen hasonló, de még plasztikusabb a kisebbik nagypecsétnyomó (58. sz.), mely 1706 végén tűnik föl; végül az utóbbtól csak a köriratban különböző, erdélyi fejedelmi nagypecsét (59. sz.), melynek első használatáról 1707 márciusából tudunk. Az ebbe a csoportba tartozó pecsétnyomókon a fejedelmi korona és címerpajzs oldalai lefelé keskenyednek és a pajzs mellett csak egy-egy nagy kartust és kagylószerű, gyönyörű barokos ornamentumot látunk. Hasonló jelentkezik a szabadságharc körmöci ezüstforintosainak és dukátjainak hátlapján is.

A második csoportba két pecsétnyomópár tartozik: az 1706-ban először használt családi címeres nagyobb (60. sz.) és az 1707 eleje óta használt kisebbik nagypecsét (61. sz.). A második pár ezeknek teljesen megfelel, de köriratában már az 1707 ápr. 21-i marosvásárhelyi erdélyi fejedelmi beiktató országgyűlés által adományozott „Pater Patriae” cím is szerepel (62. és 63. sz.). Ebbe a csoportba tartozó pecsétek címerpajzsát fejedelmi palást veszi körül, mellette a barokos díszítés kevesebb és alárendelt szerepet játszik.

E hét pecséten kívül mi még két kispecsétet is tulajdonítunk Warounak: mégpedig az első csoport pecségeihez úgy díszítésben, mint rajzban teljesen egyező nagyobbik és kisebbik kispecsétet (64. és 65. sz.), melyek — mint az első csoport első pecsétje — szintén 1705-ben tűnnek föl először. A jellegzetes kartus és kagylószerű díszítés itt is megvan, de a művészi, kettősvonalú címerkeret alsó része a nagyobbiknál lóherelevél alakban hármasan tagozódik, ami — mint tudjuk — Warou kezének egyik legbiztosabb ismertetőjele.

Ez utóbbin kívül, ami már valószínűvé teszi azt, hogy e két kispecsét és az első csoport pecségei szintén Waroutól származnak, Czobor még a következő bizonyítékokkal szolgál: 1. a hét nagypecsét az első Magyarországon, melyek a manapság is használatban lévő színjelzést tüntetik föl. Mégpedig az országos nagypecsétek címerpajzsának első és negyedik mezeje kék, a második és harmadik vörös; a családi címeres pecsétek pajzsának felső része vörös, alsó része kék. Ez a színjelzés pedig megfelel a francia de la Colombiere iskolának, tehát a francia iskolában tanult Carlsteen tanítványának, Warounak, szerzősége mellett bizonyít. — 2. Sréter brigadéros az I. fejezetben idézett 1707 szept. 25-i levele még a hétre igéri Warou két pecsétjének elkészülését, melyeket a fejedelem rendelt meg művészüknél. Ezek tehát valószínűleg az 1707 tavaszán tartott marosvásárhelyi gyűlés által Rákóczinak adományozott „Pater Patriae” cím betolásával készült, a második csoportban említett két pecsétnek felelnek meg. Ebből következik, hogy az ezekkel rajzban egyező, második csoportba tartozó többi pecsétet is Warou

¹⁴³ Czobor Alfréd: „A Rákócziak címere és pecsétjeik” (Turul, 1935. 3—4. füzet). — Czobor még feltételezi, hogy két 1703-i pecsét is Warou munkája lehetne; erre azonban bizonyítékunk nincs, így mi ezekről nem beszélünk.

készítette. — Ezeken a bizonyítékokon felül még megállapíthatjuk, hogy a pecsétek tiszta megrajzolása, ebben a korban nálunk teljesen szokatlanul pontos mértani ízléses kivitele is Warou szerzőségét bizonyítja. A címerkeretek rendszerint művésziesen kettős vonalúak, a köriratok betűi mintha nyomtatva lennének, a díszítések tökéletesen gyakorlott barokk művészre vallanak, tehát ez csak Warou lehetett.

Pénzek. Warou a körmőcbányai Rákóczi-dukátok és ezüstforintok verőtöveinek készítésénél is közreműködött, de legalábbis a poncákat készítette; ezt a két pénz előlapjának megrajzolása is bizonyítja. A címerpajzs kerete művésziesen megint kettős vonalú, mint az 1712 és 15-i talléroké, alsó része pedig lóherelevélalakban hármas tagozódású, de közepén kissé lefelé csúcsosodik, mint az 1718—30 közötti körmőci forintosok egy részén. Ezeket a Warou-jellegzetességeket pedig Rákóczi korában más magyar verde pénzeinél nem találjuk.

Ha összehasonlítjuk az első csoportba tartozó pecséteket ezeknek a pénzeknek előlapjával, itt a címert körülvevő díszítés alkalmazásában erős egyezést találunk. A címerpajzsot mindkettőnél barokkosan alkalmazott kagylószerű díszítés és az oldalakon egy-egy kartus veszi körül s mindkettőnek művésze az első hazánkban, aki a barokk motívumokat pénzekben tökéletesen felhasználja. A kettő között csak az a különbség, hogy míg a pecséteken a kartus befelé fordul, a pénzekben fordítva, kifelé néz. A csavart, legyezőszerűen rovátkolt vonalak mellett a gyöngyözött díszítés csak másodrangú elem.

Hasonló díszítésű dukátot ismerünk ugyan Nagybányáról,¹⁴⁴ de ezen a vésés kezdetlegesebb, túlteng rajta a nyugodt gyöngyözött díszítés, általa az előlap inkább renaissance jellegű. A két jelleg e gyengébb minőségű keveredésén nem csodálkozhatunk, mert valószínűleg a másutt vert Rákóczi-pénzek a körmőciek mintájára készültek.

Különösen a forintosok madonnás hátlapjain észlelhetjük Warou hatását, miként ezt III. Károly körmőci dukátjainál e fejezet elején már kifejtettük.

Végérvényesen bizonyítja azt, hogy valóban Warou látta el Rákóczi idejében a körmőci verdét verőtövekkel és poncákkal, a szökése után Körmőcbányán összeült inquisitio az I. fejezetben említett jelentése (lásd 24. jegyzet), amely felemlíti, hogy pecsétvésnökük ugyan marad,¹⁴⁵ nem tudják azonban, ki fogja a pénzverőtöveket ezután elkészíteni? A körmőci Rákóczi-pénzekben az utolsó előforduló évszám tényleg az 1707-ik év, melyről tudjuk, hogy Warou szökésének éve volt. Teljes biztonsággal feltételezhetjük tehát, hogy a nagyobb, illetőleg értékesebb körmőci pénzek — dukátok, ezüstfortintok — verőtöveit a hengeres gép számára részben ő készítette, illetőleg azok vezetése alatt készültek. (56. sz.)

Erdély. Nem tudjuk megállapítani, hogy melyik dukátot, tallért és forintot verték a 2. sz. adatunkban említett, 1714 október 11-én Gyulafehérvárra érkezett poncákkal. Warou-poncákkal kétségtelenül csak az 1721 és 22-i tallérok és 1721-i féltallér készült. Ezeken a császár rövidített neve a Waroura jellemző nagyságban és rövidítésével („CAR. VI.“) van vésve, a hátlap alsó címerkeretei pedig lóherelevélszerűen hármas tagozódásúak. Mint tudjuk, mindkettő Warou-sajátosság. Bár a császár arcképe legfeljebb csak a Warou-pénzek mintájára készült, ruházata és a hátlap rajza egyezik az egykorú Warou-féle körmőci tallérokkal. — Mindhárom darabot csavaros géppel és „Constantin Continet Orbem“ peremfelirattal verték. (52., 53. és 54. sz.)

Prága. Newald írja,¹⁴⁶ hogy „1718-ban ott (t. i. Prágában) tallérverőtöveket használtak, amelyekhez félreismerhetetlenül Warou Dániel szállította a poncákat.“ Az 1718—19. és következő évek hengeres gépen nyomott tallérjai (Bécs, Münzkabinett) tényleg mutatják a Waroura jellemző, alul hármastagozódású külső és belső címerkeretet s úgy a betűk, mint a címer megrajzolása feltűnően hasonlít a körmőci tallérokéhoz. Irott adatunk nincs. (55. sz.)

¹⁴⁴ Ennek a dukátnak valószínűleg Ocsovay Dániel a vésnöke, aki nagybányai „példametsző“ volt ebben az időben (lásd Thaly K.: „Ötvösség és pecsétmetszés“, Archeológiai Értesítő 1879. 139. old.)

¹⁴⁵ Talán a nagybányai Ocsovayra gondoltak, akiről tudjuk, hogy vésett pecséteket is? (lásd Thaly K.: „Ötvösség és pecsétmetszés“, i. m.)

¹⁴⁶ 22. oldal.

TÁBLÁZATOK.

A) Warou tartózkodási helyei időrendben.

1674. (?) Svédországban születik.
 1674—93. Stockholm, Svédország.
 1693. Danzig.
 1693—98. Ismeretlen helyen (Drezdában is?).
 1698—99. Bécs.
 1699. április—1702. március 15. Körmöcbánya.
 1702. március 15—május 2. Bécs.
 1702. május 2—augusztusig. Körmöcbánya.
 1702. augusztus—1703. június 21. Bécs.
 1703. június 21—1703. őszig. Körmöcbányán Lipót szolgálatában.
 1703. ősztől—1707. őszig. Körmöcbányán és Magyarországon Rákóczi szolgálatában.
 1707. ősztől—1709. május 15. Bécs.
 1709. május 15—1711. szeptember 20. Körmöcbánya.
 1711. szeptember 20—1711. novemberig. Bécs.
 1711. november—1712. március. Frankfurti utazás.
 1712. március—májusig. Pozsony és Bécs.
 1712. május—1715. november 23. Bécs.
 1715. november 24. Pozsony.
 1715. november 25—december 14. Körmöc- és Selmechánya.
 1715. december 14—december 19. Pozsony.
 1715. december 20—1718. május 19. Bécs.
 1716. év folyamán valószínűleg járt Körmöcbányán.
 1718. május 19—1718. decemberig. Körmöcbánya.
 1719-től Bécsben, majd 1726 után Körmöcbányára költözik.
 1729. november 23. Körmöcbányán meghal.

B) Warou Dániel a következő pénzek verőtőveit, poncáit és pecsétet készítette

- Körmöcb. 1703—07. II. Rákóczi Ferenc pénzei (valószínűleg csak dukátok és forintok)
 hengeres géppel, verőtővek és poncák és 9 pecsét.
 1710—30. dukátok (I. József és III. Károly) hengeres géppel, poncák.
 1711. tallér (I. József) csavaros géppel, verőtő.
 1712. tallér (III. Károly) csavaros géppel, verőtő.
 1715. tallér (III. Károly) hengeres géppel, verőtő.
 1718—30. tallér (III. Károly) csavaros géppel, verőtővek.
 1712—13. forint (III. Károly) hengeres géppel, poncák.
 1718—31. forint (III. Károly) csavaros géppel, verőtővek.
 1715. (?) poltura (III. Károly) hengeres géppel, ponca.
 Erdély: 1721—22. tallér (III. Károly) csavaros géppel, poncák.
 1721. forint (III. Károly) csavaros géppel, ponca.
 Prága: 1718—19. tallér (III. Károly) hengeres géppel, poncák.

Valószínű, hogy ezenkívül vésett még poncákat egyes kisebb körmöci pénzekhez is — negyed aranyforintokhoz, polturákhoz stb. — de ezeket nem tudjuk felismerni.

Rövidítések.

- Heraeus* = Heraeus, Gustav: Inscriptiones (Bécs, Kunsthist. Museum könyvtára.)
Hofkammerarchiv = Hofkammerarchiv alsóausztriai és magyar kamarai regiszterreiből, Bécs.
Newald = J. Newald: „Beitrag zur Geschichte des Österr. Münzwesens im ersten Viertel des XVIII. Jahrhunderts“ (Wien, 1881.)
Forrer = Forrer: „Biographical Dictionary of Medallists“, „Warou“ név alatt.
Stempelsammlung = „Katalog der Münzen- und Medaillen-Stempel-Sammlung des k.k. Hauptmünzamt“ (Wien, 1901.)
Széchenyi = Tabulae Numismatae pro Catalogo Num. Hung. Inst. Nationalis Széchenyiani.
Wellenheim = Verzeichniss der Münz- und Medaillen-Sammlung des Herrn L. Welzl von Wellenheim (Wien, 1845.)
AU = arany (aurum); *AR* = ezüst (argentum); *AE* = bronz (aes); *Z* = zinn, *u* = utánveret.

Warou munkáinak leírása.

A) Emlékérmek.

1. Mária angol királyné emlékérmé, 1695. Csak leírásból ismerjük. E) MARIA D: G: ANGL: — SCOT: FR: ET HIB: REG: Belső körben kisebb betűkkel NATA Aº. 1662 · D · 10 · MAI. — DENATA · Aº. 1695 · D · 7 · IAN: Mária királyné balránézó, dekoltált arc képe, hullámos, leomló hajjal, babérkoszorúval, mellén csattal. Alul *Varov*.

H) ♂ MELIVS DIA = — DEMA REQVIRO ♀ Fent fél napkorong, benne héberül Isten neve. Napsugarakban égbeszálló nőalak, jobbkezeben pálmaággal, fölötté babérkoszorút és pálmaágot tartó lebegő angyal. Körül felhőkben szárnyas angyalfejek. Alul földgömbkaréj, rajta korona, jogar és országalma.

Medallie Illustrations of the History of Great Britain and Ireland To The Death of Georg II. (London, 1911). — Van Loon: His. Metal. des Pays Bas, IV. kötet. 187. old.

2. Starhemberg Ferenc Ottokár gróf emlékérmé, E) FRAN · OTTOCAR · S · R · — I · C · DE STARHEMBERG Mellkép jobbra. Alul *D. Warou*

H) QVA SI = — MVS ORIGINE NATI Két folyó közt dombon ülő nő jobbkezeben Stiria címeres zászlaját, baljával a család címeres pajzsát tartva. Háttérben bőségszarú, vízöntők, fegyverek.

Wien: AR; 60 mm.

I. tábla. Forrer: «Warou».

3. Gróf Salburg Gothard Henrik kamaranélök emlékérmé, 1703. E) GOTT: HENN: COM: A — SALBURG. C: M: I: C: & C: A: PRÆSES. Mellkép jobbra. Alul *D: WAROV · f:*

H) LABORE MAIOR. Talapzaton ülő szárnyas férfi ölében a család címerpajzsát tartva, mögötte épületek. Alul szelvényben 1703.

Wien: AR, AE; 66 mm.

III. tábla. Domanig: Deutsche Medaille, 404. sz.

4. A szabadsághare megkezdésének emlékére, 1703. E) FRANCISCVS · II · D: G: TRANSYL: PRIN: RAKOCZI · DVX CONFÖE: R: STAT: Rákóczi jobbránézó, csupas, rövid mellképe. Alul: *D. WAROU · F.*

H) · DIMIDIUM · FACTI · QVI · BENE · CÖEPIT · HABET · Themis és Egalitas megoldják Libertas bilincseit. Egalitas jobbában pallos és mérleg, Libertas balkezén galamb, Themis előtt könyv *Le | ges | pa | tr:* felírással. Alul szelvényben · OPERE · LIB: INCHOATO · | · ANNO. MDCCIII · | · XIV. IUNII ·

Bp: AU, AR, ólom; 42 mm.

V. tábla. Rampacher, Num. Közl. 1907. 91. old.
Huszár: Kuruckori Érmészet (Rákóczi Emlék-
könyv, 406 old.)

5. A szabadsághare megkezdésének emlékére, 1703. Mint fent, de peremfelirattal: LAQUEVS · CONT · RITVS · EST · ET · NOS · LIBERATI · SVMVS · PSAL: 123 VER: 7 + |

BP: AR füllel, AE fül nélkül; 42 mm.

6. Rákóczi egyoldalú emlékérmé. Mint a szabadsághare megkezdésére vert emlékérem előlapja.
BP: öntött sárgaréz; 40·8—41·2 mm.

7. A szécsényi országgyűlésre, 1705. E) FRANCISCVS · II · D: G: TRANSYL: PRIN: RAKOCZI · DVX · CONFÖE: R: H: STAT: Rákóczi előrenéző, páncélos mellképe hermelinpaláttal.

H) CONCVRRVNT · UT · ALANT · Füstölő oltár tüzét három vestapapnő éleszti. Az oltár talapzatán D W Alul szelvényben CONCORDIA · RELIGIONUM · | ANIMATA · LIBERTATE · | · A · M · D · C · C · V · | IN · CON: SZECH:

BP: AR; 47 és 44 mm.

V. tábla. Rampacher i. m.
Huszár i. m.

AE, aranyozott ezüst; 44 mm.
1889-i utánveret: AR.

8. Az ónodi országgyűlés emlékére, 1707. E) FRANCISCVS · II · D: G: S: R: I: PRIN: — CEPS · RAKOCZI · & TRANSYL: Rákóczi jobbránézó, páncélos mellképe.

H) TENDIT PER ARDUA VIRTUS Hercules győzelmesen hadakozik a lernai hydrával.

BP: AR, AE; 50 mm.

V. tábla. Rampacher i. m.
Huszár i. m.

1889-i utánveret: AR.

9. III. Károly nagy pozsonyi koronázási érme, 1712. E) IMP: CÆS: CAROL: VI · D: G: REX · CATHOL: & APOSTOL: III. Károly jobbránézó mellképe spanyol parókával, díszmagyarban, nyakán az Aranygyapjasrend lánc. Alul baloldalt: W

H) ROBORE · — ET · CONSTANTIA · Felhőkoszoruban a Földgömb. Alul szelvényben három sorban INSIGNIA R: HUN: ACCEPTA · | POSON: MDCCXII · | 22 MAY.

Wien: Öntöttvas; 94 mm.

Képe a 33. lapon. Heraeus 25. o.

10. A pozsonyi koronázásra, 1712. E) Két lebegő angyal tartja a koronát. Alatta hét sorban CAROLUS VI. | D: G: ELECT: ROM: IMP: S: AUG: | GER: HISPANIAR: HUNG: | BOHEM: & C: REX: A: AUST: | CORONATUS | POSONY. 22. MAY. | MDCCXII.

H) CONSTANTIA ET FORTITUDINE Felhókoszorúban a földgömb.

Wien: AU, AE; 47 mm.

II. tábla. Stempelsammlung 716/868.

11. Az Aranygyapjasrend visszaállításának emlékére Ausztriában, 1712. E) CAES: AVG: CAROL:—VI. PLVR: VTR: ORB: PROVIN: REX. III. Károly mellképe jobbra, spanyol parókával, babérkoszorúval, vállán oroszlánfej díszítésű páncél és köpeny. Alul WAROV

H) MORIBVS—ANTIQVIS A császár lovasképe balra az Aranygyapjasrend gazdag díszítésű ruhájában. Alul öt sorban AUITI. ORDINIS. EQUITUM. | TORQUATOR: AUR: VELL: | SOLEMNIA. RESTITUTA. | VINDOB: 1712. | 30 NOV:

Wien: AE, AEu, Zu; 42 mm.

I. tábla. Stempelsammlung 741/719.

BP: AR, ólom, ón.

Heraeus.

12. Berka grófnő emlékére, 1713. E) FRANCIS: ROS: BEAT: COM: K: VID: NATA: COM: BERKIANA. Berka, férj. Kinsky, grófné mellképe jobbra. Alul WAROU

H) ECCLESIA. S: LAURENT:— & B: ZDISLAU: ORD: PRAED: A templom látképe. Lábánál kétoldalt 17—13 Alul szelvényben SANCTIFICAVI. DOMVM. | HANC. QVAM. AEDIFI— | CASTI. REG: III. | CAP: IX.

Wien: ólom; 42 mm.

II. tábla.

13. Erzsébet Krisztina császárné Bécsbe érkezésére, 1713. E) ELISAB: CHR: AUGUSTA. —IMP: CAR: VI. REG: HISP: HUN: BOH: A császárné jobbranzó barok, mélyen kivágott mellképe, magasan fel-tűzött és diadémmal díszített hajjal; ruháját mellén lánc tartja össze. Alul Warou f.

H) REDDE—DIEM Földgömb-karój fölött hatágú, sugaras csillag, közepén ♀, a naptérítő jelével. Jobbra oldalt felhők között fény sugarakat kibocsátó felkelő nap. Alul a szelvényben négy sorban VOTA. PUBL: VINDOB: | IN. ADVENTU. AUGUSTAE | XI. IUL: | MDCCXIII.

Wien: AU, AR, AEu; 54 mm.

III. tábla.

Stempelsammlung 717/718.

Heraeus 79. o.

14. Erzsébet Krisztina pozsonyi koronázására, 1714. E) Mint 13. sz. E.

H) AVGVSTA. ITERVM. ET. TERTIVM. A királyné mint a szépség istennője két galamb által felhőkön húzott kocsin, balkezeében medúza-pajzs, jobbában kormánypálca, ölében három országát jelképező három alma. Felhőn angyal párával. A háttérben Pozsony látképe. Alul szelvényben három sorban DIADEMATE R. HVNG. IMPO— | SITO. MDCCXIII. | W.

Bp: AR; 56 és 55 mm.

III. tábla.

Stempelsammlung 717/726.

Heraeus 83. old.

15. A pétervárad győzelem emlékére, 1716. E) IMP: CAES: CAROL: VI. —D: G: GE: HI: HU: B: REX. AR: AUS: III. Károly mellképe jobbra spanyol parókával, babérkoszorúval, páncélban, rajta a vállon csattal összefogott, gazdagdíszítésű köpeny. Nyakán az Aranygyapjasrend lánc. Alul: W

H) VICTORIA CAROLI — FELICITAS CHRISTIANOR: A győzelem istennője zsákmányolt fegyverek között áll, jobbkezeében labarumot (zászlót) tart. A zászlón Krisztusmonogram. Balkezeében pálmaág és tölgyfa-koszorú. Bal sarokban: W Alul szelvényben négy sorban SOLO CAES. EXERCITV FRACT: | COM. TVRC. IMPETVS CASTRA | TORM. CLX. SIGNA TOTID. | CAPTA MDCCXVI.

Wien: AU, AR, AEu; 42 mm.

I. tábla.

Stempelsammlung 828/734.

Bp: AR, AE.

Heraeus 35. old.

16. III. Károly öt éves uralkodói évfordulójára, 1717. E) Mint 15. sz. E.

H) REP. CHRIST. PACE. BELLOQ. — STABILITA A vallás és a háború megszemélyesítői közösen egy pajzsot tartanak, amelyen hat sorban QVIN— | QVENNA— | LIA. | PRIMA. | WINDO— | BONAE. Alul szelvényben két sorban: MDCCXVII | CAL: OCT:

Wien: AR, AEu, Zu; 43 mm.

I. tábla.

Stempelsammlung 733/744.

Bp: AR, ón.

Heraeus 43. old.

17. Belgrád visszafoglalásának emlékére, 1717. E) Mint 11. sz. E.

H) FVNESTA — LACESSITIO Herkules a védekező Antheus gigászt viszi, aki fegyverzetét eldobálja Alul szelvényben három sorban CC. MIL. TVRCAR. FVGATA | VALLVM. CASTRAQ. EXPVG. | MDCCXVII.

Wien: AEu, Zu; 42 mm.

Stempelsammlung 741/742.

Bp: AR.

I. tábla.

Heraeus 39. old.

18. Belgrád visszafoglalására, 1717. E) Mint 15. sz. E.

H) Mint 17. sz. H.

Wien: AE, Zu; 42 mm.

Stempelsammlung 733/742.

Bp: AR, AE.

Heraeus 39. old.

19. A passarovitzai béke emlékére, 1718. E) Mint 15. sz. E.

H) AVGVSTO PACATO — RI · III · Pálmafa alatt álló győzelmi istennő balkarja egy kereszthez támasztott pajzson a következő felirással DE | BARBAR | GENT · Mellette a vallás megszemélyesítője, akinek babérkoszorút nyújt át. Alul szelvényben három sorban OB CHRIST · POMOERII FINES | AMPLIAT · ET SOCIOS DE - | FENS · MDCCXVIII

Wien: AU, AR, AEu, Zu; 42 mm.

Bp: AR, AE.

I. tábla.

Stempelsammlung 733/749.

Heraeus 55. o.

20. A tűzvész által elpusztított göttweigi apátsági templom újraépítésére, 1719. E) Mint 11. sz. E.

H) 11 sorban ADES | MAGNA DEI MATER · | DVM CAES^E AVG. CAR. VI. | ANNVENTE ET PR. LAP. PON | DICATVM TIBI ORD · S · BEN · | LIB^M ET EXEMT · MON · GOTVIC · | INCENDIO CONSUMTVM · | CVRA · ABB · GODEFRIDI | AMPLIOR · OPERIB⁹ RESTI⁹ | TVITVR · MDCCXIX · | VI · NON · IUL ·

Wien: AR, AEu, Zu; 42 mm.

Stempelsammlung 741/754.

Széchenyi 309 (hátlap).

Heraeus 77. o.

21. A göttweigi apátsági templom újraépítésére, 1719. E) Mint 15. sz. E.

H) Mint 20. sz. E.

BP: AR; 43 mm.

Stempelsammlung 733/754.

Heraeus 77. old.

22. III. Károly és Erzsébet Krisztina. Előlap B. Richtertől, hátlap Waroutól. E) CAES · AVG · CAR · VI · R · IMP · S · A · GE · HI · HV · BO · REX · AR · A · D · BVR · III. Károly mellképe jobbra. Babérkoszorúval, vállán csattal összetartott köpennyel és mellén a kétfejű sas képével. Alul *Richter*.

H) Mint 13. sz. E.

Bp: AU, AE; 56 mm.

Stempelsammlung 731/717.

23. VI. Károly frankfurti koronázására, 1711. Warou és J. M. Hofmanntól. E) A császárkorona és birodalmi jelvények alatt nyolc sorban CAROLUS | HISPANIAR: HUN: | ET BOHEM: REX · A: AV: | ELECTUS | IN REGE ROMAN: | CORONAT · | FRANCOF: 22 DEC · | 1711

H) Mint 10. sz. H.

Wien

Bp: AR, ón; 48 mm.

Stempelsammlung 867/868.

24. Ausztria hódolására III. Károly előtt, 1712. Előlap B. Richtertől, hátlap Waroutól. E) IMP · CAES · CAROLVS · VI · AVG · P · FEL · P · P · III Károly mellképe jobbra, kissé előreforduló vállal, babérkoszorúval, dús, leomló hajjal, páncélban, fölötté köpennyel. Alul *Richter*.

H) TANTO DVCE ET AVSPICE TANTO Az ülő Ausztria baljával az ország címeres pajzsára támaszkodik. Előtte Hercules legyőzött, sokfejű hydrával. Hercules gyümölcsökkel teli bőségszarut nyújt át Ausztriának. Alul a szelvényben négy sorban FELIX AUSTRIA | SACRAMENTO · FIDELITATIS | OBLIGATA 8 NOVEM · | 1712

Wien: AU, AR, AE, Zu; 43 mm.

I. tábla.

Stempelsammlung 828/830.

Bp: AR, AE.

Heraeus 29. old.

25. Erzsébet Krisztina császárné Bécsbe érkezésére, 1713. Előlap B. Richtertől, hátlap Waroutól. E) ELISABETHA CHRISTINA AVGVSTA CAROLI VI IMP · Erzsébet Krisztina jobbranéző mellképe hajában diadémval, csipkés, vállán csattal összetartott ruhában. Alul jobbra R

H) Mint 13. sz. H.

Wien: AR, AEu; 55 mm.

Bp: AR, AE; 56 mm.

Stempelsammlung 725/718.

26. Erzsébet Krisztina pozsonyi koronázására, 1714. Előlap B. Richtertől, hátlap Waroutól. E) Mint 25. sz. E.

H) Mint 14. sz. H.

Wien: AU, AR, AEu, Zu; 55 mm.

Stempelsammlung 725/726.

Heraeus 83. old.

27. A bécsi Karlskirche építésére, 1716. Előlap B. Richtertől, hátlap Waroutól. E) Mint 22. sz. E.

H) QVOD POPVLVS — PESTE LIBERATVS A bécsi Borromei Károly templom látképe. Alul három sorban DIVO CAROLO BOROM: | EX VOTO | MDCCXVI Alatta: WAROV

Wien: AU, AR, AE, AEu, Zu; 55 mm.

Bp: AR, AE.

II. tábla.

Stempelsammlung 731/732.

Heraeus 76. old.

28. A bécsi Karsl kirche építésére, 1716. Előlap B. Richtertől, hátlap Waroutól. E) CAROLVS · VI · CAESAR · AVG · III. Károly mellképe balra, babérkoszorúval, hosszú hajjal, páncélban, Aranygyapjasrenddel. Alul: R

H) Mint 27. sz. H.

Wien: AR; 55 mm.

Bp: AR; 56 mm.

Stempelsammlung 694/732.

29. Temesvár visszafoglalására, 1716. Előlap Waroutól, hátlap Waroutól vagy Chr. Wermuthtól. E) Mint 15. sz. E. H) ARMIS CONSTANTIA ET FORTITVDINE CAESARIS AB EVGENIO. Temesvár térképe. Alul szelvényben TEMESWARIA TVR · | CIS EREFTA | 12 OCT.

Wien: AEu, Zu; 42 mm.

Bp: AR, ön; 43 mm.

I. tábla. Stempelsammlung 733/843.

30. A pétervárad győzelem emlékére, 1716. Előlap B. Richtertől vagy Waroutól, hátlap Waroutól. E) CAES · AVG · CAR · VI · IMP · INVICT. III. Károly jobbránézó mellképe hosszú, hullámosan leomló hajjal, babérkoszorúval, páncélban, mellén kétfejű sassal, rajta vállán csattal összefogott köpeny.

H) Bemélyített betűkkel VICTORIA CAROLI — FELICITAS CHRISTIANORVM · A győzelem istennője zsákmányolt fegyverek között áll, jobbkezeében zászlót tart. A zászlón Krisztusmonogram. Balkezeében pálmaág és tölgyfakoszorú. Alul, mélyített szelvényen, négy sorban, bemélyített betűkkel SOLO CAESARIS EXERCITV FRACTVS COM | TVRC · IMPETVS CASTRA TORMENTA | CLX. SIGNA TOTIDEM CAP · | TA · MDCCXVI ·

Wien: ólomöntvény; 68 mm.

Bp: ólomöntvény; 67 mm.

II. tábla. Heraeus 35. old.

31. A pétervárad győzelem emlékére, 1716. Előlap B. Richtertől, hátlap Waroutól. E) Mint 24. sz. E. H) Mint 15. sz. E.

Wien: AU, AR, AEu; 42 mm.

Stempelsammlung 828/734.

Heraeus 35. old.

32. III. Károly uralkodásának öt éves évfordulójára, 1717. Előlap B. Richtertől, hátlap Waroutól. E) Mint 24. sz. E. H) Mint 16. sz. H.

Wien: AU; 42 mm.

Stempelsammlung 828/744.

33. Belgrád visszafoglalásának emlékére, 1717. Előlap B. Richtertől, hátlap Waroutól. E) Mint 30. sz. E. H) FVNESTA LACESSITO · Herkules a védekező már fegyvertelen Antheust emeli. Alul szelvényben három sorban CCL · MIL · TVRC · FVGATIS | VALLO CASTRISQ · EXPVG · | MDCCXVII

Wien: Öntvény: AE, Z; 68 mm.

II. tábla. Heraeus 39. o.

34. Belgrád visszafoglalására, 1717. Előlap B. Richtertől, hátlap Waroutól. E) Mint 24. sz. E. H) Mint 17. sz. H.

Wien: AU, AR, AEu; 42 mm.

Bp: Aranyozott bronz; 43 mm.

Stempelsammlung 828/742.

35. Belgrád visszafoglalására, 1717. Előlap Waroutól, hátlap B. Richtertől. E) Mint 15. sz. E. H) DACIA MOESIAQ · SVP · PROVINCIAE CAROLI Zsákmányolt török fegyverek között egy szobor, melynek fejét magas, hatágu korona díszíti. Kétoldalt Dácia és Moesia megszemélyesítői, amint bilincseiket szét-feszítik és eldobják. Háttérben városlátkép. Lent szelvényben két sorban TAVRVNO CAPTO · | MDCCXVII

Wien: AEu, Zu; 42 mm.

Bp: AR, AE; 43 mm.

Stempelsammlung 733/743.

36. Belgrád visszafoglalására, 1717. Előlap Waroutól, hátlap B. Richtertől. E) Mint 11. sz. E. H) Mint 35. sz. H.

Bp: AE; 43 mm.

Stempelsammlung 741/743.

37. A passarovitz béke emlékére, 1718. Előlap B. Richtertől, hátlap Waroutól. E) IMP · CAES · CAROLVS · VI · AVG · P · FEL · P · P · III. Károly mellképe jobbra, spanyol parókával, babérkoszorúval. Alul: Richter.

H) Mint 19. sz. H.

Wien: AEu; 42 mm.

Bp: AR; 43 mm.

Stempelsammlung 750/749.

38. A passarovitz béke emlékére, 1718. Előlap B. Richtertől, hátlap Waroutól. E) Mint 24. sz. E. H) Mint 19. sz. H.

Wien: AEu; 42 mm.

Bp: AE; 43 mm.

Stempelsammlung 828/749.

39. Erzsébet Krisztina pozsonyi koronázására, 1714. Warou vagy B. Richtertől. E) Erzsébet Krisztina jobbranéző mellképe, hajában diadémnal, korabeli barok ruhában.

H) OCCIDUI DECUS AC ORIENTIS Hatágú, fénykévét kibocsátó csillag, felhőkkel körülvéve. Alul szelvényben két sorban CORON: POSON: | MDCCXIV.

Wien: Öntvény: AR, AE; 72 mm.

II. tábla. Wellenheim 7732.

40. Erzsébet Krisztina pozsonyi koronázására, 1714. Warou vagy B. Richtertől. Egyoldaltú emlékérem. Erzsébet Krisztina jobbranéző mellképe, mint 39. sz. előlapján.

Wien: Öntvény: Z; 72 mm

Forrer: D. Warou.

41. Erzsébet Krisztina pozsonyi koronázására, 1714. Warou vagy B. Richtertől. E) Keresztbefektetett kormánypálca és babérág fölött korona. Ezalatt nyolc sorban ELISAB- CHRISTINA | AUGUSTA IMP- CAR- VI | NOVAE PACIS FELICI | AUGURIO DIADEMA | REGNI HUNG: | ACCEPIT | POSON: 18 OCT- | 1714

H) Városlátkép fölött felhőövezte, fény sugaras, nyolcágú csillag. Középen ♀, azaz a naptérítő, jelével. Alul szelvényben három sorban: OCCIDUI DECUS | AC | ORIENTIS

Wien: AU, AR, AE, Zu; 55 mm.

III. tábla. Stempelsammlung 723/724.

Bp: AR, AE; 56 mm.

42. III. Károly egyoldaltú emlékérmé. B. Richtertől vagy Waroutól. III. Károly jobbranéző mellképe hosszú, hullámosan leomló hajjal, babérkoszorúval, páncélban, mellén kétfejű sassal, rajta a vállon csattal összefogott köpeny. Mint 30. sz. E., de felirat nélkül.

Wien: öntöttvas; 68 mm.

43. A prágai koronázás és Prága város ezeréves fennállásának emlékére, 1723. Előlap B. Richtertől, hátlap Waroutól? E) IMP · CAR · INVICTISS · ET EL · AVG · III. Károly és feleségének jobbranéző arc- képe. Az uralkodó hosszú hajjal, babérkoszorúsan, felesége alacsony diadémnal. Alul: B R

H) IMP: CAROLI · VI · ET · ELISABETHAE · AVGVSTAE · VNCTIO · REGIA · Nyitott kapu előtt kerek pajzs a kétfarkú cseh oroszlánnal és babérkoszorúval. A pajzs fölött a cseh korona; alatta pedig Ausztria, Magyarország, Kasztília, Csehország jogairai, egy palmaág és egy ajtóküszöb (csehül: prah). Alul szelvényben PRAGAE CONDITAE MIL— | —LENARIO PRIMO | MDCCXXIII | W

Wien: AU, AR, AE, AEu, Zu.

III. tábla. Stempelsammlung 772/773.

Bp: AR, AE 49 mm.

B) Pénzek.

44. I. József dukátja, Körmöcbánya 1710. Hátlaphoz ponca Waroutól. E) IOSEPH: D: G: R: I: S: — A: G: H: B: REX I. József koronás álló alakja az uralkodói jelvényekkel. Középen kétoldalt K—B

H) PATRONA REGNI — HVNGARIAE 1710 Sugaras mandorlában az ülő Madonna karján a gyermek Jézussal, fejükön korona, körülötte gloriola. Alul koronás magyar címer. Széle recés.

Ugyanaz a típus használatos kisebb eltérésekkel a név kicserélésével III. Károly alatt is 1730-ig.

Bp: AU.

IV. tábla.

45. I. József tallérja, Körmöcbánya 1711. E) IOSEPH: D: G: R: Madonna karján a kis Jézussal, fejük körül gloriolával I: S: — A: koronás magyar címer G: H: B: REX I. József jobbranéző mellképe dús parókával, babérkoszorúval, csupasz nyakkal, vállán átvetett, szélén mintás köpenyvel.

H) ARCHID: AVS: D: BV: — M: MOR: CO: TY: 1711. Koronás, sasos, szimplakeretes birodalmi címer körülötte az Aranygyapjasrend láncával. A szív pajzsban koronával a magyar címer. Alul kétoldalt K—B. Peremfelirat HINC ⌘ DECVS ⌘ ET ⌘ TUTAMEN ⌘

Bp: AR.

IV. tábla.

46. III. Károly tallérja, Körmöcbánya I. típus, 1712. E) CAR: VI · D: G: R: I: S: Madonna karján a kis Jézussal, fejük körül gloriolával A: G: — koronás magyar címer HI: HU: B: REX · III. Károly jobbranéző mellképe spanyol parókával, hajában babérkoszorúval, páncélos gallérral, mellén az Aranygyapjasrend jelvényével, vállán csattal összetartott köpenyvel.

H) · ARCHID · AVS: D: BU: — M: MOR: CO: TY: 1712 Koronás, sasos, duplakeretes birodalmi címer, alul hármastagozódású kerettel, körülötte az Aranygyapjasrend láncával. A szív pajzsban koronával a magyar címer. Alul kétoldalt K—B. Peremfelirat CONSTANTER ⌘ CONTINET ⌘ ORBEM ⌘

Wien: AR.

IV. tábla.

47. III. Károly tallérja, Körmöcbánya II. típus, 1715. E) Körirat, mint előbb. III. Károly jobbranéző, szélesebb és nehezkesebb mellképe spanyol parókával, babérkoszorúval, páncélos gallérral, nyakán az Aranygyapjasrend láncával és jelvényével, vállán csattal összetartott köpenyvel.

H) ARCHID: AVS: D: BU: — M: MOR: CO: TY: 1715 Címer és verdejegy mint előbb. Széle vágott.

Wien és Bp. Zimmermann gyűjt, AR.

IV. tábla.

48. III. Károly tallérja, Kőrmöcbánya III. típus, 1718. E) CAR · VI · D · G · R · I · S · Madonna karján a kis Jézussal gloriola nélkül A · G · — koronás magyar címer HI · HV · B · REX · III. Károly jobbránézó mellképe spanyol parókával, babérkoszorúval, csupasz nyakkal, páncéllal, mellén az Aranygyapjasrend jelvényével, vállán esattal összetartott köpenyvel.

H) ARCHID · AV · D · BV · — M · MOR · CO · TY · 1718 Cimerkép és verdejegy mint előbb, de a címerkeretek csak szimplák. Peremfelirat CONSTANter ⌘ CONTINET ⌘ ORBEM ⌘

Ezt a típust kis eltérésekkel 1718—30 között használták.

Bp: AR.

IV. tábla.

49. III. Károly féltallérja, Kőrmöcbánya 1712. Előlap Waroutól. E) CAR · VI · D · G · R · I · S a Patrona Hungariae képe A · G · — koronás magyar címer HI · HU · B · REX · III. Károly jobbránézó parókás, babérkoszorús mellképe páncélban, mely a nyakat is takarja, esattal összetartott köpenyvel, mellén az Aranygyapjasrend láncával.

H) ARCHID · AVS · D · BV · — M · MOR · CO · TY · 1712 Koronás birodalmi címer, alul félköríves záródással, szív pajzsban a koronás magyar címerrel. Alul kétoldalt K · B. Széle vágott.

Bp: AR.

IV. tábla.

Ezt a típust használják 1713-ban is.

50. III. Károly féltallérja, Kőrmöcbánya 1718. E) CAR · VI · D · G · R · I · S · a Patrona Hungariae képe A · G · — koronás magyar címer HI · HV · B · REX · III. Károly jobbránézó parókás, babérkoszorús mellképe csupasz nyakkal, páncéllal, fölötté a vállon esattal összetartott köpenyvel, mellén az Aranygyapjasrend jelvénye.

H) ARCHID · AV · D · BV · — M · MOR · CO · TY · 1718 Koronás birodalmi címer a szív pajzsban a koronás magyar címerrel. Címerkerest alsó része hármastagozódású, középen lefelé csúcsosodik. Alul kétoldalt K — B Peremfelirat CONSTANter ⌘ CONTINET ⌘ ORBEM ⌘

Bp: AR.

Ezt a típust használják kisebb eltérésekkel 1718—31 között. Némelyik évben a hármastagozódású alsó címerkeret nem csúcsosodik ki.

IV. tábla.

51. III. Károly polturája, Kőrmöcbánya 1715. Előlap poncája valószínűleg Waroutól. E) CAR · VI · D · G · R · I · S · A · G · HI · HU · B · REX · III. Károly jobbránézó parókás, babérkoszorús, páncélos-köpenyes mellképe.

H) Felhők és félholdon a Patrona Hungariae. Ezalatt két sorban POLT · RA | * 1715 * Széle recés.

Bp: AR.

Ennek előlapja mutatja a polturák közül leginkább Warou jellegét.

52. III. Károly tallérja, Erdély 1721. Warou-poncákkal. E) CAR · VI · D · G · R · I · S · A · G · HI · HV · B · REX A király jobbránézó, parókás, páncélos, köpenyes, kissé primitíven rajzolt mellképe, mellén az Aranygyapjas-renddel. H) ARCHID · AV · D · BV · PRI — NC · TRANSSIL · 1721 Négyrésztű koronás címer szív pajzsban a koronás erdélyi címerrel. Címerkeret barokosan stilizált, alul lóherelevélszerűen hármastagozódású. Peremfelirat CONSTANter ⌘ CONTINET ⌘ ORBEM ⌘

Bp: AR.

Resch 22.

53. III. Károly tallérja, Erdély 1722. Warou-poncákkal. E) CAR · VI · D · G · R · I · S · A · G · HI · HV · B · REX A király jobbránézó mellképe mint előbb, de tökéletesebben megrajzolva. H) ARCHID · AV · D · BV · PR — INC · TRANSYL · 1722 Cimerkép és peremfelirat mint előbb.

Bp: AR.

IV. tábla. Resch 26.

54. III. Károly forintja, Erdély 1721. Warou-poncákkal. E) CAR · VI · D · G · R · I · S · A · G · HI · HV · B · REX A király parókás, páncélos-köpenyes mellképe jobbra. H) ARCHI · D · AV · D · BV · PRI — NC · TRANSYL · 1721 Cimerkép és peremfelirat mint előbb.

Bp: AR.

IV. tábla. Resch 23.

55. III. Károly tallérja, Prága 1718. és következő évek. Hátlaphoz Warou-ponca. E) CAR · VI · D · G · R · I · S · A · G · HI · HV · B · REX A király neve némelyik darabon CAROLVI rövidítéssel van írva. Egyes darabokon a király jobbránézó babérkoszorús, parókás mellképe csupasz, másokon páncél, köpeny és Aranygyapjas-rend van rajta. H) ARCHID · AV · D · BV · — M · MOR · CO · TY · 1718 Négyrésztű koronás címerpajzsban a koronás cseh címerrel. Némely darabon a külső és belső, másokon csak a külső címerkeret alul lóherelevélszerűen hármastagozódású. Széle vágott.

Wien: AR.

IV. tábla.

56. II. Rákóczi Ferenc fejedelem kőrmöcbányai pénzei, 1703—07. Mivel részletes és biztos adataink nincsenek arravonatkozólag, hogy mennyiben működött Warou közre a verőtövek kivésésében és mennyiben szolgált csak útmutatásokkal, itt csak utalunk arra, hogy e pénzek részletes leírása Rhode—dr. Zimmermann: «Rákóczi pénzverése» c. cikkében található. (Numizmatikai Közöny, 1907 85. old.) Feltételezzük, hogy a dukátok és forintok, esetleg a polturák elkészítésénél volt legnagyobb szerepe

V. tábla.

C) Pecsétek. (II. Rákóczi Ferenc számára).

57. A Fejedelem Magyar- és Erdélyországi nagypajzsát, 1705. Körirata: FRANCIS. II. D. G. S. R. I. & TRANSYL. PRIN. RAKOCZI P. R. H. DOM. & SIC. COM. PRO LIB. R. H. CONFOE. STAT. NECN. MVNK. & MAK. DUX P. COM. DE S. H. DOM. IN S. P. T. R. E. S. L. S. O. Az erdélyi címer részei négyelt pajzsban elosztva. Szívpajzsban az osztatlan családi címer. A barok kerettel, befelé forduló kartusokkal díszített nagypajzs tetején fejedelmi korona. A nagypajzs első és negyedik mezejének vízszintes vonalozása a kék, második és harmadik mezejének függőleges vonalozása a vörös színt jelenti. Első lenyomata 1705 okt.-ból.

Czobor A: „A Rákócziak címere és pecsétjeik“. (Turul, 49. kötet, 61. old.)

V. tábla.

58. Magyar- és Erdélyországi kisebbik nagypajzsát, 1706. Előbbivel tartalmilag egyező, szintén kétszer körbefutó köriratának a pecsétmező kisebb terjedelménél fogva betűi is kisebbek és egyes szavait további rövidítésekkel vették. Címere, díszítése az előbbinek megfelelő, de plasztikusabb. Színjelzés ugyanaz. Első lenyomata 1706. dec. 20.-ból.

Czobor i. m.

59. Erdélyi nagypajzsát, 1707. Mint előbb, de köriratából a Pro Libertate Regni Hungariae Confoederatorum Statuum Dux cím hiányzik. Első lenyomata 1707. márc. 17.-ből.

Czobor i. m.

60. Magyarországi kisebbik nagypajzsát, 1707. Körirata FRAN · D · G · S · R · I · PR · RAKOCZI CONFOE · REG · HVN · STAT · DVX · Családi címet ábrázolja, de az előbbi ilyenl pompásabb kivitelű. A vágott pajzs felső mezeje — a kardot tartó koronás sassal — vörös, az alsó — a hármaskorona mögött — kék színre sraffirozott. Használták az ónodi gyűlésre szóló meghívókön. Acél-typariuma a Nemzeti Múzeum Levéltárában.

Czobor i. m.

61. Magyarországi nagypajzsát, 1707. Köriratában PR. helyett PRIN. Előbbinél sokkal díszesebb. Először 1707 februárjában használták. Acél-typariuma a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárában.

Czobor i. m.

62—63. A marosvásárhelyi gyűlés után készült kisebbik és nagypajzsát, 1707. Címeres nagypajzsát; köriratuk azonban a PATER PATRIAE új címmel bővült. Csak az 1709. év közepe táján kezdik használni.

Czobor i. m.

64. Nagypajzsát. Körirat nincs. A pecsétmezőt gyöngykoszorú veszi körül, a nagypajzs talpa löherelevélszerűen hármaskorona tagozású. A négyelt pajzs Erdély címerét, a szívpajzs a Rákóczi-ház címerét ábrázolja. Színjelzés, mint a nagypajzséknál.

Czobor i. m.

V. tábla.

65. Kisebbségi pajzsát. Megfelel az előbbinek, de a gyöngykoszorú hiányzik és a nagypajzs talpa félköríves. Színjelzés, mint a nagypajzséknál.

Czobor i. m.

✱

66. Sobieski János emlékére, 1693. Dolgozatunk nyomdában volt, amikor N. L. Rasmusson úrtól, a stockholmi Éremtár tisztviselőjétől levelet kaptunk, mely szerint Warou danzigi tartózkodása alatt egyetlen éremet készített. Ennek előlapján Sobieski János lengyel király képe, hátlapján Danzig látképe van. (S. Rühle: Die historischen Medaillen der Stadt Danzig, Zeitschrift des westpreussischen Geschichtsvereins, Heft 68, Danzig 1928, 264. old. VI. tábla 49.)

67. Ugyancsak utólagosan szereztünk tudomást egy a bécsi Karlskirche építésére vert emlékéremről, melynek előlapja a 11. sz. éremnek előlapjával egyezik, hátlapjának leírása pedig: pálmakoszorúban nyolc sorban D · O · M · | OB CIVES | IN PESTE SERVATOS | DICATAE | D · CAROLO BOR · | BASILICAE PR · LAP · | EX VOTO POS · | MDCCXVI.

Bp: Faludi G. gyűjteménye.

AE; 43 mm.

Stempelsammlung 741/730.

Irodalom.

- Bergmann, Joseph*: Über die historia metallica (Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften, Wien, XVI. kötet.)
- Czobor Alfréd*: A Rákócziak címere és pecsétjeik. (Turul 1935. 3—4. füzet.)
- Domanig, Karl*: Die deutsche Medaille. (Wien, 1907.)
- Domanig, Karl*: Die Medaille in Österreich (Zeitschrift für Münz- und Medaillenkunde, 1905—1907.)
- Ernyey József* másolatai a körmöcbányai levéltárból. (Nemzeti Múzeum Éremtára, kézirat.)
- Forrer*: Biographical Dictionary of Medallists, „Waron“, (London, 1902.)
- Greisinger Róbert*: A magyar pénz és pénzverés kifejlődésének változatos története (Bányászati és Kohászati Lapok, Bp. 1909 aug. 15.)
- Harsányi Pál*: III. Károly rendelete a nagybányai és pozsonyi pénzverdéhez 1712-ből. (Orsz. Magyar Régészeti Társ. Évkönyve, 1923—26.)
- Heraeus, Gustav*: Inscriptiones. (Bécs, Kunsthist. Museum könyvtára.)
- Heraeus, Gustav*: Tagebuch. (Bécs, Kunsthist. Museum Münzkabinett, kézirat.)
- Huszár Lajos*: A kuruckor érmészete. (Rákóczi Emlékkönyv, 1935.)
- Huszár Lajos*: A Szent György-érmek. (Magyar Művészet, 1932. 1—2. szám.)
- Huszár-Procopius*: Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn. (Budapest, 1932.)
- Kábebo, Heinrich*: Mathaus Donner. (Wien, 1890.)
- Katalog der Münzen- und Medaillen-Stempel-Sammlung des k. k. Hauptmünzamtes in Wien I. és IV. kötet. (Wien, 1901.)
- Medallie Illustrations of the History of Great Britain and Ireland To The Death of George II. (British Museum kiad. 1911.)
- Newald, Johann*: Beitrag zur Geschichte des Österr. Münzwesens im ersten Viertel des XVIII. Jahrhunderts. (Wien, 1881.)
- Quellen zur Geschichte der Stadt Wien IV.
- Rampacher Pál*: Rákóczi emlékérmek. (Numizmatikai Közlöny, 1907.)
- Resch, Adolf*: Siebenbürgische Münzen und Medaillen. (Hermannstadt, 1901.)
- Sammlung berühmter Medailleurs und Münzmeister nebst ihren Zeichen. (Nürnberg, 1778.)
- Tabulae Numismatae pro Catologo Num. Hung. Inst. Nationalis Széchényani.
- Thaly Kálmán*: Az 1707-i ónodi emlékérem. (Századok, 1896.)
- Thaly Kálmán*: Ötvösség és pecsétmetszés a Rákóczi-korban. (Archeologiai Értesítő, 1879.)
- Thaly Kálmán*: Zrinyi Ilona és II. Rákóczi Ferenc ingóságai jegyzéke. (Tört. Tár, 1879.)
- Thesaurus Numismatum Modernorum Huius Saeculi... ab Anno MDCC. Norinbergae.
- Van Loon*: Hist. Metall. des Pays Bas IV. (Hága, 1736.)
- Ezenkívül a bécsi Hofkammerarchiv, Staatsarchiv, Münzamt-Archiv, Nationalbibliothek és a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárának eredeti iratait használtuk föl.

Okmánytár.

I.

A rendelet leírja III. Károly pénzeinek egységes új külső alakját és összetételét; egyben elrendeli ezeknek veretését és pénzverdéinek csavaros verőgépekkel való felszerelését.

Bécs, 1712 november 7.

Carl der sechste von Gottes gnaden Erwählter Römischer Kayser, zu allen Zeiten meihrer des Reichs in Germanien, zu Hispanien, Hungarn vnd Böheimb König etc.

Gethreÿe Liebe, auff den Vnss Von Vnserer Kayl: Hoff-Camer Beschehen gehorsten Vortrag, Vnd Billig messiger Erfordernuss Unserer auss Gottess gnaden Tragenden Kayl: Königl: Ertzhertzoglich Vnd Landts fürstl: höchheiten Vnd Würden, haben wir gnädigss entschlossen Vnsere, sonderlich aber die Capital Müntzen in silber Vndt goldt Thaler (sie seÿen gantze oder abgethailte) Vnd Duggaten führohin quo ad formam extrinsecam im gepräg zierlicher in circul Vnd volumine aber, gleichförmiger zu Reguliren Vnd Verfertigen zu lassen etc., zu welchem Ende dann Wir Euch gnädigst hiemit Befehlehen, dass *Primo die gantze*, halbe Vnd Viertel Thaller, Vnd Vnsere in dem gepräg Vorstellende bildnuss belangendt, dass haubt in einer sogenandten Spännischen Peruque Vorgestellet, Vnd solche mit dem Loorber Crantz (Welcher Crantz nach Constantini Zeithen wie ehemals dass Diadema denen Röm: Kaysern alss aigen zu kommet) Vmgeben werden solle. Die Kleidung solle (Vmb das Numisma in etwelcher Observanz der Antiquitet zu halten) ein auf der schultern zusamben geknixftes Palu-

damentum Imperatorium seyn; Vnd weilten nach der Röm: arth der halss Bloss seyn müste, die blösse dess halses aber mit der Spannischen Peruque nicht wohl stehen oder bilden wurde, solle der Vnter dem Paludamento tragende Curass Vnd dessen den halss Bedekender Kragen die Disconvenienz beheben, also dass der halss Suo modo bloss, Vnd doch bedeket seye: Vnd neben den Antiquiteten zugleich dass moderne Bey behalten werde, welchess eben auch das angehengte goldene Vellus bestettigen solle.

Die Vmbbschrift hat wegen der hohen Consequenz, so Vnser Kayl Vnd Königl. Titular nach sich ziehet, nicht zugelassen, solche nach der sonst be Medaillen üblichen arth zufassen, würdet dahero in dem Vmbkreiss der biltnuss in folgenden Bestehen müssen.

CAR: VI D. G. R. I. S: A: GER: HIS: HVN: BO: REX.

Auff der andern seiten oder den Revers der Müntz, Bleibt wie Bisshero der doppelte Reichs Adler mit dem schwerdt und Zepter dessen leib ein schildt: Von teutscher Arth (wie Solchen der beyligende Abriss Zeiget) Beloket, Vnd solcher schildt in seinen Vier feldungen, Vnsere haubt König Reich und ländern Vorzustellen hat, mit der höchst nöthigen Observanz damit nemblich ieder Thaler, in Welcher Müntzstatt oder Landt Er gemüntzet worden Unwiderschrecklich erkennen werden möge, dass mitten in dem haubtschildt, ein so genandtes herz-Schildtl mit darauf gestelter Cron, hertzog, oder landsfürsten hiettl exprimiret, Vnd in solchen schildtl das Wappen dess landes in Welchen die Müntz gemacht worden geprägt werde. Ober dem Reichs Adtler würdet wie bisshero allezeith, die Kayl: Reichs Cron, Vnd ober den haubt Schildt die offene hauss Cron, welche mit allen in denen Feldungen dess schildts Bezeichneten König-Reich Vnd ländern quadirt zu setzen seyn; die Feldungen aber an sich selbst den Vier inss Creitz getheilet seyn solten, werden Nach Unterschiedt der Müntz Stette, mit Vnsern drey Königreichen, Spanien, Hungarn, Vnd Böheimb, Vnd mit denen Burgundt: Vnd Öesterreichhischen Wappen, Vnd zwar bey der hiesigen Müntz-Stadt also zu erfüllen seyn, dass in dass erste Feldt das Wappen Von Spanien, in dass anderte das von Hungarn, in das dritte dass von Boheimb, Vnd in das Vierte das Burgundische Wappen zu komben hat, das hertz-Schildl: hingegen wierdt das Osterreich: Wappen, mit dem darauf gestelten Ertzerzog huett, wie der abriß zeigt zu repraesentiren haben, jm übrigen Verstehet sich, das Vmb den haubtschildt in allen Müntzten legende goldene Vellus, Von selbst, Vnd würdet die Umbbschrift des Revers aller derley Silbrenen Müntzen, sie seyndt gantze, halbe, oder Viertel Thaler, neben der Jahr. Zahl mit folgenden halbworten

ARCHID: AVST: DVX: BVRG: 1712. zu exprimiren seyn, Vnd ob zwar Vor diesen üblich, auch pro legitimatione dess Schrot Vnd Korn eine nöthige observanz gewesen, dass man allezeit wissen mögen, Wer der Münzmeister seye, Vnter dessen Ambtirung die Müntz gemachet worden ist, Vmb willen aber obuerstandener massen dass hertz-Schildl dass landt; folglich die Münzstatt Vnd die Jahrzahl die Zeith, in welcher wer Münzmeister gewesen, die Müntz Rechnungen geben müssen, anzeigen thuet, so ist zu Verhütung alles Vnfurms, Vnd das Spatium deren essential Zeichnungen nicht zu benehmben, das besondere Bezeichnen einess Münzmeisters führohin alss überflüssig ausszulassen. So wohl zur Zirde, alss die Müntzen Von dem Beschrifteten mehrers sicher zu halten, approbiren wier gnädigst, den in denen meisten feinigen Müntz-Stelden üblichen gutten gebrauch das der Randt oder Circul Von der Müntz etwass Breiter geschnietet, Vnd darauff eine besondere Schrift geprägt würdet, welche wier Vor die thaler Sorten durch nachgesetztes Hemistichium *Costanter Continet orbem*, hiemit gnädigst Erkhleret, doch disess dahin Verstanden haben wollen, dass besagte Vmbbschrift damahlen, oder sodann denen silbrenen Speciebus Beygefüget werden solle, wann die Müntz-Empter mit denen Behörigen Anwurff, oder Stoss Vnd Rollier Werkhern, Behörig werden Eingerichtet seyn, biss dahin aber habt Ihr Sorfeltig dahin anzutragen, das so wohl die Silberne alss goldene haubt Müntzen wenigst mit einen Creutz oder Zwiselirung Versehen, Vnd Vor dem beschneiden Verwahret werden. Pro secundo Bey der goldenen Müntz deren Duggaten Bleibet Vnser biltnuss durchauss, wie bey denen Thalern in einen brustbildt, auf der andern seiten oder Revers aber wurden die Zeichnungen allzu Subtill Vnd ohnkennbahr herauss komben, wan in dem Adler

auch der haubt-schildt Vnd alle Insignia exprimiret werden sollten, also das ess anderst nicht seyn kann, genug seyn muss, den Reichs adler mit der Kayl: Cron, Vnd dem goldenen Vellus gezierter allein, Vnd auff dessen brust ein Schildtl zu prägen, in welchen die Wappen dess landess zu setzen seyn würdet.

Pro tertio wegen dess Reliev, odter der Erhebung deren bildtnussen, weilen der lauff deren Müntzen solche natürlicher Weiss abnutzen Thuet, würdet denen Müntz Eisenschneidern wohl einzubinden seyn, das sie die Zeichnungen Vmb so Vill möglich sterken und woll aussarbeiten damit selbte taurhafft seyn, im ausstrukh wohl Erscheinen, Vnd zu Verringerung dess gewichts nicht Baldt stumpf werden.

quarto dass volumen oder Stückh ist auf einen proportionirten Circul zu fassen, damit die Müntz nicht allzu Viel aussgestreket, sondern in einer feinen dikhe herauskommen, zu welchem Ende die in anligenden, Abriss Bezeichnete Circuls grösse Vortauglich gehalten wirdt. Vnd demnach

quinto Wür gnädigst entschlossen, das führohin nicht allein Vnsere silberne grobe Müntzen an dem Randt obuermeldter massen Rolliret, sondern auch alle goldt- Vnd silberne Species geldter durchauss auf den Anwurff odter Stooss werckh sollen Verrichtet werden.

Alss wierdt Vnsere Kayl: Hoffcamer besorget seyn, wormit die hierzu Erforderliche Werkh Vnd Instrumenta behörig Verschafet werden mögen, daran beschlicht Vnser gnädigster willen Vnd Meinung. gegeben in Vnserer Statt Wien den Sibenden Novembris in sibenzehen Hundert Vnd Zwölfften Vnseren Reiche des Römischen ir anderten, deren Spanischen in Zehenden, deren hungerischen Vnd Böhm: im anderten Jahr.

Carl
Graf Starhemberg

Ad mandatum Sacrae Caesarum
et Catholicae Mattis stb.
aláírás.

Ezt a rendeletet a bécsi pénzverde számára adták ki.

Tervezetét közölte Newald J.: „Beitrag zur Geschichte des Österr. Münzwesens im ersten Viertel des XVIII. Jh.-s“ c. munkájában.

A nagybányai és pozsonyi verdékhez ment párhuzamos latin rendeletet közölte: Harsányi Pál (Magyar Régészeti Társ. Évkönyve, 1923—26., 277. old.)

A Körmöcbányára küldött németnyelvű rendeletben lévő változtatást lásd IV. fejezetben.

II.

Warou Dániel bepanaszolja néhány meg nem nevezett tisztviselőtársát, kik munkáját és előmenetelét gátolják. Egyben tervezetet nyújt be a körmöci pénzverde és az egész birodalom pénzügyeinek gyökeres megreformálására és központosítására, hogy a pénzhamisítást, higitást, stb. megakadályozhassák.

Bécs, 1717.

Aller Durchleüchtigist Grossmächtigist und unüberwindlichister Römischer Kaysser, auch zu Hispännien, Hungarn vnd Böhaimb König, Erzherzog zu Oessterreich etc, etc.

Aller Gnädigister Kaysser König, und Herr Herr

Es ist allen Trey-Vnterthänigen Vassalen bekandt wie so wohl zur gemeinsahmen — alss aigene wollfarth-liebenden höchsterfreylichen Trost, albereith schon vor mehr Jahren, und so dann widervmb von Kürtzerer Zeith, durch Erneyerung der Sach genugsamb Kundtbahr worden: welcher gestalten Euer Röm. Kayl. und Königl. Cathol. May. in conformitet Beeder Kayl. vnd Königl. Matten Leopoldi vnd Josephi alss Dero hochge- Ehrt- und geliebtesten Herren Vatters und Herren Brueders Gloorwürdigisten Andenkens; preisswürdigist, und Gott dem allerhöchsten selbst wohl gefälliger meinung gemäss ut A. und zwar auss selbstaigenen alleruhmwirdigsten antrieb Dero selbst liebenden reinen Justiz vnd widerherstellung bezeugenden Eiffers; die durch bissheriger Connivenz sonderlich aber gemeiner vnd gottloser leüthe und Händte hie vnd wider,

ja fast aller ohrten zu beschädigung des allgemeinen publici überhandt genöme corruption vnd Müntz-Verfälschung, in einen gantz gefährlich vnd Schädlichen Standt Verfallenen Rem. Monetarium: alss das hohe in Dero Röm. Kayl Cron hellglänzende Kleinodt, vnd allein zu ständigen Supremi Directory et Domini; nicht allein in einen mehr gezihmenden Eusserlichen Splendore, Sondern auch in Justiz-mässige beständige Ordnung vnd haltbahren Fuess zu setzen ut B. sich allergnädigist entschlossen haben.

Da nun aber die unter berührten Zeithen vnd Jahren; mittelss zu Zihung der Sache verständigen vnd in dem Müntz Manipolio grundtlich gelehrt vnd erfahren Meister Zwar wohl an die. Handt gegebene Modaliteten des so Allergnädigist als löbligist intentirten Boni publici et Vniversalis, zur bevor Komung aller so schädlicher contraventionen gleich wohl vnd zwar darumben Ihren Vor-gehabten Endtzweckh nicht erreichen können, weilen wie klar erweisslich einiger Persohnen heimlicher Missgunst vnd Ehrgeitz durch abspilung meiner erst inventirten Maschinen in der Münz zu Cremnitz; diesses Magisterium vnter den Schein trey-gesinter Dienstleistung, mit hin erworbenen Credit vnd Assistenz auf Sich gebracht, Ihnen auch dermassen gelungen, dass die mir von der Vor gewesten Kayl. Berg: Und Müntzhaubt Commission stipulirte, ja allbereith sub 5ta May 717 ad referatum gelangte Müntz werks-Direktion supprimiret; diese aber unter der Zeith da hier zu Wien dass Müntz werkh also tractiret, das Es auss mangl der gründlichen wissenschaft vnd kunst Vorthailen, den von sich selbst vnd auch hohen Patrocinirenden ohrten Vorgebildten Frucht und Nutzen keines weges abzuwerffen vermöcht, sondern leediglich wahr gemacht worden: Dum suis qusq. partib. studet, in comune non consulitur. folglich die Allergnädigiste vnd so heilsame Meinung, diesse heykele, vnd nur von denen veris in Arte Magistris zu tractiren habende Materi, wor an Einem Röm. Kaysser vnd höchsten Monarchen der Welt; Ja aller erbahren Welt selbst, so viel gelegen, auch nicht anderer Weise alss durch Sie Magistros die Es Bereiths mit Schriftlich zu erweisen habenden Attestatis und Bezeigten Nachruhm Einer Hochlöbl. in die königl. Bergstätt delegiert gewesenen Commission ut C. et D. in Wahren et ad copiose monetandum Durablen Standt gesetzet; Bewerkhet werden kann.

Alss habe Euer Röm. Kayl. vnd Königl: Cathol: May: Ich hier mit in allervnterthänigsten vnd ohne ainiger Ruhm suechung allergehorsamsten Vortrag; alldessen, was Allerhöchst ermelte beede Kay: vnd König: Majesteten, vnd Euer Kayl: May: Selbsten wie ob angezogene A. C. D. aussweisen, so wohl wegen meiner von Vatter vnd Grossvatter anerErbt, vnd respective angebohrner auch ab Infantia selbst exfundamento in Meinen Vatterland Schweden erlernethen Kunst-Vorthailen; alss was in dieser Wissenschaft in Dero Königreich Hungarn, ohne das mir jemandt imitiren können, zu allergnädigsten Wohlgefallen praestiret: Mich allervnterthänigist vnd allertreuest gesinnet, dahin anerbiethen wollen; das weilen ich nun mehro bey Dero Kayl. Hoffstatt allhier als Camer Medailler mich in allergehorsambsten Diensten befinde. Ich dieses so wichtige Werkh, woran wie gesagt dem allgemeinen menschlichen Comercio; fordrist aber dero so gross vnd weit exextendirten Öesterreichischen Erbkönig Reichen vnd Landten, so wohl wegen des daraus erwaxenden Commercial Beneficy, alss höchst nöthiger Bevor Komung aller Betriglichkeiten und Schäden, welche durch Beschneidung des gutten Geldes, die auss dem allgemeinen Handl vnd Wandl einbringt: Emolumenta nicht nur allein zu benehmen, sondern auch wohl gar zu heimen pflegen: mit Im nachfolgenden Schemate einführenden gründlichen Anzeigungen Klar vor Augen legen zu können, die allergnädigiste Erlaubnus zu erbitten, mich allerunterthänigst erkühnet; vmb darthun zu können, wie nemlich dies Grosse Werkh so wohl in Einführung des Gutten, alss hintertreibung des Böössen fruchtbarlich werden könne.

Ist dennach die erste Haupt-Sach:

1mo. Dass die in kayl. Erblanden befindlichen Haupt Munzen alle, mit denen nöthigen Maschinen vnd Sogenanten Schwunckhwerkher, dergestalten versehen vnd eingerichtet werden, wie allbereith zu Cremnitz in die König: Hung: Bergstätt das Münzwerekh von Fundament errichtet vnd in stätten Gang gesetzet; vnd zwar allso dass wenigstens allwochentlich per 2000. Marekh Silbers vermüntzet, vnd in Zihrliehen Species Verwendet werden könne.

2do. Dass eine wahrhafte Ehnlichkeit aller Müntz Sorten so wohl in ansehen der Sculptur der Kayl: Bildnus alss grösse der Circumferenz Eingeführet werde; wegen welcher Ungleichheit biss hero denen falschen Nach Müntzern, die höchst Schädliche gelegenheit Von selbst an die Handt gegeben worden.

Da nun auch

3tio. Vnlaugenbahr, das die allein Von 20 Jahren her zu berechnen kombende Species, welche in Kayl: Erblanden, alss Wien, Crembniz, Tyrol, Boheimb, Steyrmarch vnd Schlässien geschlag. worden, vnd in ettwelch Millionen sich betrageten, durch den höchst Schädlichen wucher des Vnerlaubten Einwexels (da an ieden Reichsthlr zu 6. ja wohl 9 Kr: aufgeldt genohmben) dergestalten beklemmt werden; das von solch gross-Vorbenendter Suma schwer genueckh fallen wurde an Kayl. Thalern ein oder anderes

^M
100. stuckh aufzubringen? so erhellet hier durch Klarliche.

4to. Dass nicht allein ausser Kayl: Erblanden Sondern so gar in earundem medio, vnd wie nicht Vergebens zu muthmassen, in ettwelch Kleineren Kayl. Müntzen selbst, dergleichen schädliche begebenheiten practiciret werden, wor durch die Species gelder widerumb verschmolzen, mit hin in geringeren Vnd Kupferhaltigen Schüttmüntz-Sorten verwendet werden. Dahero

5to. Die zuelängliche Weiss anzugeben vnd zu erweisen, wie solch höchster Schaden vnd Silbers Verschwendung Vorzubiegen; so in allweg thuentlich.

Wann nun auch über diess 6to. Jedermänniglichen bekandt, wie das die Kayl Erblande, mit Fremdbder, sonderlich vnd Vor allen aber französcher Müntz dergestalten überschwemmet, das gegen Einen Kayl: Species Thaler, wohl mehr dann hundert dergleichen zu finden; so wehre auch der Modus klar an dem Tag zu geben wie solche Allgemach vnd nutzbaar in Kayl: Reichsthalern verwendet, mit hin, durch aussrottung aller heimlich- vnd höchst straflichen privat wuchereyen, in stäter Circulation gebracht vnd Erhalten werden kunten.

Da nun aber Euer Kayl: vnd Königl: Cathol: May: mit allen Vmbständen, Wie vnd auff was weiss Solches wichtige Werckh vor handten zu nehmben wehrn in diesen Meinen Vnterthänigisten Vortrag mit allen Vmbständen zu erkhlern gar zu weitlauffig fallen wurde: Alss habe ohne einig allervnterthänigisten Meinungs Vorgriff, das allerbeste, vnd zu befürderung dieses so heylsam Erkenten hauptwerks allerzulänglichste Mittel zu seyn allergehorsambst vnd allertreuest gesinnet, erachtet: Euer Kayl: vnd Königl: Cathol: Mayt: geruheten Von Dero allerhöchsten Kayser- vnd Landtsfürstl: Person vnd Majestet aus; Eine Selbstn Allernädigist beliebig Deputirend: vnd Authorisirende Haupt-Comission zu Ernennen; auch durch Sie hohe Comission die Vollständige Erkhler: vnd Erleütherung dieser So heykelen Materi; auch derer darin etwann Vorfallender Zweifel oder Fragen Von mihr aussfirlich Allernädigist Sich erstatten zu lassen; Anbey solch hohe vorerwente Comission plena Autoritate so wohl das Werck selbst alss meine weinige person zu Verhüttung aller besorglichen inconuenienzen, alss einen Von so langen Jahren her Von Allerhöchsten Kayl: Majesteten confirmirten Müntz werks Meistern, anitzo aber aller Vnterthänigist an hände zu geben habender Informationen und Einführung höchstnutzlicher Müntz-manipulationen alss einen Kayl: Müntzwerks Directoren in Dero hohen Schutz an- vnd auf Sich nehmben möge; Zu welchen Ende dann Vmb die allernädigiste Entschlüss- vnd Verordnung aller Vnterthänigist anlangen- vnd zu Allerhöchsten Kayl: auch Lands Fürstl: Schutzhulden und Gnaden mich Allervnterthänigist gehorsambst empfehlen sollen Euer Röm: Kayl: vnd Königl: Cathol: Maytt:—s

Allervnterthänigist-allergehorsambster

Daniel Warou
Kayl: Camer Medailler.

Hofkammerarchiv, 1716. március 6-i iratok között.

(A mellékletet, melyekre a szöveg utal, munkánkban feldolgoztuk és itt nem is közöljük.)

III.

Warou Dániel tervezete a körmöcbányai pénzverde harmadszori — utolsó — csavaros verőgéppel való felszerelésére és általános átalakítására.

SPECIFICATION.

Bécs, 1718 máj. 5.

Welche der Camer-Medailler Daniel Warou, wegen Einrichtung dess Crebnitzischen Müntz-weesen auff dem stoss- oder Schwungwerckh, und deren hierzue erforderlichen Vnkosten halber eingeraichet hat.

Primo. Wären zue Einrichtung dieses Werckhs Von dem fürst Schwartzenburg: stahl Biss 10. Centen, den Centen à 14 fl zuesamben 140 fl Betragend, auch 10. Biss 12. Centen Eysen welches in loco ohnedem Vorräthig, unentpörlich Vonnöthen.

Secundo. An das Obristen Camer-Grafen-Ambt in Hungar. Bergstätten das behörige zuerlassen, auff dass Selbiges denen Crebnitzer: Müntz-schlossern Crackhauer, und Fröllich anbefehle, damit dieselbe Eine dergleichen Spindl zum kleinern anwurff, gleich wie diese in alhiesigen Müntzgraben ist, und Er Warou ess zu Franckhfurth zue denen Kayl-n Crönungss-pfenningen gebracht hat, Verfertigen sollen.

Tertio. Wären ainige Alphabeten zue Duggaten, gantz, vnd halben Reichssthallern Von Nürnberg zubeschreiben nöttig, so in Geldt 65 fl Betragen würden: ingleichen

Quarto: Ainige Englische Handtfaillen, welche alhier in Wienn zuerkaufen, und in Goldt 25 fl aussmachen.

Quinto. Weillen Er Warou ainige Vorthaill Besitzt, Crafft welcher in gleichmäsiger Eyll, und geschwindigkeit die Species Müntz-Sorten mit behöriger Accuratezza dess gewichts, und kennbahrer auch Tieferer gravierung könten aussgemüntzt werden, und das werckh in partibus principalioribus bey Manns-gedenekhen durabl seÿn möchte, so betrefete dasselbe ohne benöttigten Holtzwerckh pur in Eysen- und stahlenen Radwerckhen in circa 400 fl.

Sexto: Wären die kleine Rollierwerckh mit dem Anwurff, und andern Müntz-zeug, so sich alhier befindenden, und nacher Crebnitz gehörig widerumb dahin Verabfolgen zu lassen.

Septimo. Wäre der nidergerissene zue Crebnitz neu-erbaute Blatte aussglichoften widerumb in Vorigen stande zusetzen.

Octavo. Wären zu allen zeitten, auch beÿ sein Warou ersten Eintritt Vor 19 Jahren in der Crebnitzer Müntz-statt ohnedem im Ober-Müntz-Eÿsenschneyder, und zweÿ Müntz-Eÿsenschneyders-Adjuncten beyhanden gewest, davon der letzte nahmens Joseph Blok, so von Ihme instruieret worden, Vor ohngefähr 2. Jahren mit Todt abgangen und also nur Einer nahmens Jeremias Roth Vorhanden: Alldieweillen aber das Crebnitzer Müntz-weesen mit so Specios- alss Copioser Müntz, auch fürohin fleissigerer arbeitung deren Müntz-Prägg-stöckhen, welche mit den anwurf mehr, dann auf die Vorherige sogenannte Taschen-werckher unbrauchbar wurden, pro Stabili eingerichtet werden könte; Alss miesse anstatt des Verstorbenen Ein Taugliches Subjectum Von Ihme aufgesuchet Capacitiert, und anfänglich Biss zue gewünnung Besserer Meriten mit wochentl: 4 fl Besoldung angestöllet werden.

Nono. Indeme Bey der Neuen Müntz-arth Ein Müntz-schlosser mehr, alss Vorhin zuarbeiten haben wurde; alss wäre der ietzmahlige Müntz-schlosser Fröllich Von Ihme Warou plenariè abzurichten, und Ihme nebst denen anjetzo geniessenden wochentl: 3 fl Hung: noch 1 fl zuzulegen.

Decimo. Ihme Warou anbetrefend, Bittet Er, Ihme die Vorhin Bey der Camer Crebnitz genossene jährl: 312 fl ad dies vitae vor tradierung deren Handtgriffen beÿzulegen.

Vndecimo. Offerieret Er sich zugleich, die Haupt-patres, derer jeder wenigstens 100 fl zubezahlen, zue allen Species Goldt- und Silber-Sorten, wann auch deren 6. oder mehr paar jährl: erfordert würden, gegen Jährl: Addition per 150 fl Vor die Camer

Crembnitz zuverferttigen, jedoch reservieret Er sich wegen dieser so geringschätzigen Belohnung eine kleine Gnad.

Duodecimo. Bittet Er Vor sich, und seinen bedienten, sambt der hin, und herorais, auch zeitt wohrender dieser Müntz-Einrichtung zu Crembnitz, so sich ungefähr gegen 4 Monath oder etwas wenigens darÿber belaufen möchte, alltäglich 6 fl. Lifergelder mittels richtiger anweissung raichen zulassen.

Decimotertio. Bittet Er dahin bedacht zuseÿn, wie Vermittels Einer Instruction allen Oppositionen, und Contrarietäten, dortiger Beambten, und Münzern Vor seiner abraiss, umb mehrer beforderung Ihro Kayl: Maytt:-s dienst abgeholfen werden.

Anbey hat Er Warou sich dahin angetragen, dass selber annoch Vor seiner abraiss nach Crembnitz Ein Modell auf diesen Formb, wie Er die Crembnitzer: Reichsthaller auf den anwurf künftighin aussmüntzen wurde, Verferttigen wolte? umb zusehen, ob solches gefällig, und künftig mit aussmüntzung dergleichen fortfahren wolte.

Hofkammerarchiv, Ung. Hoff. 1718. május 5.

Külső oldalon: SPECIFICATION B. Az A.-val jelzett Specification Gennaroé, amelyet a bécsi verde átalakítására nyújtott be.

IV.

A körmöci kamara jelenti Warou halálát és utasításokat kér Bécsből.

Körmöcbánya, 1729. november 25.

Hochlöbl. Kayl: Hof-Camer

Excell: Gnädiger Hoch- vnd Gebüettende Herren Herren

Eüer Excell: und gnaden berichte gehorsambst, welcher gestalten den 23. hujus morgens vm 2 Uhr der Käyssl: Medallier Daniel Warou vermittlst ainen gahr exemplarischen Todt, dass zeitliche mit dem Ewigen verwexlet habe.

Wan nun hieiges Müntz-weessen ohne in-Spection, vnd Hilff eines andern Medalliers nicht bestehen kann, hier aber niemand ist, der die Haupt-Patres zu verfertigen im Standt wäre.

Alss habe gehorsambst bitten sollen, Eüer Excell: und gnaden mechten gnädig geruhen, einen anderen geschickhten mann solche verrichtung je ehend je lieber auftragen, mich aber anbey gnädig informiren, ob der Warouischen Wittibe, welche von dem abgelebten mit dreÿen Kleinen Kindern, vnd wenig Mittlen verlassen worden, das sogenannte todten Quartal geraicht werden solle? Wormit mich zu führwehrend hohen gnaden gehorst Empfehle

Eüer Excell: Meines gnädigen Hoch- und Meiner gebuettenden Herren Herren

Cremniz, den 25. novembris ao. 1729.

Gehorsamst

Aláírás.

Votum Commissionis: seine Dienste iederzeit fleissig und embsig praestiret, Seye Wittib hingegen mit 3 unerzogenen Kindern in sehr mitlloss, und erbahrungswürdigen standt gesetzet.

Cím: Referat vom Tode Warou's.

Hofkammerarchiv, Öst. hoff. 1729. december 16.

Rudnay Gyula.

Eltűnt Kossuth-érmek.

Fenti cím alatt a Századok 1913-iki évfolyamában 57. és 223. lapokon ga. tollából egy rövidebb cikk jelent meg. Forrásul a szerző Pehovits Ágostonnak — Füleky György zempléni első alispán állítólagos bizalmasának — „megbízható“ naplóját nevezi meg. Dongó Gyárfás Géza zempléni főlevéltáros szíves értesítése szerint Pehovits a megyefőnök titkára volt s így jól lehetett értesülve.

A cikk stílusa oly tömör, hogy kivonatolni se lehet s azért kénytelen vagyok lényeges részeit — némi kihagyásokkal — eredetiben idézni.

„A bécsi kormánynak 1866 tavaszán már ismét biztos értesülései voltak, hogy egyik-másik megyében valami titkos készülődés észlelhető.“ . . . „Báró Sennyey Pál főtárnokmester kapta azt a magasabb megbízást, hogy lehetőleg csendben járjon a dolog végére. A főtárnokmester, jól ismervén a viszonyokat és az ország hangulatát a hír szárnyán nagyra nőtt titkos készülődéseket nem vette valami komolyan, néhány esetben azonban súlyos besúgások alapján mégis kénytelen volt a vizsgálatot elrendelni. Így május végén Füleky György zempléni első alispánt bizalmasan arról értesítette, hogy egynémelyek újabb nemzeti felkelést akarnak támasztani. Zemplén megyében Bujanovich Rudolf dobrai nagybirtokos a Kossuth Lajos megbízottja. Rengeteg fegyvert és Kossuth-pénzt rejteget. Feladata: a megyéből 10.000 honvédet talpra állítani. Elrendeli tehát, hogy az alispán katonai karhatalommal nyomban házkutatást tartson Bujanovichnál Dobrán. A kassai 15-ik hadosztályparancsnokság ez irányban már megkapta a szükséges utasítást . . . Az alispán „a házkutatás megejtését Szilágyi Pál rákóczi szolgabíróra bízta“ . . . „Szilágyi, aki már nem értesíthette barátját, Bujanovichot, a veszedelemről a katonaság kíséretében éjnek idején érkezett Dobrára. De módját ejtette, hogy a „beteges“ házigazdát gyengéden ő kelthesse fel álmából. Az az egynéhány őrizetlen pillanat éppen elegendő volt arra, hogy a gazda veszedelmes iratai a kandalló tűzébe kerüljenek.

A katonaság az egész udvarházat fenekestül felforgatta, ám a rettegett fegyverkészletet sehol sem találta. Találtak azonban két láda pénzt. Erről leltárt vettek fel, két példányban. Az egyiket a vezénylő tiszt vitte magával, a másik a ládákkal együtt Füleky György alispánnak adatott át.

Füleky és bizalmasa Pehovits nagyon kíváncsiak voltak a ládák tartalmára . . . felbontották . . . „az egyik ládában vadonatúj nyomású papírpénz volt“ . . . „a másik láda nagyságban a mai ötkoronásra emlékeztető fényes ezüst érmekkel volt tele“.

„A ládák a leltárral s a különféle jelentésekkel együtt Budára küldettek Sennyey Pál főtárnokmesternek. Bujanovichot azonban e pénzek miatt sohasem háborgatták“ . . . „A Bujanovich-ügy szálain elindulva . . . sok részletet menthetnénk meg a történetírás számára“ . . . „Érdemes volna továbbá az említett pénzek sorsának is utána nézni. Ezek nyomtalanul el nem tűnhettek főtárnokmester uram budai hivatalában. Ha a bankót elégették, az ezüstöt beolvasztották, azt írásban is meg kellett örközni“ . . . „A jelzett érmekből egyetlenegy példányt sem találtam nyilvános gyűjteményekben.“

Eddig a cikk.

Elindulva a Bujanovich-ügy szálain és utánna nézve a pénzek sorsának is: sikerült az Országos Levéltárban a Helytartótanács és a Magyar Udvari Kancellária iratai közt az összes ez ügyre vonatkozó aktákat feltalálnom és ezekből a hiteles tényállást megállapítanom.

Leghelyesebb lesz, ha az akták nyomán követjük az ügy lefolyását.

Az első hozzáférhető okmány a sátoraljaujhelyi csendőrszakasz parancsnokának 1866 október 1-én 224. sz. a. kelt Zemplén vármegye törvényhatóságához intézett jelentése a Feketepatakon Bujanovich Rudolf magtárában talált Kossuth-bankók és iratok felől.

Fülek György első alispán már másnap, október 2-án 782. sz. a. a Helytartótanács elnökéhez terjeszti fel a csendőrség jelentését, mire a Helytartótanács elnöksége október 7-én 6677/eln. sz. a. felhívja Fülek alispánt, hogy a csendőrség által lefoglalt és az alispánhoz átküldött Kossuth-bankjegyeket és iratokat a Helytartótanácsához terjessze fel.

Az alispán X. 17-én 805/eln. sz. alatt felküldi a lefoglalt tárgyakat a Helytartótanács elnökének.

Azonban jelentést tett az esetről a Helytartótanács elnökének az országos főhadparancsnokság útján a kassai 5-ik országos csendőrparancsnokság is. Ezt a jelentést, mint amely az egész esetet legszabatosabban adja elő, lényeges részeiben fordításban közöljük:

115
títk. sz.

Cs. kir. 5-ik országos csendőrparancsnokság

A magy. kir. Helytartótanács magas Elnökségének

Budán.

Mult hó 25-én Csorlik György, Ukhelik András és Riska Mihály feketepataki lakosok a gálszécsi csendőrörök ott megjelent őrzésének a mellékelt jegyzék 1-ső szakaszában felsorolt magyar bankókat adták át azon kijelentéssel, hogy azokat röviddel az ezidei pünkösti ünnepek után, amidőn Bujanovich Rudolf földbirtokos magtárába csépeelt gabonát hordtak, egy szarufa mögé eldugva találták.

Ezen kijelentést azzal töldötták meg, hogy mindenesetre Bujanovich Rudolfnak kell ezen a jelzett helyen dugva talált bankók tulajdonosának lennie, mert — valószínűleg, hogy az esetleges felelősségrevonás alól kibújjon — feketepataki jószágát mindjárt, amint a bankók elveszéséről értesült, egy zsidónak adta haszonbérbe és az ugyancsak zemplénmegyei Dobrára költözött.

A nevezett csendőrörjárat a bankók kézhezvétele után kutatást tartott a magtárban, ahol a parasztok a leletet találták s ez alkalommal a csatolt jegyzék 2-ik szakaszában körülírt emlékérmek és iratok kerültek elő.

Midőn a csendőrörjárat a felsorolt tárgyakkal már visszatérőben volt, kocsin Komarócig utána hajtattott Bujanovich Rudolf földbirtokos Tótizsépen lakó testvére, aki hírt vett arról, hogy a bankók és iratok a csendőrség kezére kerültek és egyezkedést ajánlott oly értelemben, hogy a talált tárgyak neki visszaadassanak, amit az őrzés természetesen megtagadott.

A mellékleten részletezett tárgyak további hivatalos eljárás végett, mind Zemplénmegye első alispánjának adattak át.

Kassa, 1866 október 3-án.

Larisch alezredes s. k.

A $\frac{115}{\text{titk.}}$ számhoz

Cs. kir. 5-ik országos csendőrparancsnokság

Jegyzéke

az alább felsorolt tárgyaknak, melyek mult hó 25-én Zemplén megyében Feketepatakon Bujanovich Rudolf földbirtokos magtárában találtattak.

Darab	M e g n e v e z é s	J e g y z e t
12	100 forintos magyar bankjegy, kelte 1848 szeptember 1	Munkás emberek találták és szolgáltatták be a csendőrségnek.
67	10 „ „ „ „ „ „ „	
205	5 „ „ „ „ „ „ „	
2	2 „ „ „ „ keltezés nélkül	
90	1 „ „ „ „ „	
3	30 krajcáros „ kincstári utalvány, kelte 1849 január 1	
1	15 „ „ „ „ „ „ „	
2	50 dolláros Kossuth bankó, New-York 1852 július 1	
1	10 „ „ „ „ „ február 2	
2	50 „ „ „ „ felezve	
7	100 forintos kamatos kincstári jegy, 1848 július 13	
2	Kossuth emlékérem (látszat szerint Britannia fémből) a borítékon Kossuth életrajza	A fent felsorolt tárgyak beszolgáltatása után a csendőrség által fogantatott kutatás alkalmával kerültek elő.
12	íromány, többnyire az 1848–1849 időszakból való nemzeti irányzatú politikai dalok	
1	valamely közpénztár nyugtatója 14 forintról, kelt Budán 1848 július 13-án	
3	Kossuth amerikai fogadtatásáról szóló elmélkedéssel teleírt papírlap (töredékek)	
1	mezei károkról szóló feljegyzés töredéke, aláírása: Fejérvári István sóvári járási alszolgabíró	

Kassa, 1866 október 3-án.

Larisch alezredes s. k.

Ez a jelentés október 3-án kelt, de Budán csak 10-én iktatták és valószínűleg más előadó kezébe került, mert csak így magyarázható, hogy a Helytartótanács X. 19-én 72926. sz. a. ez ügyben újból ráír Zemplén vármegyére, leküldi a kassai csendőrparancsnokság jelentését és utasítja, hogy a vizsgálat eredményéhez képest a kormányshéket a közlemények visszazárása mellett a lehető legrövidebb idő alatt értesítse. Báró Babarezy Mihály másod alispán október 26-án 4806. sz. alatt válaszolja, hogy a vármegye az ügyről már október 2-án jelentést tett a Helytartótanácsnak, október 13-án 805/eln. sz. alatt felküldte a lefoglalt tárgyakat.

Ezzel a jelentéssel megszakad a Helytartótanács és a vármegye közti iratváltás és az ügy felsőbb hatóságok elé kerül.

Báró Sennyey Pál főtárnokmester, a Helytartótanács elnöke, X. 16-án 6870/eln. sz. a. a királyi jogügyek igazgatójától az összes iratok közlésével véleményt kér afelől, „vajjon a Bujanovich esetben valamely fenyítő eljárásnak volna-e helye vagy sem?” Minthogy a szakvélemény késik, a Helytartótanács december 20-án 8397. sz. a. megsürgeti.

Végre 1867 január 9-én 56/titk. 1866. sz. a. a jogügyek igazgatója előterjeszti szakvéleményét.

„Ezek előreboesátása után Excellentiád azon határozott kérdésére, vallyon jelen esetben volna-e valamely fenyítő eljárásnak helye vagy nem? mélyly tisztelettel kinyilatkoztatom, miszerint az úgynevezett Kossuth-jegyek miatt közigazgatási, — Kossuth-Dollárjegyek s a felségsértést magában foglaló költemény miatt pedig büntetés eljárásnak van helye.

Pesten, 1867-ik évi Január hó 9-ik napján.

Excellentiádnak

alázatos szolgálja

Kossalkó János s. k.
királyi ügyek igazgatója.

Sennyey báró főtárnokmester, a Helytartótanács elnöke a causarum director szakvéleményét 1867 január 23-án 370/el. sz. a. Majláth György m. kir. udvari kancellárhoz terjesztette fel Bécsbe és a következőket írja:

„A Kossuth-jegyek iránti közigazgatási eljárást, mely a kérdéses jegyek megsemmisítését foglalandja magában — mi sem gátolja, — a bűnvizsgálatot illetőleg azonban, mielőtt e tekintetben intézkedést tennék, czélszerűnek láttam Nagyméltóságod abbéli becses elhatározását kikérni, valjon ez minden melléktekintet nélkül megindítandó vagy pedig figyelemmel a jelen politikai viszonyokra és azon körülményre, hogy a bűnjelek a forradalom irányábani rokonszenvre ugyan, de semmi tényleges fondorlatokra nem mutatnak, — nem inkább abbahagyandó lenne-e?“

Majláth György megértette a kérdést és egy feketesárga selyem szalaggal átfűzött, német nyelven. de magyar szívvvel fogalmazott előterjesztéssel * Ő Felsége elé vitte az ügyet.

Az előterjesztésben részletesen ismerteti úgy a tényállást, mint a jogügyek igazgatójának szakvéleményét, majd így folytatja:

Legkegyelmesebb Urunk!

Ámbár nem szándékom a királyi jogügyek igazgatója szakvéleményével elvileg szembehelyezkedni, mégse hallgathatom el Felséged előtt, hogy legalázatosabb és legigénytelenebb nézetem szerint a Bujanovich ellen indítandó bűnvádi eljárástól eredmény nem várható.

A fentemlített pénzjegyeket és költeményeket ugyan az ő magtárában, de nem az ő birtokában találták és éppen az a körülmény, hogy a bankjegyek megtalálása után hosszabb idő elteltével a csendőrség által foganatosított kutatás alkalmával találtattak a magtárban az emlékérmek és költemények: azt a feltevést engedi meg, hogy a terheltek ezen tárgyakról nem volt tudomása, mert különben a bankók felfedezése után ezeket bizonyosan eltávolította volna.

A bűntársi viszony vagy a birtoklás a terhelttel szemben tagadás esetén e szerint alig fog sikerülni, de még ha a bizonyítás kétségbevonhatatlanul sikerülne is, mégis azok után, amik Bujanovich Rudolf politikai jelleméről és előéletéről tudomásomra jutottak, azon vélekedésemnek merek kifejezést adni, hogy ámbár az illető 1860 előtt tüntetőleg csatlakozott is a szélső irányzatot követő párthoz, komolyan nem keresett összeköttetést az emigrációval és nem vett részt a közrend és nyugalmat veszélyeztető üzelmekben.

Ezt a vélekedésemet azon körülmény is támogatja, hogy Bujanovich 1860 óta egészen csendesen viselkedik és sem kormányellenes nyilatkozatokkal, sem az emigrációhoz szító nézetekkel a figyelmet nem vonta magára.

A dolgok ilyen állása mellett egy a siker biztosítéka nélkül ellene indított vizsgálat csak nagy feltűnést keltene, minek kerülését éppen legfelsőbb érdekből igen kívánatosnak kell tartanom.

Az említett jelentést azon legtiszteletteljesebb javaslattal bátorodom legalázatosabban Felséged elé terjeszteni:

Méltóztassék Felséged legkegyelmesebben megengedni, hogy Bujanovich Rudolf földbirtokos ellen a magtárában talált pénzjegyek, iratok és költemények ügyében törvényes eljárás ne indíttassék.

Az ezen tárgyak megsemmisítésére alkalmas intézkedés megtétele a tárnokmester hatáskörébe volna utalandó.

Az ez értelemben fogalmazott Elhatározás tervezetét :/. alatt bátorodom mélyes tisztelettel mellékelni.

Bécs, 1864 február 5-én.

Majláth György s. k.

Ő Felsége az előterjesztésre sajátkezüleg vezette rá:

Ich genehmige diesen Antrag.

Wien, den 9-ten Feber 1867.

Franz Joseph.

* Az előterjesztés fogalmazványa ifj. Bartal György helytartótanácsai alelnök kezeírása.

A kancellár már másnap, február 10-én 139/el. sz. a. értesíti a Helytartótanács elnökét, hogy Ő Felsége elhatározása értelmében Bujanovich ellen „semminemű intézkedések ne tétessenek.”

„Miről van szerencsém Nagyméltóságodat folyó évi január 23-án 370/elnöki szám alatt kelt becses levele összes mellékleteinek :/ alatti visszarekesztése mellett, a királyi ügyigazgatóval bizalmas tudatás s a kérdéses pénzjegyek megsemmisítése iránti szíves intézkedés végett ezennel értesíteni.”

Az akta hátán a kir. ügyek igazgatójának szóló értesítés fogalmazványa — „a bizalom határai közt”— és a következő feljegyzések vannak:

Lássa Zworen igazgató úr a pénzjegyek megsemmisítése végett.

Megsemmisítettett.

Zworen, 17/2. 867.

Elöttem: *Hoffmann.*

„ *Arleth.*

Így végződött a Bujanovich ügye.

*

Amint látjuk, a hivatalos iratokból megállapított tényállás sehogysa fedti Pehovits naplójának regényes részletekkel fűszerezett előadását. Nincs szó a tárnokmester által titkos feljelentésre* elrendelt, Szilágyi szolgabíró által katonai karhatalommal foganatosított éjjeli házkutatásról és Szilágyi jóindulatú baráti eljárásáról. És nincs szó nádori Kossuth-bankóról, hanem csak aránylag jelentéktelen mennyiségről, amennyi abban az időben minden magyar úri háznál akadt és nincs szó nádori fényes ezüstpénzről sem, csak két darab britannia emlékéremről!

Pehovits előadásából tulajdonképpen csak annyi áll meg, hogy „Bujanovichot... a pénzek miatt sohasem háborgatták.

Rejtély, hogy mi indíthatta Pehovitsot arra, hogy naplójában ennyire ellentétbe jöjjön az igazsággal?

Hogy a hivatalos ténymegállapítás a való és az egy nádor ezüstpénz nem az eljárás folyamán sikkadt el, az abból is kitűnik, hogy már az első csendőrijelentés is csak 2 darab éremről beszél és soha senki többet nem említ.

Ami már most magukat az érmekeket illeti, szívesen elhisszük a kérdéses cikk szerzőjének, hogy olyanokat semmi nyilvános gyűjteményben nem látott, mert olyanok nincsenek is.**

Az „Eltűnt Kossuth-érmek” ügyéből mindössze annyit gyarapodott numizmatikai tudásunk, hogy Kossuth életrajzával ellátott borítékban árulták.

Hogy az érmekeket mi módon semmisítették meg a Helytartótanács tisztviselői, az nem derül ki az iratokból.

Ha a numizmatikusnak csalódást hozott is a Bujanovich-ügy, az eset maga mégsem teljesen érdektelen. Rávilágít a kiegyezést közvetlenül megelőző idők politikai viszonyaira és hangulataira. Egy vidéki magánembernél talált néhány Kossuth-bankó lázas tevékenységre serkenti a hatóságokat. Az ügy katonai és polgári hatóságok útján sürgősen, a legrövidebb idő alatt felkerül a legfelsőbb kormányhatósághoz, a Helytartótanácsához. Ez éppen olyan sürgősen intézkedik és már 16 nappal az első csendőrijelentés kelte után kikéri a *causarum director* szakvéleményét a büntethetőség kérdésében. Csak Kossalkó János, a *causarum director* nem vesztí el nyugalma és október 16-tól január 9-ig gondolkodik az ügyön és csak sürgetésre nyilatkozik. Hogy a hatóságok mennyire komolyan vették az ügyet és mennyire féltek a nemzeti érzés minden megmozdulásától az intéző körök, mutatja ez a nehezen készült szakvélemény. Néhány soha sehol forgalomban nem volt értéktelen bankó és két britannia emlékérem birtoklásában felségsértést látott a királyi jogügyek igazgatója és büntető eljárást javasolt.

* Úgy látszik, hogy elégedetlen munkások bosszúból adták a csendőrség kezére szeptember 25-én a bankjegyeket, pedig vallomásuk szerint már pünkösdtől találták.

** Helyes leírásuk; dr. Gohl Ödön, Budapest újabb emlékérmek, 490. sz.

De érdekelheti a historikusokat az eset más tekintetben is — elgondolkodhatnak rajta. Középkori történetünk forrásai jórészt külföldi krónikák. Ezeket idegen nemzeti-ségű, nyelvünket nem értő, népünket nem ismerő, az eseményektől és azok színhelyétől időben és térben távol álló barátok írták, kik értesüléseiket talán ötöd-hatod kézből szerezték. Mennyi hitelt adhatunk feljegyzéseiknek, ha egy tanult ember, főispáni titkár, kortárs és állítólagos szemtanu naplójának adatai homlokegyenest ellenkeznek az igazsággal?

„L’histoire n’est qu’une fable convenue!“

Jeszenszky Géza

Sámboky János éremgyűjteménye.

Sámboky (Sambucus) János az európaszerte ismert orvos, történetíró és gyűjtő 1578-ban nagyszerű könyvtárával egyidejűleg régipénzgyűjteményét is kénytelen volt az osztrák császár tulajdonába átengedni. Míg Sámboky könyvtárával a kutatók egész sora foglalkozott s annak állagáról tiszta képet alkothatunk magunknak, addig pénzgyűjteménye mindezeig kevés figyelemben részesült. A sajnos oly korán elhunyt jeles magyar orvostörténész, *Bálint Nagy István dr.*, kinek a bécsi nemzeti könyvtárban végzett alapos kutatásai Sámbokyról sok eddig ismeretlen adatot hoztak napvilágra, csupán mellékesen emlékszik meg róla s jegyzetben említi meg, hogy a pénzekről Sámboky által készített teljes leltár maradt fenn (Bécs, Nat. Bibl. Cod. Vindobon, lat. 9637 fol 17a—18b). Két év előtti bécsi tartózkodásom ideje alatt igyekeztem a kérdést tisztázni és sikerült is A. O. v. Loehr éremtári igazgató úr hathatós közreműködése révén eredményre jutnom. Az éremtár birtokában ugyan semmiféle adat sincs, a nemzeti könyvtárból azonban két kézirat került elő, melyek segítségével némileg rekonstruálhatjuk Sámboky gyűjteményét. Az egyik német kézirat (Cod. 9039. fol. 45.), mely nem egyéb, mint Sámboky bútorainak jegyzéke értékbecsléssel. Ezt a jegyzéket már Huszár Lajos is idézte Sámbokyról társulatunkban tartott értékes felolvasásában. Ebben két tétel érdekel bennünket: 1. *Item in einem Schreibtsch von Silber schön ausgeklampt Pfennig bei 500 sind wert 250 g.* 2. *Item Grosse Medaglioni und andere Mittelkupfer Heidnischpfenning, die beste bei anderthalbhundert und andere schlechte 2500 Gulden.* A másik, a Bálint Nagy István által helytelen számmal idézett latin kézirat (helyes száma Cod. 9736. fol. 17a—18b), már részletesebben számol be a gyűjteményről; címe *Numi aerei praecipui Samb(uci)*. Ez a leltár 1583 január 23-án kelt. — tehát akkor — mikor a gyűjtemény már a császár birtokában volt. Szó szerinti szövege a következő:

Numi aerei praecipui Samb(uci). *

Antonius cu(m) Zodiaco.
 Adr(ianus) cu(m) exped(itione) dacica.
 Adr(ianus) cu(m) H. S. novi(es) mill.
 Adr(ianus) cu(m) exercitu Germ(anica).
 Adr(ianus) cu(m) exer(citu) Britan(nica).
 4 Calig(ulae) allocut(iones). 2 cu(m) soro-
 ribus.
 Antinous cu(m) templo.
 Adr(iani) . . . allocutio.
 L(ucius) Ael(ius) cu(m) concord(ia).
 Nero cu(m) II. congio.
 Domitianus cu(m) lud(ibus) saecul(aribus)
 pulcherr(imus).
 3 Julii rariss(imi).

Galba cu(m) adlocut(ione) et alii 2 pul-
 cher(rimi).
 Lepidus.
 Nero cu(m) curru thriumphali.
 Nero cu(m) liberalitate.
 Nero cu(m) portu.
 Commodus cu(m) sacrificio.
 Vitellius cu(m) censore.
 Honorius . . . et alius . . .
 Julius insignis in circo.
 Sept(imius) Sever(us) insignis cu(m) sac-
 rificio magn(us).
 M(arcus) Aur(elius) et Luc(ius) V(erus)
 cu(m) Vict(oria) parthica magn(us).

* Meg kívánom jegyezni, hogy a kézirat rendkívül nehezen olvasható és sok benne a rövidítés. A szövegben a rövidítések kiegészítését zárójelbe tettem, a bizonytalan olvasású szavakat kursiv írással jeleztem, az olvashatatlanokat pedig kipontoztam.

Gordianus cu(m) curru triumphali.
 Constant(inus) Max(imus) cu(m) ponte.
 Pesc(ennius) Niger magn(us).
 Julius cu(m) Veni Vidi Vici.
 L(ucius) V(erus) cu(m) tribus diis.
 Diadum(enianus) rarus cu(m) triumpho.
 Tib(erius) magn(us) cu(m) templo.
 L(ucius) V(erus) cu(m) Aesculapio et Hygiea.
 M(arcus) Aur(elius) cu(m) adlocutio(ne) rarissimus magn(us).
 Nero cu(m) adlocutione.
 Vesp(asianus) Titus cu(m) curru.
 Nero cu(m) decurs(ione) aliquot.
 M(arcus) Aur(elius) cu(m) quadriga.
 Nerva cu(m) congio.
 Pertinax bonus cu(m) consecr(atione).
 Tiber(ius) cu(m) clementia magn(us).
 Vitell(ius) cu(m) Victoria.
 Geta cu(m) allocut(ione).
 Vespas(ianus) cu(m) Victoria.
 Vespas(ianus) cu(m) armis exustis.
 Caracalla cu(m) Britannib(us).
 Vespas(ianus) Judea.
 Traianus cu(m) Zodiaco.
 Traianus cu(m) portu Messinae.
 Vitell(ius) cu(m) templo.
 Claudius cu(m) aquaeductibus.
 Vitell(ius) cu(m) ... et *Marte* (2).
 Antinous cu(m) Alexandriae cumulis... et Tigri.
 M(arcus) Aur(elius) cu(m) Faustina.
 Antonius cu(m) congruiis. 2.
 Tiberii cu(m) t(em)plo et arcu 2.
 Caracalla cu(m) Jove propugnatore.
 Calig(ulae) sacrificium pulcher(rimum).
 Traiani adlocutio.
 Vitell(ius) cu(m) 2 figuris.
 Vespas(ianus) cu(m) duobus filiis.
 Titus cu(m) fortunae figura.
 Pietas Tiberii pulcherr(ima).
 Antonius cu(m) ... et cerere rariss(imus).
 Vitell(ius) pulcherr(imus) cu(m) M(arte) grad(iente).
 Adrianus cu(m) equit(um) expeditione.
 Titus cu(m) Annona.
 Traiani Danubius.
 Caracalla cu(m) 3 t(em)pl(is).
 pulcherr(imus) cu(m) naval(i) ludo.
 L(ucius) Ael(ius) cu(m) spe et fortuna.
 M(arcus) Anton(ius) cu(m) Cleopatra.
 Traianus cu(m) rege parth(ibus) dato.
 Traiani forum.
 Nero sub... cu(m) equo *victo*.
 Domitianus cu(m) allocutione.
 Otho verus cu(m) 7 planet(is).

Pescennius Nig(er) cu(m) Antiochia.
 Commodus cu(m) Scylla.
 Caracalla cu(m) fructu.
 Pescenn(ius) magn(us).
 Sept(imius) Sever(us) cu(m) 2. figuris Herculo et *lib*, auspice diis.
 Augustus cu(m) Aegypto rarus.
 Commodus cu(m) Britannia.
 Antoninus p(ius) cu(m) Victoria et Cerere.
 Caracalla cu(m) Ulyssso.
 Aug(ustus) pulcherr(imus) magn(us) cu(m) ...
 L(ucius) V(erus) cu(m) *equo* Capitolino.
 Caracalla cu(m) Herculis Victor(ia).
 Caracalla cu(m) *multis* figuris.
 Hercules cu(m) *Bucephalo*.
 Adrianus cu(m) adlocutione.
 L(ucius) V(erus) cu(m) triremi.
 Decius cu(m) seu congiario.
 Galba cu(m) Hon(ore) et Virt(ute).
 Traianus Decius pulcherr(imus).
 Adrianus cu(m) Iove et aquila volente.
 Traia(nus) cu(m) circo.
 Commodus cu(m) Victoria orbis.
 Antinous cu(m) Tauro.
 L(ucius) V(erus) cu(m) Roma et aliis.
 M(arcus) Aur(elius) cu(m) Orpheo.
 Probus cu(m) aequitate.
 Caracalla cu(m) 3 figur(is).
 Caracalla cu(m) victoria et spoliis.
 Vespas(ianus)
 Adr(iani) triremis.
 Trai(anus) cu(m) Dacia bellus.
 Adrianus cu(m) Antinoo magn(us).
 Salvator cu(m) Paulo.
 Aug(ustus) cu(m) Ant(onio).
 Alexander cu(m) Lysimacho.
 Commodus cu(m) Britannia.
 Pompeius cu(m) sole comite.
 Probus cu(m) Claudia sorore et. Moneta ... p(ius) f(elix) aug(ustus).
 Pupienus susp(ectus).
 M(arcus) Aur(elius) cu(m) Britannia.
 Caracalla cu(m) Quadriga.
 Traianus cu(m) captiva Dacia.
 Commod(us) et Verus cu(m) 4...
 Adrianus cu(m) ponte. 3.
 Sallust(ius) author... cum...
 Extra hos alii pulcherr(imi) Vitell(ii). Galb(ae). Neron(is) etc. ad 50.
 25 Jan(uarii) (15) 83.
 Argentei graeci minusculi, Series Imperatorum et Uxorum Consularium etc ad 500.

Jegyzékünk tehát 121 tételben névszerint 127 bronzpénzről, részletezés nélkül pedig körülbelül még 50 bronzról, azonkívül 500 ezüstpénzről tesz említést. Tehát Sám-boky gyűjteménye közel 700 darabból állott; értéke tulajdonosának becslése szerint 2750 forintra rúgott. A gyűjtemény egy két darab kivételével antik (görög és római) pénzeket foglalt magában. Az egyes darabok azonosítását egyrészt a nehezen olvasható kézirat, másrészt pedig a hiányos numizmatikai leírások igen megnehezítik. Némileg segítségünkre vannak a megállapításoknál az Emblemák függelékében közölt és Sám-boky gyűjteményéből származó érmek rajzai. Ennek 6-ik kiadása 46 éremképet közöl. Ezek igénybevételével megállapíthatjuk, hogy Sám-boky gyűjteménye néhány fictív és hamis darabon kívül (p. o. Julius Caser, Veni, Vidi Vici, Otho nagybronz stb.) számos ritka medaillont és nagy bronzot foglalt magában (Marcus Aurelius Orpheusszal, Commodus iliumi bronz medallionja, Pescennius Niger antiochiai bronzpénze, továbbá Hadrianus, Traianus, Elagabalus és Lucius Verus ritka nagy bronzai stb.) Gyűjteményét egykori tulajdonosuk is igen nagyra becsülte; kitűnik az Emblemák éremképeihez írt s *Grolierhez*, a párisi udvari gyűjtemény őréhez címzett ajánló soraiból, másrészt az aránylag magas értékmegállapításból is. (2750 forint!)

Hogy Sám-bokynak, ennek a kiváló magyar tudósnak, éremgyűjteményére némi fényt vethettem, azt elsősorban A. O. v. *Loehr* úrnak, a bécsi éremtár igazgatójának köszönhetem, ki a leltár kéziratának felkutatásában s másolata megszerzésében lekö-telező szívességgel volt segítségemre.

Faludi Géza dr.

Concini Cyprian emlékérmé.

Az erdélyi vonatkozású emlékérmek sorában mindmáig homály övezett egy művé-szileg nem jelentős, viszont csak néhány példányban való előfordulása következtében annál ritkább emlékérmét, mely egy bizonyos „Ciprian von Concín zu Malgoi“ nevére készült 1604-ben. Az érem leírása a következő:

- E: CIPRIAN + VON + CONCIN + ZV + MALGOI + 16 + 04 + négy-résű két sisakkal fedett címerpajzs, 1. és 4. mezőben hegyes szög hegyével lefelé, 2. és 3. mezőben ferdén elhelyezett gerenda mel-lette csillag és félhold. A címerdísz jobbra tűzőkádó sárkányfej, balra sas.
- H: TERRENA + CONSIDERES + VICAEICA + POSSIDES + hármas arcu fej, körüle + OCCIDEN + DEVS + ORIENS +
- Magy. Tört. Múzeum Éremtár, ezüst 43.5 mm., Resch 53. sz., Huszár-Procopius 148. sz.

Resch¹ az érem leírása után „Wer dieser war, ist nicht bekannt“. megjegyzést fűzte s valóban Concini Cyprian személyéről semmi sem volt ismeretes a magyar numizmatikai irodalomban. A következőkben Concini Cyprian kilétére nézve hozunk néhány adatot, melyek az érem pontosabb meghatározásához közelebb vezetnek. Gyulaffi Lestár történeti maradványaiban olvasható az 1605. évnél:² „Cyprianus Konczin az váradi kapitánnak neve. Ennek adta volt Basta az Gyulai Ferencz jószágát itt Erdél-ben, sőt immár az egész országgal mind felosztanak vala az német uraim. Ez az Konchin szakmári kapitán vala azelőtt, hanem hogy Nyáry Pál fölment, úgy vitték Váradra helében“. Ugyanott később a 223. lapon „Bizonyos ez is, hogy Váradban Konczinnal csauz vagyon és az törökkel tractálják az deditiót (nekem igen titkon monda Kékedi uram) és ez fű oka az Bocskai bejüvetelinek“. Majd Bocskainak egy 1606 november 7-én kelt és Pezzen János császári kapitányhoz intézett levelében fordul elő ugyanez a név:³

¹ A. Resch, Siebenbürgische Münzen und Medaillen, Hermannstadt 1901.

² Történelmi Tár, 1893. 145 l.

³ Tört. Tár, 1882. 232 l.

„*Inter alias tractatus conditiones, quibus de dedenda arce Waradiensi nomine vniuersitatis militum Magnus Cyprianus a Concini cum reliquis socijs nobiscum egit, quid fuerit vestrum etiam postulatum, et praeterea priuatis in literis quid a nobis petiuerit, luculenter intelleximus*“. Végül Rónai Horváth Jenő, Boeszkai István háborúja Rudolf ellen című értekezésében szerepel e név újólag.⁴ Concini Cyprian ez alkalommal is mint váradi kapitány működik, akinek 1604-ben Boeskainak a bujdosókkal folytatott levelezését elárulták és ő jelentést tett erről Barbiano gróf kassai főkapitánynak. Majd vele együtt küzdött Boeszkai ellen s esellel elfoglalta Szent Jobb várát, viszont Kerekivel nem boldogult. Végül is a küzdelem az ismeretes 1606-iki bécsi békével végződött.

Úgy az 1604-, mint az 1606-iki adatból tehát az derül ki, hogy Concini Cyprian nagyváradi kapitány volt és oda Szatmárról (Szakmárról) került át Nyáry Pál helyére. Semmi bővebb adatot életére nézve minden szorgos utánjárás ellenére sem sikerült eddig találnunk, de talán ezt a pár szörványos bizonyítékot is érdemes összegyűjtve közölni s Concini Cyprian személyét ilymódon a váradi kapitány személyével azonosítani abból az időből, mely Erdélyre nézve a legszomorúbb és legzivatárosabb korszakot jelenti, nevezetesen Rudolf császár, illetve az ő nevében Básta generális uralmát.

Az emlékérmén semmi mesterjelzés nincsen, de kétségtelen, stílárís bizonyítékok következtében keletkezési helyére nézve nem vagyunk tájékozatlanok. Az érem hátlapja ugyanis nagyobb formában teljesen azonos kivitelű az erdélyi szomorú állapotokra vert és három változatban ismert kis érmek előlapjával (Resch 29—42. sz.), melyeken NW CIBIN jelzés látható. Ugyanezt a jelzést láthatjuk a Básta generálisról készült és különböző változatokban ismert ovális emlékérmeken (Resch 43—52. sz.), végül egy Krisztus érmen is (Huszár-Procopius 148a. sz.).⁵ Mindezek az érmek kidolgozás, betűtípus stb. tekintetében kétségtelen egyezést mutatnak s az említett signatura segítségével megállapítható, hogy egy nagyszebeni NW monogrammista művei. A monogrammista kitérére nézve bővebb adatokkal nem rendelkezünk, de valószínűleg valamelyik egykorú szebeni ötvösmesterrel azonos. Az érem veretésének közvetlen okára vagy alkalmára sem tudunk rámutatni, de bizonyos összefüggések itt is észlelhetők. Ismeretes, hogy Mihály moldvai vajda erőszakoskodásai miatt az erdélyi rendek Rudolf császárhoz fordultak segítségért, aki Básta kassai főkapitányt küldte a vajda kiverésére. Ezóta Básta hadműveleteinek központja Szatmár lett; innen indult hódító útjaira és szorult helyzetében ide menekült.⁶ A fenti adatokból ismeretes, hogy Concini Cyprian szatmári kapitány is volt, nem lehetetlen tehát, hogy innen magyarázható az a körülmény, hogy a Básta generális és az ő emlékére készült emlékérmek mestere ugyanaz az NW monogrammista.

Huszár Lajos.

⁴ *Hadtört. Közlemények*, 1893. 679—85 l. majd utána *Borovszki Samu*, M. orsz. vármegyei és városai c. vállalat Bihar vm.-ét tárgyaló kötetében 504—505 l.

⁵ *Huszár-Procopius*, *Die Medaillenkunst in Ungarn*, Budapest, 1933. 67 l. NW összes művei felsorolva 143—148 b. sz. alatt.

⁶ *Borovszki Samu* i. m. Szatmár vm. 451—52 l.

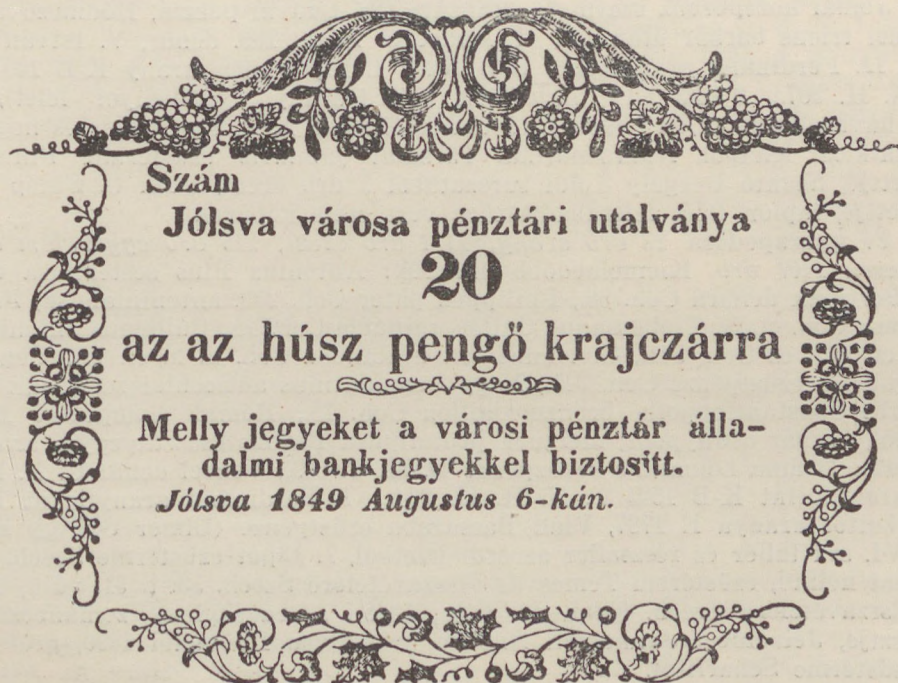
Egy kiadatlan szabadságharci szükségpénz-sorozat.

Pár esztendővel ezelőtt egy ezideig ismeretlen szabadságharci szükségpénz sorozathoz jutottam. Jólsva városa készítette őket az aprópénzhiány miatt 1849 augusztus 6-i kelettel, azonban az ellenséges megszállás folytán már alá sem íródtak s a forgalomba sem kerültek.

1905-ben írta meg a szabadságharci szükségpénzek akkori legalaposabb ismerője, Halász Gábor értekezését a Numizmatikai Közlönyben, mely úgyszólván napjainkig alapvető összeállítása volt a szabadságharci szükségpénzeknek. Ebben az összeállításban még nem szerepelt jólsvai bankócédula. 1924-ben újabb gyűjtés és kutatás után tinodi Vargha Béla az „Erem“ c. folyóiratban adta közzé a szabadságharci szükségpénzeket. Ebben a cikkben szerepel a jólsvai 6 krajcáros, „ilosvai“ név alatt.

A szerző szóbeli közléséből tudom, hogy jólsvai szabadságharci szükségpénzt most lát először és idézett munkájában csak egy adat alapján vette fel a 6 krajcárost.

Most tehát nemcsak, hogy ez az adat öltött testet egy valóságos jólsvai 6 krajcáros bankócédula alakjában, hanem kiegészítődött egy egész sorozattá az 1, 3 és 20 krajcárosokkal.

Leírásuk a következő: Szám Jólsva városa pénztári utalványa. 1. azaz egy pengő krajczárra. /Mely jegyeket a városi pénztár álladalmi bankjegyekkel biztositt. Jólsva 1849 Augustus 6-kán.

Ugyanez a szövege a 3, 6 és 20 krajcárosnak is a megfelelő helyen a 3, 6 és 20 számmal, illetve három, hat és húsz írással.

A papír fehér, az írás fekete.

Mindegyik bankó szövege stilizált virágornamentikás keretben van, a keret azonban mindegyiknél más és más stilizálású.

Egyedül a 20 krajcárosnál húzódik, mint az ábrán is látható, a „pengő“ szó alatt stilizált virágdísz.

Barcsay-Amant Zoltán.

A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára új szerzeményei.

Folyóiratunk hasábjain az 1926-i jubiláris XXV. kötetben volt legutóbb említés téve a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának gyarapodásáról. Az időközben lefolyt 7 év szaporodásának kimutatását ez alkalommal pótoljuk, természetesen csak a kiemelkedőbb és nevezetesebb darabok különös említésével.

1927. év gyarapodása 30 drb arany, 2055 drb ezüst, 430 drb egyéb fém és 760 drb papír, összesen 3275 drb. Kiemelkedőbb darabok: Istrosi drachmon (B. M. C. 13. vált.), sinopei telrachmon a Kr. e. 350—306. közti időből, sassanida ezüstpénzek barbár utánzatai 2 drb, barbár tetradrachmon (Dess. 307. vált.), Galerius Antonius és Faustina közép-bronza Coh. II. k. 443. I. 2. sz., Herennia Etruscilla átvert antoninianusa, Maximianus Herculus ezüstpénze Coh. II. 698., II. Constantius aquileiai ezüstmedaillonja Coh. 65. sz., IV. sz.-beli római középbronz szarmata utánzata (lh. Lúdvár-pusztá, Hódmezővásárhely), 2 drb bizánci triens barbár utánzata, II. Endre C. N. H. 189. denár, V. István C. N. H. 289. denár, II. Ferdinánd aranyforint K-B 1629, I. Lipót tizes arany K-B 1661, Zrínyi denár C. N. H. 307., 6 drb XIV. Lajos-kori kettős arany (petőhenyei lelet), Mircea Bassaraba havasalföldi vajda obulusa, 65 drb különböző XVI. sz.-i tallér és negyedtallér a sárszentmihályi leletből, Numizmatikai Társulat jubiláris ezüstérme, Pintér József ezüst plakettje, Szántó Gergely Toldi sorozatából 5 drb érem, Beck Ö. Fülöp „Aratás” bronz plakettje, Iapion Bécs felszabadítására vert érem képével.

1928. év gyarapodása 23 drb arany, 1141 drb ezüst, 216 drb egyéb fém és 27 drb papír, összesen 1407 drb. Kiemelkedőbb darabok: Antonius Pius sestertiusa Coh. 655., Helvetius Pertinax denára Coh. 56., Philippus pater Coh. 238. antoninianusa, Pacatianus antoninianusa Coh. cf. 5., Trebonianus Gallus quinárja Coh. 48., Gallienus antoninianusai: Coh. n. h. cf. 377. és Coh. 541., Glorianus antoninianusa Coh. n. h. cf. 79., Constantinus Chlorus aquileiai ezüstpénze Coh. 345., Nagy Constantinus antiochiai solidusai: Coh. 154. és 152., Urbs Constantinopolis bronzmedaillon Coh. 15., Római ólompecsét Antoninus Pius korából, barbár aranypénz, melynek prototipusa Probus császár egyik aranya volt, Korkyra Iulia Domna koloniális bronzpénze B. M. C. 669., Vencel denár C. N. H. I. 382., II. Lajos aranyforint K-B 1525 C. N. H. II. 294., I. Ferdinánd aranyforint K-B 1556, II. József kettős aranya E 1787, Vlad Bassaraba ezüstpénze (Elmer György ajándéka), 108 drb XVI. sz.-i tallér és résztallér az érdi leletből, I. Lipót ezüstérme Széch. 41. t. 69., de peremirat nélkül, ezüstérme Temesvár visszavételére Széch. 53. t. 31. vált., ezüstérme Belgrád visszavételére Széch. 55. t. 44. vált., 1848-i szabadságharc zománcozott arany érdemkeresztje, Jeszenicei Jankovich Anselm bronzérme Duboistól 1830, gróf Hunyadi Kálmán ezüstérme Scharfftól.

1929. év gyarapodása 40 drb arany, 283 drb ezüst, 859 drb egyéb fém és 3012 drb papír, összesen 4194 drb. Kiemelkedőbb darabok: 2 drb Kr. e. V. sz.-i miletosi hemi-drachma, Maximinus Thrax thyatirai nagy bronzmedaillonja (ismertette B. Pick az Arch. Ért. 1891. évfolyamában a Vásárhelyi Géza gyűjteményéből), barbár thasosi tetradrachmák bulgáriai leletből 4 drb., Larissa típusú barbár tetradrachmon, Augustus és Tiberius egy-egy ritka és szép tartású koloniális bronzpénze a hispaniai Emerita város vereteiből Kr. u. I. sz.-i, római császári denárt utánzó barbár ezüstpénz hazai leletből, Neronak Vespasianus ellenjeggyével ellátott sestertiusa, Traianus Coh. II. 525. hazai vonatkozású sestertiusa, Hadrianus, Faustina Iunior és Iulia Domna egy-egy kiadatlan típusú denára, Volusianus császár pompás zöld patinájú nagybronz pénze Róma vidéki leletből, Aemilianus durva stílusú, ismeretlen verdehelyről származó antoninianusa, Diocletianusnak a thessalonikai verdében készült aranypénze (Coh. II. 263.) Nagy Con-

stantinus, Crispus és II. Constantinus császároknak a sirmiumi verdében készült bronz medaillonja (Coh. II. 3.), Constans Coh. II. 123. bronz medaillonja, Eugenius kisbronz pénze, János Zsigmond aranyforintja 1560, 6 drb XVII. sz.-i magyar tallér orosz ellenjeggyel, stájer széles tallér 1657, 8 drb XVI. sz.-i aranypénz a tihanyi leletből, 25 drb legújabbkori aranypénz kiválogatva a Pénzverőben beolvasztásra szánt anyagból, 2500 német szükségpénz a világháborút követő évekből, ezüstérem Buda visszavételére Széch. 36. t. 35., paszarováci béke ezüstérme Berchthold. 217., Miksa Emánuel ezüstérme 1688, Arany János ezüstérme Beckettől, Samassa József ezüstérme, öt aranyos Szent György érem, nagy óvális vasérem a sasvári Madonna képével (Pór Ödön, Firenze ajándéka), XI. Ince bronzérme Lucentitől, Krisztus plakett XVII. sz.-i német munka, joachimsthal veretű pestis tallér Doneb. 4296 (Hóman Borbála ajándéka), Holland-Belga Éremkedvelők Egyesülete kiadványainak 42 darabból álló sorozata (Hámos Pál hagyatéka).

1930. év gyarapodása 16 drb arany, 211 drb ezüst, 305 drb egyéb fém és 14 drb papír, összesen 546 drb. Kiemelkedőbb darabok: Calchedoni archaikus ezüstpénz B. M. C. 6. sz., Nagy Sándor kiválóan finom stílusú aranya, Matidia Coh. II. 10. sz. szép fenntartású ritka denára, 35 drb kiváló tartású II. és III. sz.-beli római denár a reka-deyniai (Bulgária) leletből, Marcus Aurelius restituált antoninianusa a III. sz. közepéről Coh. II. 1057, Caracalla Coh. II. 170. ritka aureusa (Rev. PACATOR ORBIS), Aurelianus kiadatlan ticinumi aranypénze, szarmata amulett érem, IV. sz.-beli római aranypénz barbár utánzata (dr. Baumgarten Nándor ajándékából), I. és II. Basilius bizanci császárok Cherson számára vert ritka bronz pénzei és egy bizanci ólombulla, C. N. H. I. 59. obulus, danzigi tizes arany 1614, hamelni tallér 1558, stolbergi tallér 1549, I. Mátyás MARTI FAVTORI feliratú érmének ön példánya, II. Lajos Wesz. D. XVII. t. 4. kis lovas érmének vastag verete, I. József kiadatlan arany koronázási jetonja, I. József egy lapú fapionja, aranyérem a lipcei csatára Karl Henriktől Füger terve után, Kazinczi-érem aranypéldánya 1859, ónérem Buda visszavételére Gohl 3, ezüst Attila érem, temesvári ezüst jutalomérem 1891, Szent György tallér Fuchs Jeromos körmöci vésnöktől, házassági érem Stuckhardtól, V. Károly ezüstérme 1532, amsterdami béke érme 1577, biblikus érem Habakuk és Dániel ábrázolással Katz 409.

1931. év gyarapodása 23 drb arany, 239 drb ezüst, 426 drb egyéb és 437 darab papír, összesen 1125 drb. Kiemelkedőbb darabok: Didius Iulianus császár Coh. 12. sestertiusa nagyberkii (Somogy vm.) lelet, Aurelianus császár Coh. 49. aureusának Theodor Rhode monografiájában sem ismert változata, az antik pénzszerzeményekből kétségtávol a legjelentősebb Cornelia Superanak, Aemilianus császár feleségének antoninianusa, ki Kr. u. 253-ban verette e pénzt, Nagy Constantinus nikomédiai veretű aranypénze, amelyet Coh. 330. sz. alatt ír le, Mátyás boroszlói garasa C. N. H. II. 248., II. József kettős aranya E 1780 és 1786, Báthori Gábor szükségaltallérja 1661 Resch 124., Mária Terézia erdélyi aranyforintja 1775, 4 drb XVII. sz.-i aranypénz közte körmöci aranyforint 1662 (lebényi leletből), II. Lajos 20 drb „nova moneta“-ja (császártöltési leletből), 2 drb középkori ezüströg (magyarországi lelet), 19 drb papírpénz az amerikai szabadságharc korából (Szuchy József ajándéka), 285 drb német fém szükségpénz a világháborút követő évekből, milleniumra vonatkozó kis aranyérem 1896, a pesti Egyetem rektori láncán levő érem ezüstpéldánya, győrvidéki Gazdasági Egylet arany jutalomérme 1878, budapesti Prot. Iparosképző Egylet aranyérme, Iparművészeti Társulat szent László érmének aranypéldánya 1892, a francia Bibliophil Társulat arany tagsági érme Apponyi Sándor gróf nevével, Castaldo ónérmé Anibale Borgogne-től, Gienger József és Borbála kis ezüstérme Huszár-Procopius 61, Kanizsa visszavételének ezüstérme téves évszámmal, siklósi csatára vonatkozó ónérmé, körmöci biblikus érem Ádám és Évával Huszár-Procopius 34, körmöci vallásos érem Guet Hans-tól Huszár-Procopius 124 (Faludi Géza dr. ajándéka), viaszminta Szárnovszky-től Petőfi mellképével, V. Károly császár rombus alakú bronzérme német munka a XVI. sz. elejéről, Loth. Károly és Eleonóra öntött ezüstérme Domanig 400, Miksa császár öntött ezüstérme 1508, Tiroli Ferdinánd és Welser Philippine öntött ezüstérme, Gusztáv Adolf 2 ezüstérme, Joh. Collalto bronzérme Bonzagnától 1560, Marleburg generális ezüstérme Hedlingertől, Tilly ónérmé Valentin Malertől, szász aranyérem a reformáció jubileumára 1617, 18 drb miscellán érem a XVI—XVII. sz.-ból,

balkáni eredetű bronz bűbajos (malacos) érem, szász szükségpénz 1567, Landau város szükségpénze 1702.

1932. év gyarapodása 20 drb arany, 244 drb ezüst, 499 drb egyéb fém és 95 drb papír, összesen 858 drb. Kiemelkedőbb darabok: Anactoriumi stater, pergamoni cistophorus, 27 drb görög ezüstpénz jórészt Aspendos és Selge városokból. Két drb aes grave, Nero és Tiberius denára, Elagabalus aureusa Coh. 359, I. Constantinus aureusa Coh. n. h. és Crispus aranypénze Coh. 57. vált., Flavius Victor denára Coh. 6, Nagy Sándor aranyának barbár utánzata, keleti gót triens, Zsigmond C. N. H. II. 121 denár piefort verete, V. László kiadatlan denára a C. N. H. 183-hoz hasonló típus (báró Vécsey Gábor ajándéka), 2 drb Mátyás és 4 drb II. Ulászló aranyforint (nagybörzsönyi leletből), II. Rudolf taller K-B 1582, II. Mátyás téltallér K-B 1614, II. József dukát 1790, terrarai scudo d'oro leletből), III. Ferdinánd obulus K-B 1645, II. József dukát 1790, terrarai scudo d'oro leletből), II. Hercules korából, 2 török és 1 velencei arany (székesfehérvári leletből), szebeni 1611-i szükségaltallér egykorú keresztelésre vonatkozó bevéséssel, szent Erzsébet ezüstérme Karl Goetz-től, II. Lajos koronázási érmének új típusa, a kis király korona nélkül, II. József erdélyi látogatására ezüstérme Hofer-től, N. Jacquin óérme, Székely Aranka bronzérme Gerl-től, Steinvillegenerális ezüst portré érme, Zách Ferenc ezüstérme 1796, debreceni főiskola ezüst tornaérme a XIX. sz. elejéről, kormöci iskolai érem 1618, soproni ev. gimn. jutalomérme 1642, nagyszebeni takács-ceh ezüst jutalomérme 1847, szenttamási jelvény 1848, velencei olombulla a Nagy Lajossal kötött béke emléke XVIII. sz., Wurschbauer-éle naptárérme 1812, Krisztus érem Böhm J. Dánieltől (Niklovits Károly ajándéka), Berzelius szelen-érc érme Kirchner-től. Egy örökletétként elhelyezett nagyobb gyűjteményből 35 drb árpádházi, 11 drb vegyesházi, 28 drb habsburgkori, 15 drb erdélyi pénz és 46 drb emlékérem, ezek között I. Ferdinánd széles garas K-B 1559, III. Ferdinánd glatzi tallerja 1629, III. Károly téltallér 1721 K-B, Loth. Ferenc félkrajcár C-A, V. Ferdinánd dukát B 1848 és E 1842, Székely Mózes tallerjának körülnyírt példánya, Bethlen Gábor 1616-i tízes aranyának ezüstverete, I. Ferdinánd és II. Lajos joachimsthal veretű kettős ezüst portré érme 1535, Miksa ezüst koronázási érme hátlaapon a pávával, II. Ferdinánd és neje kettős portré érme MS monogrammal, Erdély arany hódolati érme 1837-ből V. Ferdinándnak Resch 246, Schrötl György ezüstesegeye 1582, Bucheim J. Kristóf nagy ezüstérme 1650 Wesz. 27. t. I. sz. érem változata, ezüstérme Győr ostromára 1598 Wesz. 31. t. I. sz., gyulafehérvári erőd alapítási érmének ezüst próbacsegeye, nagyszebeni arany hódolati érem 1613 Resch 56, tíz aranyos szent György érem R. jeggyel.

Az 1933. év gyarapodása 10 drb arany, 123 drb ezüst, 533 drb egyéb fém és 484 drb papír, összesen 1150 drb. Kiemelkedőbb darabok: agrigentumi tetradrachmon, bruttiumi és terinai didrachmon, syrakusai elektron pénz Dion idejéből, Lete stater, cariai didrachmon Pixodaros Satrapa nevével, knossosi ezüstpénz, Aphrodisias nagy bronzérme. Cassius imperator Babelon 17. sz. kiváló aranypénze, Valerius Messala B. 13. sz. ritka denára. A római császárság korából Caracallát, Septimius Severust és Iulia Domnát együttesen ábrázoló ritka aureus és Maximianus Herculius Coh. 100. sz. aranypénze. Antoninus Pius egyik aureusát utánzó barbár aranypénz, antik amulett hazai leletből, préselt eljárással készítve, aranylemezen. Róbert Károly C. N. H. II. 54A denárának kiadatlan obulusa, Hunyadi Mátyás aranyveretű garasa C. N. H. II. 203 (herceg Festetich György ajándéka), II. Ulászló C. N. H. II. 275 denár K-H jeggyel, Rudolf piefort denára K-B 1605, Angliában készült és ott megsemmisítésre ítélt 1, 2 és 5 forintos Kossuthbankók (a londoni magyar követség útján), II. Asen János és Mihály bolgár fejedelmek 2 ezüst pénze, schaffhauseni taller 1550 (Csermák Kálmán ajándéka), szász 1 pfennig aranyverete 1765, Castaldo generális bronzérme Resch nem ismeri, Hungerspach kormöci címzetes apát ezüstérme XVIII. sz., Miksa Emánuel mohácsi csatára vonatkozó érmének aranyverete 1687, Magyar Iparegyesület ezüstérme 1846 Karl-tól, győri Iparmű Kiállítás ezüstérme 1846 Karl-tól, nagybányai ezüst keresztelő érem XVII. sz., Székesfehérvár visszavételére készült érem csegeleváltozata, kolozsvári XVIII. sz.-i kegyérem bronzból, kelheimi kőfaragvány Napoleon képével Böhm J. Dánieltől, augsburgi eredetű vallásos érem XVI. sz.-ból Donebauer 4350, joachimsthal biblikus érem Péter és Pál ábrázolásával Katz 297, 5 drb balkáni eredetű vas bűbajos érem.

XV. századbeli magyar pénzlelet Visegrád várából.

Schulek János műépítész-tanár, a Műemlékek Országos Bizottságának megbízásából, kiterjedt feltárásokat végez Visegrádon, amelyeknek célja: az ottani középkori épületek s más maradványok régi állapotának lehető megállapítása s a végső elpusztulásnak kitett tárgyaknak vagy részleteknek megmentése. Ezen munkálatok közben, — amint ő erről az Orsz. Magy. Régészeti és Művészettörténeti Társulatnak 1936 május 9-i felolvasó ülésében megemlékezett, — a fellegvár árkanak nyugati végén, egy 15—20 m²-nyi kiterjedésű kiemelkedésnek egészen körülírt, kb. 2 m²-nyi részén, állandóan kerültek elő vegyesházi magyar pénzek úgy az 1934., mint az 1935. év nyarán és őszén folyó ásátások folyamán, amelyek ennél fogva itt különös gonddal és figyelemmel (a föld átrostálásával, stb.) történtek. Az említett dombocska éppen a vár (kéményéről is felismerhető) nagy konyhája alatt van és itt igen sok edénytörmelék és ételmaradék (csontok) közt igen érdekes későgót kályhalapok (csempék) darabjai is kerültek elő, részben Zsigmond pólyás-oroszlános címerével. E helyen kívül sehol másutt régipénzt nem találtak. A régipénzek, amelyek a Visegrádon létesítendő múzeum anyagának részét képezik, a következők:

Zsigmond C. N. H. 121 (vj. ?); 124A:B — $\mathfrak{A}$, ? — ?, 125A (2 drb); 128:K — ?; 129:B — ? (2), $\mathfrak{C}$ — V, h — n, k — $\mathfrak{z}$, ? — ? (3).

Albert C. N. H. 135B:B — $\mathfrak{m}$ -jeggyel.

I. Ulászló C. N. H. 141:B — P; 145A:B — ? (2), J — (R?), P — $\mathfrak{p}$, P — ? (2), P (?) — H (2), ? — P, ? — $\mathfrak{p}$, ? — ? (4). 146A:B — $\mathfrak{n}$, B — P (3), L — $\mathfrak{C}$, ? — A, ? — B ? — ? 149A : P — n, P — S, W — két buzogány keresztben. 151-hez hasonló értelmetlen köríratú egykorú silány-ezüst hamisítvány (n?) — R jeggyel, 0,67 gm.

Kormánykőz C. N. H. 152:B — $\mathfrak{n}$, (2, jó ezüst).

Hunyadi János C. N. H. 157:B — I; 160:B — S.

V. László C. N. H. 192:S — D.

I. Mátyás C. N. H. 204A *aranya*: N — Mont. 34. sz. jeggyel (keresztes patkó címerpajzsban); 217:B — S (3); 222:K — A (jó anyagú szép példány); 227:B — ?, ? — ?; 228:B — I (jobb ezüst).

Redwitz Miklós szörényi bán denára (Rupp 534. sz.)

Lengyel ezüstgaras a XV. századból.

Meghatározhatatlan és kopott (15 drb).

Összesen 1 arany és 70 ezüst-meg rézpénz. E pénzek, amelyek az arany és több jó ezüstről való darab bizonyossága szerint véletlenségből kerülhettek a várkonyha alatt keletkezett szemétdombra, veretési koruknál fogva szorosan összetartoznak, amennyiben a legkorábbi darab közöttük Zsigmond C. N. H. 121. sz. denára, amelyet a N. K. XXX—XXXI. k. 69. lapján található összeállításom szerint 1420-ig vertek, — a legkésőbbi pedig szerintem a C. 227, amelyet 1465-beli veretnek tartok (a M. Numizmatikai Adattár 185. sz. közlése és egyéb okok alapján, amelyeket annakidején, remélhetőleg, még ki fogok fejthetni). Valamennyi tehát kb. 45—50 éven belül veretett. Numizmatikai érdekességük néhány eddig alig ismert pénzverőjegy: C. 146 A: B — P, L — $\mathfrak{C}$; 149 A: P — S; 160: B néhány eddig alig ismert pénzverőjegy: C. 146A : B — P. L — $\mathfrak{C}$; 149A : P — S; 160: B — S. A lelet régészeti fontossága pedig az, hogy a várárokban megkezdett, de be nem fejezett sziklaeltávolító munkálatok (párhuzamos keresztárok) idejét engedi megállapítani, vagyis arra enged következtetni, hogy Mátyás királynak uralkodása elején úgy látszik még várerődítési tervei voltak Visegrádon, de ezek aztán, nem tudni mely okból, 1468 körül félbemaradtak.

Dr. Schulek Alfréd.

Éremleletek.

Nagykalászi (Hont m.) lelet 200 drb ezüstpénzből állott, mely között I. Lipót körmei XV krosai (1676—1695), nagybányai XV krosai (1678, 1696), pozsonyi XV krosai (1676, 1696), ugyanilyen VI és 3 krosai; I. Lipót és I. József polturái; e korbéli osztrák, cseh, tiroli, steier és olmützi XV és 3 krosok; III. Zsigmond, János Kázmér, Szobjeszki János VI-os, III-as garasai és polturái; Frigyes Vilmos porosz-lengyel VI-os garasai voltak.

Sárszentmiklós községhez tartozó Sármellék pusztán, a sárszentmiklósi állomás közelében nagyobb éremleletet szántottak ki, amelyből a sárbogárdi csendőrség 74 drb tallért és 14 drb $\frac{1}{4}$ tallért szedett össze (Fejér m.) a következő darabokkal. 1. Rudolf K—B jegyű magyar tallérja: 1583 (2 drb 28·46, 28·71 gr), 1586 (28·75 gr), 1587 (28·42 gr), 1588 (28·48 gr), 1590 (28·17 gr), 1591 (5 drb 27·97, 28·27, 28·29, 28·35, 28·56 gr), 1593 (28·52 gr), $\frac{1}{4}$ tallér: 1589 (7·23 gr). 2. Ferdinánd elzászi tallérja évsz. nélkül (28·53 gr). 3. Wölg. Theodor salzburgi tallérja (2 drb 28·54, 28·65 gr). 4. Ferdinánd főherceg tiroli tallérja öt páncélváltozatban és 18 köriratkülönbségben (28·25, 28·28, 28·31, 28·33, 28·37, 28·39 (2 drb), 28·42, 28·43, 28·49, 28·50, 28·51, 28·55, 28·59, 28·60, 28·61, 28·62, 28·65, 28·73, 28·74, 28·77, 28·79, 28·83 (2 drb), 28·87, 28·94 gr súlyokban. 5. Miksa és Rudolf cseh tallérja: 1574 (29·01 gr), 1579 (29·01 gr), 1587 (29·03 gr), 6. Szász tallér és $\frac{1}{4}$ tallér Ágost 1558, (28·62 gr), 1564 (28·90 gr), 1568 (28·73 gr), 1569 (28·80 gr), 1572 (29·15 gr), 1573 (29·10 gr), 1574 (29·20 gr), 1575 (2 drb 29·15, 29·25 gr), 1579 (29·03 gr), 1582 (29·11 gr); $\frac{1}{4}$ tallér: 1555 (2 drb 7·20, 7·22 gr), 1564 (7·12 gr), 1566 (7·17 gr), 1586 (7·29 gr); Christian tallérja 1589 (29·27 gr); János Frigyes és Móríc $\frac{1}{4}$ tallérja 1543 (7·12 gr), 1545 (7·14 gr), Móríc $\frac{1}{4}$ tallérja 1548 (2 drb 7·05, 7·13 gr). 7. Aachen tallérja 1568 (29·15 gr Reimm. II 6302. sz.). 8. Brandenburgi György Frigyes jägerndorfi tallérja 1589 (29·08 gr), 1590 (29·06 gr). (Friedenburg—Seger 3283 és 3286.) 9. Braunschweigi tallérok. Wolfgang és II. Fülöp 1577 (28·99 gr), 1583 (29·20 gr); Julius 1581 (2 drb 29·20, 29·25 gr), 1588 (29·14 gr); Henrich Julius 1591 (29·15 gr); itt. Henrich $\frac{1}{4}$ tallérja 1542 (6·97 gr); Julius $\frac{1}{4}$ tallérja 1579 (7·20 gr). 10. Cambrayi tallér 1570 (29·10 gr Reimm. I. 2272.). 11. Volkmár Wolfgang hohnsteini tallérja 1575 (29·04 gr). 12. Gerhard lüttichi püspök tallérja 1569 (29·16 gr). 13. VII. Gebhard stb. mansfeldi tallérja 1549 (28·68 gr), Joh. Georg stb. 1579 (29·05 gr). 14. Neussi tallér 1568 (29 gr). 15. Kristóf stabló tallérja 1568 (29·03 gr). 16. Lajos stolbergi tallérja 1547 (28·85 gr), 1548 (28·85 gr), $\frac{1}{4}$ tallérja 1544 (7·10 gr). 17. Spanyol uralom alatti brabanti $\frac{1}{4}$ tallér 1569 (7·28 gr). — A leletből egyes darabok elkallódtak. Tóth György sárszentmiklósi lakos egy darab 1568-as évszámú hohnsteini tallér képét a Nemzeti Ujság szerkesztőségébe küldötte be. Onnét az Éremtárba hozták meghatározásra. Ez is bizonyosan ennek a leletnek egy darabja.

Pulkova-pusztá (Somogy m.) Lakocsa község határában 1275 drb ezüstpénzt, 150 drb ezüst denártörödéket (51 gr nyerssúlyban) és 2 drb ezüstyűrűt találtak. A pénzek közt 1 drb tallér volt, VII. Gebhard, VII. Albert, Fülöp és I. János György mansfeldi tallérja 1544-ből (Reimm. II. 396. I. 5315 vált.), a többi rész apró ezüstpénzekből állott. Volt benne Hunyadi Mátyás C. N. H. II. 232 fajból 7 drb, 239 A-ból 1 drb. II. Ulászló C. N. H. II. 272 A (3), 272 B (4), 276 (3), 278 A (9), 281 (1). II. Lajos C. N. H. 306 A (14), 307. 1526-ból (1), 314 (1). I. Ferdinánd C — $\frac{1}{4}$ (1), K — B: 1527 (4), 1528 (30), 1529 (21), 1530 (21), 1531 (30), 1532 (15), 1533 (20), 1534 (35), 1535 (63), 1536 (57), 1537 (56), 1538 (61), 1539 (42), 1540 (40), 1541 (54), 1542 (49), 1543 (61), 1544 (48), 1545 (41), 1546 (51), 1547 (50), 1548 (51), 1549 (63), 1550 (86), 1551 (48), 1552 (40), 1553 (20), 1554 (4), elvert (3), hamisítvány (10), csorba (35); H — P: 1552 (2). Ezenkívül ausztriai, karinthiai, krajnai, passauai és salzburgi fillérek és batkák a XVI. sz. első feléből (18 drb). — A becslevél értelmében a tallér finomsági tartalma 890, a denároké 450 ezredrész volt.

Alsódagab (Pest m.) IV. Fülöp brabanti tallérja 1635 (27·81 gr), Albert és Erzsébet brabanti tallérja évsz. nélkül (27·91 gr), II. Ferdinánd braunschweigi tallérja 1628 (28·97 gr), II. Ferd. cseh tallérja 1633 (29·10 gr), III. Ferdinánd körmei tallérja 1650 (28·58 gr), II. Ferd. nürnbergi tallérja 1623 (29·30 és 29·36 gr), IV. Fülöp spanyol tallérja 1638 (25·55 gr), Ágost szász tallérja 1577 (29·04 gr), szt galleni tallér 1621 (27·97 és 29·16 gr), Lipót fhg tiroli tallérja 1632 (28·85 gr), westfrieslandi tallér 1621 (28·59 gr), zugi tallér 1624 (27·87 gr).

Rácalmás (Fejér m.) 1093 drb ezüstpénz. Magyar denárok, I. Mátyás C. N. H. II. 232 K — P alatta rózsa (1); C. N. H. II. 234 K — V (1); II. Ulászló C. N. H. II. 277 K — H 1503 (1); II. Lajos C. N. H. II. 306 A. K — A 1520 (2); K — B 1525 (2); K — G 1517 (1); K — G 1518 (1); Szapolyai János C. N. H. II. 331 K — T 1527 (2); I. Ferdinánd K — B 1528—1565. évekből, minden évszámmal; N — C 1555; Miksa, K — B 1565—1578; H — S 1575; Rudolf K — B 1579 — 1598; H — S 1580, 1581; obulus, Rudolf K — B 1591; idegen pénzek, II. Lajos schweidnitz garasai (1523, 1526); cseh fillérek évszám nélkül II. Ulászló, II. Lajos és I. Ferdinánd korából; évszámmal I. Ferdinánd (1562, 1563, 1565, 1567, 1569, 1571—1577 és 1579); Rudolf (1580, 1582, 1587, 1589, 1591, 1592, 1593, 1597); lengyel polturák évszám nélkül Kázmér, Albert és Sándor korából, évszámmal Zsigmond (1507—1511. évekből). Utolsó előforduló évszám 1598.

Szegvár (Csongrád m.) 106 drb ezüstpénz. Magyarország tallér Ferenc B (1821, 1822, 1825); G (1825); 20 krajcár, II. József B (1787); Ferenc B (1802, 1805, 1806, 1829, 1834, 1835); V. Ferdinánd B (1839, 1841, 1843—1848); K — B (1848); E (1805, 1830, 1839, 1843, 1848); 7 kr. B (1802); E (1802); G (1802). Idegen pénzek: tallér. osztrák M. Terézia I · C — F · A (1780); S · F (1780); Ferenc A (1819, 1821, 1827); bajor Miksa József j. n. (1771), A (1764, 1776); szász. Fr. Ágost EDC (1775); I · E · C (1780, 1789); S · G · H (1810); $\frac{2}{3}$ tallér, szász. E · D · C (1766, 1768, 1771, 1778); I · E · C (1796, 1802); S · G · H (1806); 20 krajcár, osztrák M. Terézia j. n. (1763—1765); Ferenc A (1810, 1811, 1818, 1828, 1830, 1831, 1832, 1839, 1840, 1841, 1842); C (1809, 1830); bajor (1809); nürnbergi Frigyes (1760); Christian (1764); Sándor (1765); württembergi (1763); bambergi püsp. (bizonyt.); salzburgi (1774). Utolsó előforduló évszám 1848.

Abony (Pest m.) 775 drb 20 kros. Magyar Loth. Ferenc körmöci veretű 20 krosai (1763, 1765, majd K, N és O jelzéssel). M. Terézia körmöci veretei (1763, 1774, 1777, 1779, 1780). II. József, körmöci vereteki (1774, 1778, 1780 és 1781—1788), gyulafehérvári (1766, 1786), nagybányai (1771, majd 1772—1788 közti időből) II. Lipót B és G jeggyel 1791-ből. Ferenc körmöci veretei (1792—1835), gyulafehérvári (1794—1835) és nagybányai (1794—1824). V. Ferdinánd körmöci és gyulafehérvári veretei (1837—1846 közötti évekből). *Erdély* Mária Terézia (1765, 1778). Hasonló korú *osztrák* veretek, különösen bécsi és prágai jegyűek. *Bajor* (1755, 1767, 1769, 1773, 1774, 1782, 1811), *Nürnberg-Bayreuth* (1765, 1766); *Brandenburg* (1763, 1764, 1765), *Württemberg* (1807). Utolsó előforduló évszám 1846.

Kápolna (Heves m.) 222 drb. 20 kr-os. Magyar. Loth. Ferenc körmöci (1765, de A, G és K jelzéssel), nagybányai (1765); II. József, körmöci (1775 és 1783—87), gy.-fehérvári (1784, 1788), nagybányai (1771); II. Lipót 1792 (B, E és G jegyekkel); Ferenc körmöci (1803—1835 évekből), gy.-fehérvári (1815—1835 évekből) és nagybányai (1803, 1815); V. Ferdinánd, körmöci (1838—1848 évekből) gy.-fehérvári (1839—1846); Hasonló korú *osztrák* és *cseh* veretek különböző jegyekkel. *Bajor* (1766, 1771), *Brandenburg* (1761). Utolsó előforduló évszám 1848.

Petőhegye (Zala m.) 1586 arany- és ezüstpénz a XVII—XVIII. sz. fordulóján. Francia kettős aranyak 1701 (A, D, N, O) és 1702 (G, K); *Magyarország* taller 1642 K—B és Lipót korából K—B jeggyel (1695, 1696, 1698), féltaller K—B (1647 és 1698); XV. kros I. Lipót korából körmöci (1661—96), pozsonyi (1674—1695), kassai (1695—96), nagybányai (1677 és 1686—1696); VI. krajcár Lipót korából körmöci (1667—1674, 1681), nagybányai (1676, 1677), pozsonyi (1675, 1676); 3 kros. Lipót korából körmöci (1661, 1662, 1665, 1667, 1668, 1672, 1694), pozsonyi (1695—1699), kassai (1695, 1696), 1 kros. Lipót pozsonyi (1695, 1698), duarius (1695—1704), denár Rudolf (1586), II. Mátyás (1609—1618), II. Ferdinánd (1626—1637 közötti évekből), Lipót (1670—1696 közötti évekből), poltura (1699). *Idegen pénzek*: taller, Ausztria jel. nélkül. (1693, 1694, 1695, 1699, 1701, 1703, 1704), *féltaller* osztrák (1693), francia (1701 D jeggyel), $\frac{2}{3}$ taller Haldenstein (1691), $\frac{1}{6}$ taller Brandenburg (1678), *XV. krajcár* osztrák, cseh, tirol, stájer, karinthiai, olmtüzi és sziléziai, VI. kros ugyanazok, majd még brandenburgi (1677) és württemberg-ölsi (1674, 1676); VI-os garas lengyel (1663); 3 kros osztrák (1 drb 1628, a többi Lipót korából), cseh, tirol, stájer, karinthiai, sziléziai, münsterberg ölsi (1676), olmtüzi és salzburgi (1670—1691); 1 kros, osztrák, cseh (az egyik 1694-ből két kalapács K jeggyel) és stájer, *gröschel* osztrák és Münsterberg-Öls (1699). Utolsó előforduló évszám 1705 (stájer 3 kros).

Teklaifalu (Somogy m.) 14 drb. arany- és ezüstpénz. Magyar, Zsigmond aranyf. C · N · H · II · 119 A K—S, Mátyás aranyf. C · N · H · II · 208 A h-cimer, C · N · II · 209 A n-T, C · N · H · II · 209 C K—P; Lengyel, Sándor, poltura é. n.; Szilézia, I. Ferdinánd, fillér 1533; Karinthia, I. Ferdinánd, fillér 1529, 1534; Salzburg, fillér Leonard (1 drb); Mátyás (2 drb); Steier, III. Frigyes fillér; Passau, Ernő hg. fillér.

Felsőszentiván (Bácsbodrog m.) rézeányban 200 drb taller. Magyarország, I. Ferdinánd K—B 1555, Rudolf K—B 1591; Erdély, Báthori Zsigmond 1593; Brandenburg in Franken, Georg Fridr. 1586; Braunschweig, Julius 1578, 1587, Henr. Julius 1591, 1594; Berg's Heerenberg, IV. Vilmos é. n.; Köln érsekség, Salentin 1571; Csehország, I. Ferdinánd joachimsthal veret 1556, Rudolf kuttengeri veret 1587 (2 drb), 1592, 1595; Elsass, Ferdinánd é. n. (2 drb); Hamburg, 1584; Karinthia, Károly 1585; Lübeck, 1587, 1592; Mansfeld, 1544 és B—M jeggyel 1582, 1587, 1594. Mecklenburg, Johann Albert 1549 (2); Nimwegen, V. Károly é. n.; Ostfriesland, II. Edzard 1595, Osztrák, I. Ferdinánd bécsi veret é. n. (3 drb); linzi veret 1544; Rudolf bécsi veret 1593; Pfalz-Simmern, János Kázmér adminisztrátor 1587; Salzburg érs., Wolf Theodor é. n. (6 drb); Stabla, Christoph 1570; Steier, Károly fhg 1589; Stolberg, 1576; Szász, Fr. Vilmos és János (régi weimari ag) 1575, Agost (alberti-ag) 1562, 1565, 1573, 1574, 1576, 1580, 1581, Christian (alberti-ag) 1586, 1590, Mörice 1552; Toscana, Medici Ferd. 1595; Tirol, Ferdinánd fhg é. n. (40 drb) és 1574 (Guldentaler); Trier érs., VI. János é. n.; Würzburg, Melchior 1553; Zürich é. n. Utolsó előforduló évszám 1595.

Tiszadada (Szabolcs m.) 439 drb ezüstpénz XVII—XVIII. sz. fordulóján. Magyar pénzek XV. krajcár, körmöci veret (1661, 1663, 1664, 1665 és 1674—96), nagybányai (1685, 1686, 1698); kassai (1696), pozsonyi (1674, 1675, 1676, 1696); VI. krajcár körmöci (1671, 1672, 1682), pozsonyi 1684, 3 krajcár, körmöci (1687, 1688, 1690, 1894, 1695); pozsonyi (1697), poltura, jel. nélkül. (1696, 1697, 1698, 1700, 1701); nagybányai (1701, 1703, 1709, 1710, 1711); duarius körmöci (1704). *Idegen pénzek*, XV krajcár, osztrák különböző jeggyel (1659—1665, 1674, 1675, 1684, 1685, 1693, 1694, 1695, 1696); tirol (1664, 1687, 1690, 1694), stájer (1664, 1675, 1694, 1695, 1696); karinthiai (1675, 1693, 1694); cseh (1664, 1694, 1696); salzburgi (1690); orosz (1693, 1694); sziléziai (1660, 1662, 1663, 1664); württemberg—ölsi (1675, 1694); olmtüzi (1693, 1694); $\frac{1}{6}$ taller, brandenburgi (1676—1679, 1698); 30-as garas, lengyel (1663—1665); 18-as garas, lengyel (1663?); VI krajcár, osztrák (1665, 1676, 1677, 1678, 1680, 1686, 1687, 1688, 1690, 1693); tirol (1669); stájer (1674, 1683); karinthiai (1686); olmtüzi (1673); sziléziai (1663, 1674); württemberg—ölsi (1674), orosz (1680); orosz (1682); öttingeni, Albert Ernst (bizonyt. évsz.); VI-os garas, lengyel különböző jegyekkel (1662—1667, 1678, 1681, 1682, 1683); 3 krajcár, osztrák különböző jegyekkel (1665, 1666, 1697, 1700, 1701, 1703, 1707, 1708, 1710, 1711, 1712); cseh (1695, 1698, 1703, 1709); tirol (1677); karinthiai (1639); 3-as garas, svéd (é. n.); poltura, lengyel (1622—1627); orosz—lengyel (1627); svéd (1632); elbingi (1630); egy lapu garas, danzigi, Zsigmond (bizonyt. évszám). Utolsó előforduló évszám 1712.

Debrecen, nagyerdő. 118 drb ezüstpénz. Magyarország. XV kr. I. Lipót, körmöci veret (1665, 1675, 1678, 1679, 1681—1686, 1689, 1690, 1691, 1692, 1696); nagybányai (1694, 1695, 1696); kassai (1696); VI kr, I. Lipót körmöci (1674); 3 kr. körmöci (1692); *Idegen pénzek*; $\frac{2}{3}$ taller. Anhalt-Zerbst, Karl Wilhelm 1678 (2), 1679 (1); Harzgerode, Wilhelm 1677 (1); Holstein, Johann Adolf 1690 (3); Sayn-Wittgenstein, Gustav 1676 (4), 1678 (1); Schwarzburg-Sondershausen, Christian Wilhelm 1676 (1); Szász, Johann Georg 1690 (2); Szász-Weimar Johann Ernst 1677 (5); Szász-Meiningen, Bernát 1691 (1); Szász-Römhild, Heinrich 1690 (1); 1691 (3); Szász-Lauenburg, Julius Friedrich 1678 (1). XXIII Mariengroschen, Sayn-Wittgenstein 1674 (1); XXX-as garas, lengyel János Kázmér (1663, 1664); ugyanattól 18-as garas (1658, 1663); VI-os garas lengyel (1627, 1660, 1661, 1663—1667, 1680, 1682, 1683); orosz-lengyel (1682); XV kr. osztrák MMW (1698); C—B (1694); CA. monogrammal (1662, 1663, 1664); rozetta (1674); jel. nélkül. (1663, 1693, 1696); steier (1694); Olmtütz (1687); Szilézia (1662), Boroszló (1694); VI kr. osztrák j. n. (1690); 3 kr. osztrák CA monogr. (1664); Liegnitz (1668), Troppau (1629); poltura, lengyel (1623), orosz-lengyel (1627, 1633). Utolsó előforduló évszám 1696. H. L.

TÁRSULATI ÉLET

Halálesetek. Régi, kegyeletes szokásunkhoz híven elsősorban azon tagjainkról számolunk be, akik elhalálozva megváltak tőlünk. Először meg kell emlékeznünk az 1929. évi december hó 29-én elhunyt alapító tagtársunkról *Tyll Gusztáv* földbirtokosról, kinek elhunytáról csak elkésve nyertünk tudomást. — Az 1933. évi január hó 25-én vesztettük el *Schwarcz Nándor dr.* tagtársunkat, aki a postatakarékpénztárnál titkári állást töltött be. — Az 1933. évi április hó 1-én hunyt el szeretett alapító és választmányi tagtársunk *Nagy Zoltán*, nyug. máv. főellenőr. Róla megemlékezve ki kell emelnünk azt az igazi lelkesedést, mellyel több évtizeden át szolgálta a hazai numizmatika népszerűsítésének eszméjét. Éveken át vett részt tekintélyes gyűjteményével a Faluszövettség kiállításain, s meg vagyunk győződve róla, hogy ezen fáradozása a falu lakóiban, úgy az intelligenciában, mint a kisgazdatársadalomban eredményes kezdeményező lépéseket szült abban az irányban, hogy híveket szerezzen a régi érme megbecsülésének. — Az 1933. évi április hó 15-én egy külföldi alapító tagunk *Docan Miklós*, román külügyminiszteri államtitkár halt meg. — Június 29-én *Bodó Emil* államrendőrségi detektív, rendes tagtársunkat vesztettük e, aki alig néhány hétig volt társulatunk kötelékében. — Régi szeretett és ragaszkodó rendes tagtársunkat vesztettük el 1933. évi július 10-én *Varannai István* reálgimnáziumi tanár személyében, aki társulatunk életében mindig élénken vett részt. — Nagy fájdalmat okozott *Landesmann József* földbirtokosnak, társulatunk rendes tagjának 1933. évi augusztus hó 28-án bekövetkezett elhunyt. Neki köszönhetjük fia emlékére tett és elhalálozásáig 3200 pengőt kitevő „Landesmann Pál könyvtáralap“-unkat, melynek kamataiból könyvtárunkat gyarapítjuk. Emlékét ezen könyvtáralap kapcsán kegyelettel őrizzük meg. — 1933. évi október hó 20-án egyik legrégibb alapító tagunk *gróf Karátszonyi Jenő*, földbirtokos, belső titkos tanácsos hunyt el, nagy fájdalmára mindazoknak akik a minden kultúrtörökvésért lelkesedni tudó főurat tisztelték és becsülték. — Az 1934. évi április hó 27-én hunyt el Egerben *Szabó-Jilek Béla dr.* ügyvédjelölt rendes tagtársunk. — Súlyos csapás érte társulatunkat *Pákozdy Károly dr.* főorvos, alapító tagtársunknak 1934. évi június hó 28-án történt elhunytával, aki társulatunk választmányának évtizedeken át volt lelkes tagja és mint gyűjtő úttörő munkát végzett különösen magyar pénzek és emlékérmek eredményes és rendszeres gyűjtése terén. — Elhunyt tagjainknak emlékét szeretettel fogjuk megőrizni.

Felolvasások. Az 1933. és 1934. év folyamán a felolvasásoknak egy egész sorozata tesz tanuságot társulatunk élénk tudományos működése mellett. Az 1933. évi január 26-án *Berán Lajos* tartott egy érdekes bemutatásokkal kapcsolatos előadást *Modern pénzhamisítás* címen, február 23-án *Huszár Lajos dr.* olvasta fel *Erdély pénztörténete* című értekezését, amely áttekinthető képét nyújtotta nemzeti pénzverésünk ezen igen érdekes részének. Március 30-án, vagyis az 1933. évi közgyűlésen *Szentgáli Károly* olvasott fel „*Női arc más érmeken*“ címen, sok érem és képanyagot mutatva be ezzel az érdekes témával kapcsolatosan. Április 27-én *Jónás Elemér dr.* tartotta „*II. Chlotárnak tulajdonított solidusok*“ című tartalmas felolvasását. November 30-án *Faludi Géza dr.* ült a felolvasó asztalnál és adta elő „*Egy évszázad kolerajárványai a numizmatika tükrében*“ című értekezését, ezzel kapcsolatosan bemutatva értékes éremanyagát. Az 1934. évi január hó 25-én *Huszár Lajos dr.* olvasott fel a társulatban „*Beatrix királyné emlékérmé*“ címen és ugyanez alkalommal *Zimmermann Lajos dr.* mutatta be a gyűjtésre vonatkozó bevezető előadás mellett magyar tallérgyűjteményének ritkaságait.

Február 22-én *Karny Rezső dr.* volt az előadó, aki bemutatások kapesán „*Az 1848—1849. évi magyar szabadságharc emlékérméi és kitüntetései*” címen olvasott fel. Az 1934. április 26-án *Álföldi András dr.* olvasott fel „*II. Claudius római császár sisciai veretei*” címen és igen tartalmas és értékes felolvasásával kapcsolatosan számtalan gipszmásolatban mutatta be ezen munkái során összegyűjtött anyagot. — Az 1934. évi november hó 29-én *Faludi Géza dr.* „*Orvosok mint numizmatikusok*” címen megírt igen érdekes értekezését ismertette és mutatott be ezzel kapcsolatos szép anyagot. — A felolvasásoknak ezen szép sorozata is bizonyítja, hogy társulatunknak sok tagja nagy tudományos felkészültséggel viszi előre a hazai numizmatikai tudomány ügyét.

Kirándulások. Az 1933. és 1934. évben a társulatunk ismét két jólsikerült kirándulást rendezett, amelyek egyben a vidéki propaganda szolgálatában is állottak. Az 1933. évi június hó 11-én *Veszprémbe* rándult ki társulatunknak egy szépszámu csoportja és Réh Gyula múzeumi igazgató úr szeretetreméltó kalauzolása mellett tanulmány tárgyává tette az ottani kitűnően és céltudatosan vezetett múzeumot, valamint megtekintette az ősi város nevezetességeit. A délutánt Balatonkenesén a fővárosi nyaralótelepen és Szentgáli Károly főtitkárunk barátságos nyári otthonában töltötték tagjaink. — Az 1934. évi június 3-án *Pannonhalmára* rendeztünk kirándulást, melynek célja a szent Benedekrend ősi székházának és a központi főkönyvtárban elhelyezett éremgyűjteménynek tanulmányozása volt. Délután pedig Győr város régi emlékeiben és szépségeiben gyönyörködtek a nagyszámban résztvevő tagjaink és vendégeink.

A társulat debreceni csoportja. Örömmel kell megemlékeznünk debreceni csoportunk működéséről, amely dr. Ecsedy István, vitéz Kanabé Dezső, Greiner Mihály és Kémery Mikó Gyula céltudatos vezetése mellett az 1933. és 1934. években is szép fejlődésről tett tanuságot. A szépen látogatott összejövetelek mellett érdekes előadások is elhangzottak csoportunk ülésein, még pedig 1933. január 11-én vitéz Kanabé Dezső tartott előadást I. Lipót érmeiről, 1933. november 8-án Győry Lajos „Hibás veret, átvert pénzek és hamisítványok” címen olvasott fel. Az 1934. évi június 13-án ismét vitéz Kanabé Dezső ült a felolvasó asztalnál és „A régi pénzek fenntartása és tisztítása” címen szűrte le e téren szerzett hosszú évi tapasztalatait. Mindkét felolvasást a csoport nyomtatásban is kiadta.

Társulati összejöveteleinket továbbra is minden hét csütörtökjén tartjuk, este 6 és 8 óra között a társulat helyiségében, VIII., Csepregy-utca 4. szám, II. em. 15. ajtószám alatt. A nyári hónapoktól eltekintve minden hónap második csütörtökjén választmányi ülés van, minden hónap utolsó csütörtökjén felolvasást rendezünk s azokon vendégeket is szívesen látunk. Összejöveteleinken egyébként is szívesen állunk mindenkinek rendelkezésére, aki a numizmatika terén bármely irányban felvilágosítást akar igénybevenni.

Társulatunk könyvtára ugyancsak minden csütörtökön 6 és 8 óra között áll t. tagjaink rendelkezésére. Ugyanekkor megtekinthető társulatunk gyűjteménye is. A kézi-könyvtárt t. tagjaink ezen időn kívül is használhatják. Kulesa a helyiségben a tagok rendelkezésére áll.

Tagdíjfizetési felhívás. Társulatunk az évi tagsági díjat úgy szabta meg, hogy a fővárosban lakó rendes tagok 10 pengő, a vidéken és külföldön lakó rendes tagok 6 pengő tagsági díjat fizetnek. Az új alapító tagok alapítványa legalább 100 pengőt kell, hogy kitegyen. Régi alapító tagjainkhoz azt a kérelmet intézte közgyűlésünk, hogy hozzák meg azt az áldozatot a társulatért, hogy legalább egy fővárosi rendes tag tagsági díjára megfelelő összeget, vagyis 10 pengőt fizessenek be önkéntes adomány gyanánt, mert csak az összes tagok támogatásával és áldozatkészségével tudjuk elérni azt, hogy kiadományaink tovább is megjelenhessenek. Tisztelettel kérjük mindazokat, kik e kérelmünknek mindeddig eleget nem tettek, hogy azt most már mielőbb teljesítsék. A pénzküldeményeket kérjük a társulat javára az 51.010. számú postatakarékpénztári csekk számlán befizetni, vagy a társulat elnöke, dr. Zimmermann Lajos nevére és címére (Budapest, IV., Váci-utca 78—80. szám) beküldeni. A társulat elnöke egyébként szívesen áll rendelkezésére azon érdeklődőknek, akik a társulatba tagul belépni kívánnak. Telefon: 1-801-40.

Deutscher Auszug.

Dr. Elemér Jónás, Der römische Münzfund von Árpás. Es wurden in den letzten Jahren auf ungarischem Boden mehrere Funde von römischen Münzen ans Tageslicht gefördert, in welchen der grösste Teil der Münzen die Centenionalen der Kaiser Valentinianus I., Valens und Gratianus waren. Von diesen Funden war der grösste der durch Verfasser hier beschriebene, welcher im Jahre 1933. in Árpás—Dombiföld (Com. Győr) auf einer alten Niederlassung Pannoniens gefunden wurde. Von diesem Fund kam der grösste Teil, 4872 Stück in das Münzkabinet des Ungarischen Historischen Museums und wurde vom Verfasser bearbeitet. Die jüngste Prägung des Fundes ist die Centenionale des Kaisers Valentinianus II. der im Jahre 375 n. K. G. den Tron bestieg. Diese Münze wurde wohl am Anfang seiner Regierungszeit geprägt und zwar in der Münze von Aquileia. Dieses Stück bestimmt den Zeitpunkt, nach welchem der Fund seinerzeit verborgen wurde.

Julius v. Rudnay, Daniel Warou. D. W. Obereisenschneider zu Kremnitz und Kammermedailleur des Kaisers Karl VI., wurde in Schweden wahrscheinlich im Jahre 1674 geboren. Sein Vater und Grossvater waren Münzschmiede in Stockholm. Der junge Warou eingnete sich seine Kunst zuerst bei seinem Vater, dann bei dem berühmten, unter französischen Einfluss stehenden A. Carlsteen an. Nach dem im Jahre 1692 in Stockholm erfolgten Tode des Vaters bekam er sein Erbteil, welches ihn befähigt hatte ins Ausland zu reisen. 1693 arbeitete er in Danzig. Im Jahre 1698 finden wir ihn in Wien und im April des Jahres 1699 erhielt er den Rang eines Münzeisenschneiders bei der Münze zu Kremnitz in Nordungarn, wohin er sich noch im selben Monat begab. Schon am 1. Juni d. J. wurde er zum Obereisenschneider ernannt.

Er war nicht nur in der Gravierung der Prägstöcke bewandert, sondern besass auch die technische Fertigkeit, um eine Münzstätte mit neuen Spindelprägmashinen einzurichten. Hauptsächlich diese Tatsache, aber vielleicht auch der Umstand, dass er von A. Carlsteen lernte und dadurch im lebendiger Gefühlsnahme mit dem dahmals modernen französischen Barock gewesen, gewann ihm die Gunst der Leiter der hiesigen Kammern, so besonders des Oberkammergrafen von Schemnitz, des Freiherrn von Thavonat. Warou war der erste Eisenschneider und Medailleur, der Anfang des XVIII. Jahrhunderts in Österreich und Ungarn in der Technik des Münzbetriebes und Kunst des Stempelschneidens die neuen Errungenschaften dieser Zeit beherrschte und praktisch verwenden konnte.

Vom Jahre 1699 bis 1702 unterrichtet er den Eisenschneideradjunkten Block in seinem Fache. Es deutet aber nichts dahin, dass er die Prägstöcke zur Zeit Kaiser Leopolds selbst geschnitten hätte.

Im Jahre 1702 wurde er zur damaligen Münzkonferenz nach Wien berufen, dass er „die Müntz Gewichter adiustire“ und blieb vom 15. März bis 2. Mai in Wien. 1702 starb der Wiener „Handtgraffen-amts Zimenter“, Johann Melchior Weinman, an dessen Stelle Warou berufen wurde mit der Bedingung, jedes Jahr einmal auf eigene Kosten nach Kremnitz zu fahren um „sein Officio daselbst nachkommen“.

Am 21. Juni 1703 bekommt er die Erlaubnis, diese Reise nach Kremnitz zu unternehmen. Da Kremnitz im Herbst desselben Jahres von den Anhängern des Fürsten Rákóczi besetzt wurde, trat Warou, der sich noch dort befand, in die Dienste des Fürsten. Er selbst stellte dieses Ereignis, nachdem er nach Jahren nach Wien

zurückgekehrt war, so hin, als ob ihm durch den Einzug der Kuruzzen „der ruckweg versperret“ gewesen wäre. Das entspricht aber schwerlich den Tatsachen, da die Kuruzzen binnen einigen Wochen Kremnitz für eine kurze Zeit verloren haben, während inzwischen den kaiserliche General Schlick die Stadt besass. Es fragt sich also, warum Warou die Gelegenheit nicht ausgenützt hat, um nach Wien zurückzukehren?

Wahrscheinlich reiste Warou noch im Jahre 1703 in eines der Hauptquartiere des Fürsten, wo er ihn modellierte. Er verfertigte vom Jahre 1703 bis 1707 drei Medaillen für Rákóczi, wirkte bei der Kremnitzer Münzprägung der Zeit auch mit; ausserdem sind uns noch mehrere Petschaften mit dem kleinen und dem grossen Wappen des Fürsten bekannt, die auch von seiner Hand stammen.

Zwischen 1703—07 heiratete er. Seine Ehe ist aber misslungen, was auch dadurch bewiesen wird, dass er nach der Annahme einer Kommission der Kuruzzen, die gegen ihn wegen Hochverrat vorging, im Jahre 1707 von seiner Frau nach Wien durchgebrannt ist. Ein tieferer Grund seiner Desertion könnte aber die aussichtslose finanzielle Lage der ungarischen Freiheitskämpfer gewesen sein, in dem sie sich damals schon befanden und deren Ausgang vor dem in Geldsachen bewandten Warou gewiss kein Geheimnis war.

Von 1707 bis 1709 arbeitet er ausschliesslich in Wien, in seiner alten Stellung. Am 15. Mai 1709 reist er mit der sogenannten Starhemberg-Schickmayer'schen-Kommission nach Kremnitz, um das dortige Münzamt mit Spindelprägmashinen zu versehen. Er richtete dort das Stosswerk auf. Die „Spindl zum kleineren Anwurf“ brachte er aber am 20. Sept. 1711 bei seiner Rückkehr nach Wien mit sich. Als er im November 1711 mit dem Wiener Hofmann nach Frankfurt am Main geschickt wurde, um dort zur Kaiserskrönung die Medaillen, Gedächtnispfennige, etc. zu verfertigen, nahm er die Spindel mit sich, so dass diese Medaillen sowohl in Frankfurt, als auch nach seiner Rückkehr in Wien geprägt wurden.

Im Mai 1712 finden wir ihn wieder in Wien, dann in Pressburg, wo er den Herrscher, der ihm sass, modellierte und die Prägestöcke, Gussmodelle und Gipsabgüsse der Medaillen zur ungarischen Königskrönung von Karl VI., wie auch die Porträts zu den Kremnitzer Münzen verfertigt hat.

Schon im Jahre 1712 erwähnt ihn Heraeus, der neu ernannte Antiquitäten-Inspektor, als Kammermedailleur und am 26. März 1713 bekam er auch die schriftliche Ernennung. Von nun an ist er Heraeus untergeordnet, sollte ständig in Wien bleiben und sollte die Prägestöcke, Punzen, etc. nach Kremnitz nur zuschicken. Sein Gehalt beträgt als Kammermedailleur jährlich 600.— fl, ausserdem bekommt er nur nach der gelieferten Arbeit ein Honorar. Er ist der erste, der nach Heraeus' Projekten die Medaillen der „Hist. Metallica“ schneidet. Bis 1714, bez. 1715, als Bengt Richter nach Wien kam und zum Ober-Kammer-Medailleur ernannt wurde, finden wir ausser einer misslungenen Medaille Gennaros und einigen, weniger bedeutungsvollen Stücken, nur Medaillen von Warou.

Thavonat wollte ihn in der nächsten Zeit doch zum Kremnitzer „Ober-Münz-Direktor“ ernennen lassen; dieser Plan wurde aber nicht durchgeführt. Er konnte einstweilen sogar sein Kammermedailleurs-Gehalt nicht erhalten, so dass er sich im Juli oder August 1713 ganz verzweifelt beschwert, seine Lebensmöglichkeit sei genommen und bittet, dass man ihn „gehörigen Ohrts einverleibe“ und ihm sein Gehalt durch das Österreichische oder Mährische Salzamt zuführen solle. Er beschwert sich auch gegen gewisse Beamten, die er aber nicht beim Namen nennen will, die die Ursache dieser Situation sein sollen. Endlich reicht er eine Rechnung für seine Arbeitsleistung ein.

Die Kammer weist ihn zum Böhmischem Deputirten-Amt und von nun an bekommt er auch rückgängig durch dieses Amt sein Gehalt als Medailleur. Die Kammer versäumt es aber nicht, ihm ihre Meinung zu sagen; sie will, wie bei den Arbeiten der Juweliere, sie erst einschätzen lassen, denn: „Wie wohlten der Warou lauth seines memorials nit so uill die Guettmachung derenselben, als die anweissung auf ein

anders ambt vnd die refundierung deren aussgelegten taxen... ansuechen Thuet“. Seine Arbeiten beweisen uns, dass diese Boshaftigkeit der Kammer gänzlich ungegründet war.

Vom 22. Nov. 1715 erfahren wir, dass seine Stellung endgültig fixirt ist, „als Medallier vnterm Kays. obrist Cämmerer Staab, principaliter aber, sub directione des Kays. antiquiteten Inspectoris stehet“, und das er sein Gehalt „mitls des Böhm. Deputirten Ambts“ bekommt.

Auf Wunsch des Freiherrn von Thavonat und der sog. Caraffischen Commission in den Ungarischen Bergstätten reiste er am 23. Nov. 1715 nach Kremnitz, wo er die dortige Münze nochmals mit Spindelprägmashinen einrichtete. Am 25. d. M. kam er nach Kremnitz, am 10. Dez. ging er zur Kommission nach Schemnitz, kehrte am 13. nach Kremnitz zurück, am 14. ging er nach Pressburg, von wo er am 19. nach Wien zurückkehrte. Die Kremnitzer Münze hat er planmässig eingerichtet, jedoch kam es damals nicht zur dauernden Münzprägung auf der Spindel. (Siehe Newald, Kap. VI.)

Thavonat und die Caraffische Kommission hielt es wieder für nötig, dass Warou in Kremnitz die Stelle eines Ober-Münz-Direktors erhalte und sich dort niederlasse, dass die neue Einrichtung durch seine Abwesenheit und den Mangel des Sachverständnisses seitens der Kremnitzer Beamten nicht leide. Dieser Plan wurde aber vermeintlich wegen der hohen Spesen von Wien aus wieder abgelehnt.

Im Jahre 1716 fertigte er in Kremnitz auch für die Breslauer Münze ein Spindelprägwerk an, das dort aufgerichtet wurde und im Dezember d. J. schon im Gang war. Er selbst reiste aber nicht nach Breslau, wie er es eigentlich geplant hat, lieferte auch nie Prägstöcke oder Punzen dorthin. Zu einer Unterrichtung des Breslauer Eisenschneiders C. C. Hofmann von ihm kam es auch nicht.

Vom Jahre 1716 an fängt eine starke Rivalisierung zwischen Warou und dem Wiener Eisenschneider italienischer Herkunft, M. A. Gennaro, an. Warous Bitte um die vacante Wiener Eisenschneidersstelle am 31. März wurde zu Gunsten Gennaros und des Eisenschneiders Ph. Ch. Becker abgelehnt. Gennaro erhielt den Auftrag von Wien aus für etliche kaiserliche Münzen Prägstöcke und Punzen herzustellen und die Wiener Münze mit einem Stosswerk einzurichten. Dies ist ihm aber schlecht gelungen, so dass die neue Einrichtung ganz unbrauchbar gewesen ist. Den Auftrag, die Wiener Münze neu einzurichten, erhielt daraufhin Warou, der durch die Bevorzugung des in seinem Amt viel jüngeren Gennaros stark gekränkt, auch den Antrag machte, die Münzhäuser Breslau, Kremnitz, Prag und Kuttenberg mit Prägstöcken und Punzen seiner Hand versehen zu lassen. Wir können jedoch nur in Kremnitz und eine Zeitlang in Prag Warous Arbeiten nachweisen. Nach Siebenbürgen schickte er im Jahre 1714. auch Punzen. (Seine Arbeiten siehe Tabelle B))

Warous Bitte, zu der sich noch die Bitte um den Titel und die Besoldung eines „Kays. Müntz-Werks Director“-s gesellte, fand aber seitens des Wiener Münzmeisters Mittermayer starken Gegenwurf. Mittermayer nahm Gennaro in seinen Schutz und hielt Warous Anträge der Disciplin und auch der Spesen wegen für Unausführbar. (S. Newald Kap. VIII.) Auch Gennaro beschwerte sich und trotzdem die Kammer sich im Bezuge des Neubaues der Wiener Münze neben Warou äusserte, sogar schon Schritte zur teilweisen Durchführung unternahm, gelangte die Angelegenheit zum Kaiser, der am 4. Nov. 1717 so entschied, dass Gennaro die Wiener, Warou aber die auch in Stockung geratene Kremnitzer Münze vollständig einrichte. Warou hat in der Einrichtung und im Umbau der Wiener Münze nicht im geringsten mitgewirkt, da am 4. Nov. die Arbeiten noch nirgends angefangen waren.

Beide, Gennaro und Warou, reichten ihre Entwürfe zur Neueinrichtung ein und Warou richtete — schon zum dritten Mahle — die Münze von Kremnitz in der Zeit vom 19. Mai 1718 bis Ende Dezember mit der Spindelprägmashine ein, die von nun an in ständigem Gang war. Vom Jahre 1718 an bekommt er ausser den jährlichen 600.— fl auch seine alte Eisenschneider-Besoldung, die 312.— fl.

Noch im Jahre 1716 überstand er eine schwere Krankheit. Am 15. Sept. 1717 heiratete er schon als Witwer Anna Marie Mittlin. Aus seiner Ehe wurden sechs

Kinder geboren, es überlebten ihn jedoch nur drei. Seine Familie lebte ständig in Nikolsdorf, in seinem Haus. Er selbst hatte seinen ständigen Sitz auch in Wien oder Nikolsdorf und reiste nur zeitweise nach Kremnitz. (Siehe Tabelle A)

Im Jahre 1724, bei der Gelegenheit, dass sein Gläubiger, namens J. Erlenbach, wegen eines Schuldrestes von 1011.45 fl sein Eisenschneidersgehalt beschlagnahmen liess, wird er schon als Pensionist erwähnt. Das Verbot wurde im Mai 1726 aufgehoben.

Er lieferte bis zu seinem Tode die Prägstücke nach Kremnitz. Es ist möglich, dass er nach 1726 samt seiner Familie nach Kremnitz übersiedelt ist. Er starb am 23. Nov. 1729. in dieser Stadt.

Der Eindruck, den er auf uns durch die Akten macht, ist der eines ausserordentlich sachverständigen und fleissigen Mannes, der seine Arbeit auch gerne bezahlen lassen wollte und eine Position seiner Fähigkeiten gemäss angestrebt hatte. Dass das Letztere in seiner zweiten Lebenshälfte misslungen ist, müssen wir teilweise trotz Newalds Behauptung dem talentvollen, geschickten, aber nachlässigen Gennaro zuschreiben, dessen Vorsprung den tüchtigen und rangersten Warou mit Recht gekränkt haben muss, teilweise auch einer gewissen Schwäche, die ihn in einigen seiner Taten seinen Konkurrenten unnützerweise blossgestellt hat. Nach seinem Tode erinnert sich die Obrigkeit sehr auszeichnend seiner Fähigkeiten.

Géza Jeszenszky: Verschwundene Kossuth-Medaillen. Verfasser bespricht auf Grund von Original-Dokumenten das wegen Hochverrats gegen den Grundbesitzer Rudolf Bujanovich zur Zeit des Absolutismus (1849—1867) angestrengte Verfahren. Man fand im Jahre 1866 in der Kornkammer Bujanovichs Kossuth-Banknoten und 2 Stück aus Britanniametal geprägte Medaillen mit dem Bildnisse Kossuths, worauf man gegen denselben das Verfahren einleitete. Dasselbe erregte seinerzeit grosses Aufsehen und wurde mit Zurückziehung der Anklage beendet.

Dr. Géza Faludi, Die Münzensammlung des Johannes Sambucus. Mit Hilfe von zwei in der Wiener Nationalbibliothek befindlichen Handschriften (Cod. 9039 fol. 45 und Cod. 9736 fol. 17a—18b) wird die Münzensammlung des berühmten ungarischen Arztes, Historikers und Kunstsammlers Johannes Sambucus (1531—1584) besprochen. Die Sammlung gelangte im Jahre 1578 gleichzeitig mit seiner kostbaren Bibliothek in den Besitz Kaiser Rudolf II. Dieselbe umfasste ungefähr 700 Stück antike Münzen und wurde von seinem ehemaligen Besitzer auf 2750 Gulden bewertet.

L. Huszár, Medaille des Cyprian Concini. Verfasser beweist durch gleichzeitige Daten, dass „Cyprian von Concini zu Malgoi“, mit dessen Namen und Wappen im Jahre 1604 eine Medaille verfertigt wurde und dessen Person bisher unbekannt war, mit demjenigen Kapitän von Nagyvárad (Grosswardein) identisch ist, von dem uns aus den Jahren 1604 und 1605 einige Aufzeichnungen hinterblieben. Die Medaille ist das Werk des Monogrammisten NW von Nagyszeben (Hermannstadt).

Zoltán v. Baresay-Amant: Notgeld von Jólsva. Verfasser bespricht die am 6. August 1849. ausgegebenen Kassenscheine zu 20, 6, 3 und 1 Kreuzer der Stadt Jólsva.

Die Neuerwerbungen des Münzkabinetts des Ungarischen National Museums in den Jahren 1927—1933.

Dr. Alfred Schulek, Ungarischer Münzfund aus der Festung von Visegrád, berichtet über einen Fund 71 ungarischer Münzen (darunter ein Dukaten von Mathias Corvinus) aus dem Festungsgraben der Ruine Visegrád aus der Zeit ungefähr von 1465—70, welcher Fund darauf hinzuweisen scheint, dass der König Mathias die angefangenen Befestigungsarbeiten um diese Zeit aufgegeben haben mag.

H. L., Fundberichte.

Bericht über die Tätigkeit der Ung. Numism. Gesellschaft.

Resumé français.

Elemér Jónás, La trouvaille de médailles romaines de Árpás. Au courant de ces dernières années on avait trouvé plusieurs médailles romaines en Hongrie, dont la plus grande partie consiste en centenionaux de Valentin I, Valens et Gratian. Parmi ces trouvailles la plus considérable est sans doute celle que M. Jónás vient de faire connaître et qu'on a découverte en 1933 à l'endroit d'un ancien établissement de Pannonia à Árpás sur le plateau de Dombi au Comitat Győr.

4872 pièces furent déposées au Cabinet numismatique du Musée National, c'est là qu'on s'en occupe, une petite partie s'est perdue au moment de la découverte.

La plus récente monnaie de la trouvaille est un centenional, qui fut frappé probablement lors de l'avènement de Valentin II le 22 novembre 375 après J. Chr. C'est une émission de la Monnaie d'Aquilea. Cette pièce de monnaie définit le temps de la thésaurisation de notre trouvaille.

N. L. Rasmusson, Stockholm, „Daniel Warou, sa jeunesse, sa famille“, — nous communiquons des dates concernant l'origine de Daniel Warou, d'après lesquelles celui-ci est né probablement en 1674 et son père était forgeron de monnaie, c'est à dire contre-maître à la Monnaie de Stockholm. Sa mère s'appelait Susanne Wendel. La famille habitait Stockholm. Le nom de Warou n'est pas d'origine suédoise. Son frère cadet s'est signé une fois „Jean“ c'est de là que l'auteur en tire conclusion. Donc il est possible que ces aïeux sont émigrés de France avec les Huguenots ou qu'ils sont d'origine des Pays-Bas allemands. Après la mort de son père (1692) Daniel a émigré avec sa part d'héritage; nous le trouvons en 1693 à Danzig. Ici il a gravé une médaille commémorative et a vendu à la municipalité la presse mécanique qu'il avait apportée. Nous ne savons pas si cette machine est identique à celle que son père avait inventée, à l'aide de laquelle on peut frapper une inscription au rebord de la médaille. Sa mère est morte en 1725 est nous apprenons par l'inventaire de l'héritage que Daniel Warou s'est montré, à ce qu'on prétend, la dernière fois à Stockholm en 1696, et depuis on n'en a plus entendu parler. La part de son héritage a été confiée à son frère qui était alors orfèvre.

Jules Rudnay, Daniel Warou graveur en chef de Körmöcbánya. (1674—1729.) Daniel Warou, graveur de médailles de la cour de Charles VI, empereur romain-allemand et roi de Hongrie, — naquit vraisemblablement en 1674. Nous ne connaissons pas l'origine de sa famille.

Daniel passait ses années d'études près de son père qui était graveur de même et plus tard près du graveur célèbre de Stockholm: A. Carlsteen. Il s'appropriait les connaissances techniques sans pareilles de son père à l'aide desquelles il avait installé plus tard dans l'Hôtel de la Monnaie de Körmöcbánya une presse mécanique à visse.

Par Carlsteen, — qui était l'élève en France des graveurs de la cour de Louis XIV, — il a appris le style de l'époque: le baroque-classique français de la cour, dont il était le premier cultivateur en Autriche et en Hongrie.

Après la mort de son père en 1692 il quitte la Suède; en 1693 nous le retrouvons à Danzig, puis, après une pérégrination de quelques années, probablement en Allemagne, il s'est distingué à Vienne en 1698. A cause des ses facultés citées ci-dessus on le nomme sous peu (1699) chef de graveur de Monnaie la plus importante de l'empire romain-allemand et de la Hongrie. Sa tâche y est d'un côté de former tout d'abord les graveurs ignorants, d'autre côté de changer les presses mécaniques à cylindre en des machines à visse. Il a accompli sa première tâche avec succès, mais ne put mettre la seconde à exécution qu'en 1709, car en 1703 la ville de Körmöcbánya, y compris Warou, est tombée dans les mains de François Rákóczi, souverain des Hongrois, luttant pour leur liberté, soutenus par les Français.

Warou fit au service de Rákóczi trois superbes médailles, qu'on a employées comme distinction de guerre. De plus il fit 9 cachets et plusieurs coins matrices et poinçons au souverain. C'est d'après une de ces médailles qu'a fait son eau-forte du buste de Rákóczi S. Thomassin, sculpteur royal de Paris, même s'il ne s'est pas tenu exactement à la médaille originale. Warou n'est pas resté fidèle aux insurgés jusqu'au bout. En

1707 au déclin du succès de Rákóczi il s'est échappé à Vienne et il y continuait son activité de médaillier. N'oublions pas de mentionner qu'en Autriche et qu'en Hongrie il fut le premier à se servir des indications en couleur sur les cachets faits pour Rákóczi d'après la méthode française de la Colombière.

Lorsque Körmöcbánya est retombé dans les mains des Habsbourgs, on l'y envoya de Vienne pour accomplir la seconde partie de sa tâche et d'installer la presse mécanique à visse dans l'atelier monétaire de Körmöcbánya. Sa besogne dure jusqu'en 1711; mais après son retour à Vienne la nouvelle machine tombe bien vite en désuétude, surtout par la faute de l'ignorance de ses successeurs. Il répare encore deux fois, c'est à dire il réinstalle la Monnaie de Körmöcbánya: en 1715 et en 1718, jusqu'à ce qu'il arrive que la Monnaie puisse travailler sans obstacle. En 1712 on le nomme médaillier de la cour (Kammermedaillieur) de l'empereur Charles VI. C'est lui qui, le premier, fait des plaquettes pour l'Histoire Métallique de l'empereur d'après les projets de C. G. Heraeus, inspecteur d'archéologie.

Pendant qu'il était en fonctions il s'est heurté plusieurs fois au médaillier viennois M. A. Gennaro d'origine napolitaine, à cause de la transformation de l'atelier monétaire de Vienne; découragé, il se retire entre 1718—20. On fait accomplir la transformation par Gennaro et non par lui. Après 1720 c'est encore lui qui fournit à Körmöcbánya les coins matrices. C'est dans cette ville qu'il mourut le 23 novembre 1729. ces supérieurs se souviennent de lui pleins de louanges. L'école des médailliers français a perdu en lui, par l'intermédiaire suédois, un de ses maîtres initiateurs.

Il avait laissé sa veuve et les quatre enfants de ses deux mariages dans une situation précaire. La trésorerie a accordé à la veuve une pension viagère de 300 florins et à sa fille Jeanne un florin par semaine jusqu'à son mariage en 1751. Son fils Jean-Daniel, né probablement du premier lit, est entré au service de l'État, mais comme nous savons, aucun de ses fils n'a continué le métier et l'art de son père.

Géza Jeszenszky, Les médailles Kossuth disparues. L'article fait connaître d'après des documents originaux le procès dressé contre le propriétaire Bujanovich au comitat Zemplén pour cause de haute trahison. Dans un dépôt de grains de blé on avait trouvé en 1866 des billets de banque de Kossuth et deux médailles de Kossuth du métal appelé Britannia. C'est sur cette trouvaille qu'on a basé le procès. L'affaire qui a fait beaucoup de bruit avait occupé un tas d'autorités publiques. On l'avait terminé en faisant arrêter les poursuites.

Dr. Géza Faludi, La collection des monnaies du Johannes Sambucus. Publication du catalogue de la collection des monnaies antiques du célèbre médecin hongrois Johannes Sambucus (1531—1584.).

L. Huszár, Médaille de Cyprien Concini. L'auteur démontre avec l'aide de dates contemporaines que „Ciprian von Concin zu Malgoi“ avec le nom et les armoiries duquel une médaille fut frappée en 1604 et dont la personnalité a été inconnue jusqu'à présent, est identique au capitaine de Nagyvárád dont ils existent des notes datantes des années 1604 et 1605. La médaille est l'oeuvre du monogrammist NW de Nagyszeben.

Zoltán Barcsay-Amant, Les billets provisoires de Jólsva. L'article fait connaître les billets de la valeur de 20, 6, 3 et 1 Kreuzer émis par la ville de Jólsva, le 6 août 1849.

Les importantes acquisitions du Cabinet de médailles du Musée National aux années 1927—1933.

Dr. Alfred Schulek, La trouvaille de Visegrád. L'auteur fait la description d'une trouvaille de 71 monnaies hongroises de 1465—70 environ (parmi lesquelles se trouve une pièce d'or de Matthias Corvinus). On l'avait découverte dans le fossé de la forteresse de Visegrád. Cette trouvaille fait supposer que le roi Matthias avait fait arrêter pour une raison quelconque les travaux des nouvelles fortifications au moment de l'enfouissement de la trouvaille.

H. L., Trouvailles.

Nouvelles de la Société Numismatique Hongroise.

I. TABLA.

2.

11.

24.

15.

19.

11.

16.

15.

29.

17.

II. TÁBLA.

30.

33.

39.

12.

12.

27.

10.

10.

III. TÁBLA.

3.

3.

43.

41.

41.

13.

14.

13.

IV. TÁBLA.

V. TÁBLA.

4.

8.

4.

7.

8.

7.

56.

64.

56.

56.

57.

56.

56.

56.

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE!

Tagsági érem. Az egyes tagok nevével és a társulatba való felvételének évszámával kiverendő társulati érem (lásd a Közlöny XXV. évfolyamának 7. oldalán levő képet) ezüst példánya 12 pengő áron rendelhető meg, még pedig az ár előzetes beküldése mellett. Vidéki rendelés esetén még 80 fillér postaköltség is beküldendő.

A társulat 20 éves fennállására vert zseton (lásd a Közlöny XXV. évfolyamának 15. oldalán levő képet) bronz példányai még kaphatók, darabonként 3 pengő áron.

A társulat 20 éves fennállása alkalmából vert kétoldalú érem, amely Berán Lajos szobrászművész műve (lásd a Közlöny XXV. évfolyamának 17. oldalán levő képet), még néhány példányban kapható. Ára 15 pengő. Postai küldés esetén postaköltség fejében még 80 fillér küldendő be.

A társulat 25 éves fennállására készült plakett, Teles Ede szobrászművész műve (lásd a Közlöny XXV. évfolyamának 2. oldalán levő képet), még néhány példányban kapható. Ára 12 pengő. Postai küldés esetén postaköltség fejében 80 fillér küldendő be.

A társulat 30 éves fennállására készült kétoldalú érem, Szántó Gergely szobrászművész műve (lásd a Közlöny XXX—XXXI. évfolyamának 95. oldalán levő képet), még néhány példányban kapható 12 pengő áron. Postai küldés esetén még 80 fillér postaköltség küldendő be.

„Gróf Dessewffy Miklós barbár pénzei“ című mű, 54 képes táblával, 8 pengő áron áll tagjaink rendelkezésére. Más érdeklődők a művet 16 pengő áron szerezhetik meg. A mű árával együtt 1 pengő postaköltség is beküldendő.

„Dr. Gohl Ödön: Magyar Bányapénzek“ című közleménynek különlenyomatát 1 pengő áron szerezhetik meg t. tagjaink. Nemtagok 2 pengő áron kaphatják.

Dr. Alföldi András: *Siscia*. Előmunkálatok a Pannoniában vert római pénzek rendszeres összefoglalásához. Különlenyomat a Közlöny XXVI—XXVII. (1927—1928.) évfolyamából, 9 képes táblával. Ára 3 pengő; nem tagoknak 5 pengő.

A Numizmatikai Közlöny régi évfolyamai, azonban már csak a IX., XII., XIV., XVIII—XIX., XX., XXI—XXII., XXIII—XXIV., XXV., XXVI—XXVII., XXVIII—XXIX. és XXX—XXXI. évfolyamok még kaphatók. A IX., XII., XIV., XVIII—XIX., XX., XXI—XXII. és a XXIII—XXIV. évfolyamok 2—2 pengő áron, a többiek évfolyamonként 10 pengő áron. Nemtagok 4, illetve 20 pengőt fizetnek évfolyamonként. A megrendeléskor évfolyamonként 50 fillér postaköltség is beküldendő.

„Az Érem“ című folyóiratunk régi évfolyamait t. tagjaink a következő áron kaphatják: I. évfolyam (3 füzetben) ára 3 pengő, a II. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő, a III. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő, a IV. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő, az V. évfolyam (két füzet) ára 2 pengő 50 fillér, a VI. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő 50 fillér, a VII. évfolyam (egy füzet) ára 2 pengő, végre a VIII. évfolyam (egy füzet) ára 1 pengő 50 fillér. Nemtagok ezen árak kétszeresét fizetik.

„Tower Hugó: I. Ferenc József fémpénzei 1848—1916“ című mű, e korszak pénzeinek magyar- és németnyelvű, teljesen kimerítő táblázatos kimutatása, 1 pengő 50 fillér áron kapható.

A megrendeléseket és a fentiekre vonatkozó pénzküldeményeket kérjük vagy a társulat 51.010. számú postatakarékpénztári csekkszámlájára, vagy pedig Zimmermann Lajos dr. társulati elnök nevére és címére (Budapest, IV., Váci-utca 78—80. sz.) beküldeni.

DR. PLANER JÓZSEF

régipénz- és éremkereskedés

BUDAPEST, VI., ANDRÁSSY-ÚT 72.

TELEFON: 1-220-38

VÉTEL ÉS ELADÁS

SCHMIDEG ALFRÉD

ÉREM- ÉS RÉGIPÉNZ KERESKEDŐ

Budapest, II., Lövőház-utca 3

TELEFONHÍVÓ DÉLUTÁN: 1-424-26 VAGY 1-352-00

WILHELM TRINKS

WIEN, I. LUGECK 7.

Mindennemű régipénzek és emlékérmek vétele és eladása, úgy egyes darabokban, mint egész gyűjteményekben. Prehisztorikus és római ásatások és régiségek. Választék-küldemények a gyűjtők rendelkezésére állanak.

MAGYAR LEVELEZÉS

D. KALLAI

RÉGIPÉNZKERESKEDŐ

WIEN, I. LOBKOWITZPLATZ 3.

**RÉGIPÉNZEK, EMLÉKÉRMEK,
PAPÍRPÉNZEK ÉS FÖLDBŐL
KIÁSOTT RÉGISÉGEKNEK
VÉTELE ÉS ELADÁSA**